

УКРАЇНСЬКИЙ ВІЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Серія: Монографії ч. 36

ВОЛОДИМИР ГНАТЮК

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО
ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА
У ЛЬВОВІ

(Історичний нарис першого 50-річчя — 1873-1923)

II видання
(У 110-річчя НТШ)

*З вступним словом Володимира Янева
До джерел творчої енергії Автора Нарису*

Мюнхен-Париж

1984

diasporiana.org.ua

Володимир Гнатюк

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМЕНІ
ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ

ВПРОВІДНЕ СЛОВО З НАГОДИ
ПЕРЕВИДАННЯ НАРИСУ

Володимира Янева

UKRAINISCHE FREIE UNIVERSITÄT

Reide : Monographien Band 36

Wolodymyr Hnatiuk

DIE ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT
DER WISSENSCHAFTEN IN LWIWI

(Abriß ihrer Geschichte zum Goldenen Jubiläum —
1873-1923)

Zweite Auflage
mit einem Einleitungswort von Wolodymyr Janiw

München-Paris
1984

УКРАЇНСЬКИЙ ВІЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Серія: Монографії ч. 36

Володимир Гнатюк

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО
ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ

(Історичний нарис першого 50-річчя — 1873-1923)

II видання
(У 110-річчя НТШ)

*З впровідним словом Володимира Янева
До джерел творчої енергії Автора Нарису*

Мюнхен-Париж
1984

diasporiana.org.ua

Нарис історії першого 50-річчя НТШ (1873-1923), написаний на початку 1924 р., був друкований в поодиноких випусках Літературно-Наукового Вістника у 1925 р.

II видання виходить заходами й засобами доньки Автора д-р Олександри Гнатюк-Піснячевської

Володимир Гнатюк у Криворівні

ДО ДЖЕРЕЛ ТВОРЧОЇ ЕНЕРГІЇ АВТОРА ІСТОРІЇ ПЕРШОГО 50-РІЧЧЯ НТШ

(Впровідне слово з нагоди перевидання Нарису
з 1923-25 р.)

1983 рік записався в історії української діаспори змістовним відзначенням знаменної дати 110-річчя існування Наукового Товариства ім. Шевченка; безпосереднім приводом стала рідкісна хвилина відкриття й посвячення нового власного будинку в одному з наших найсильніших центрів інтелектуального життя у Вільному світі, в одному з кращих кварталів Нью-Йорку. З цієї нагоди організовано поважну наукову конференцію з окремою святочною зустріччю учасників із ширшими колами громадянства («бенкетом»), з цієї нагоди вийшов спеціальний Бюлетень із точною програмою святкувань та конференції, як теж брошура Голови НТШ у ЗДА проф. д-ра Я. Падоха (водночас президента усіх складових частин Матірнього товариства в нашому розсіянні у трьох континентах) під дуже характеристичним наголовком: *Незнициме Товариство*; подію відзначив також наш найдавніший та найповажніший щоденник *Свобода* окремим 4-сторінковим додатком *Ювілейні Вісті НТШ* (за редакцією кол. довголітнього редактора *Свободи* і члена Управи АНТШ А. Драгана) із цінними статтями та багатим ілюстраційним матеріалом. Ювілей вшанували — поруч із Ієрар-

хами наших історичних Церков — чи не всі наші центральні наукові та громадські Установи, деси-гнуючи своїх керівників до Почесного комітету, чи надсилаючи окремі письмові привіти, з яких деякі з'явилися в *ЮВістях* чи в *Бюлетені*.

Справді *Незмищине* Товариство виявило свою вийняткову життєздатність: як наша найдавніша наукова Установа — вийшовши від безпретенсійних початків літературно-наукового об'єднання і розвинувшись в ході перших двох десятиріч у суто наукове з реальними перспективами стати академією, НТШ перетривало дві світові війни, діючи під чотирма неприхильними а то й виразно ворожими режимами; як же ж сучасна советська влада накинула примусове розв'язання Товариства на Загальних зборах в дні 14 січня 1940 р., воно спонтанно відродилося в Мюнхені, після деякого устabilізування післявоєнних умов життя на чужині, 30 березня 1947 р., заки поширилося на цілу діаспору, покликуючи до життя чотири окремі братні Товариства у трьох континентах, об'єднані спільною Радою та спільними науковими Секціями із спільним членством у них.

Хоч головною силою цього Об'єднання є творчі дослідники та сотні підготовлених ними творів, виданих у низці серійних публікацій — із таким монументальним досягненням як *Енциклопедія Українознавства* (у двох рівнобіжних версіях — українській та англійській), то наче символічним завершенням незнищенности стають і будівлі. Таким новим символом стає й новий будинок у Нью-Йорку — після 36 років дії у діаспорі, як тривке сховище для зберігання випродукованих книг і як осередок праці

для написання нових, на базі розбудованої і упорядкованої бібліотеки та архівів.

Проте, будівлі стають іноді символічними каменями при пройденій дорозі до мети, але ж з минулого знаємо, що вони можуть бути знищені чи насильно забрані, як це сталося з будинками Матірнього товариства у Львові, а майно може бути пограблене чи передане кому іншому, а вже випродуковані книги перед висилкою передані нищівному автодафе модерних вандалів, що побоялися живого слова. Все таки є щось безконечно тривкіше від «матеріальних символів» — будинків, завершених завдяки жертвенності ідейної громади. Це є зобов'язуюча т р а д и ц і я, і саме на цій традиції побудоване сучасне НТШ; якщо не було б «золотої доби» у історії цього Товариства, не змогло б воно перетривати тих війняткових потрясень, які руйнували тисячелітні монархії. Тому зовсім вірно у виданнях, зв'язаних із відзначуванням Ювілеєм в Нью-Йорку, присвячено окреме місце тій добі та її Творцям — великій «Трійці», що залишаться у пантеоні найвидатніших українців усіх часів завдяки своїй праці в НТШ і непроминальним заслугам для НТШ: Михайлові Грушевському (1866-34), Іванові Франкові (1856-1916) та Володимирові Гнатюкові (1871-1926). «Золота доба» — це конкретно велике десятиріччя 1898-1907, коли всі три корифеї одночасно й однозвучно діяли: перший як голова Товариства (1897-1913), другий як директор його Філологічної Секції (1898-1907), останній як довголітній генеральний секретар (1898-1926), що саме йому довелося після невилікувального занедужання Франка та уступлення з головства Грушевського утримати тяглість праці в дуже важкий час війни із московською окупа-

цією Львова та в перші роки зміни політичної ситуації в Галичині. З цього вже виразно видно ролю Гнатюка в НТШ, тим більше, що він повнив незмінно свої функції за трьох різних голов: проф. д-ра С. Томашівського (1913-18), проф. д-ра В. Щурата (1919-25) і проф. д-ра К. Студинського (1925-31).

Як виразно можна зорієнтуватися із вказаних дат, переломовим роком був 1898-й, коли то Грушевський, втішаючися в той час величезним авторитетом, зміг протиставитися тоді не цілком прихильній для Франка прилюдній opinii, щоб запевнити йому тривалу працю в НТШ; Франко втратив саме можливість заробітку у польській пресі в зв'язку з голосною статтею у віденській газеті *Die Zeit*, в якій він назвав А. Міцкевича «звеличником зради» («Der Dichter des Verrates»). Рівночасно притягнув Грушевський до безпосередньої співдії свого недавнього студента В. Гнатюка, що після закінчення університетських студій мав присвятитися педагогічній праці і зачав вже навіть учителювати в українській державній — «академічній» — гімназії у Львові, але після року мав бути перенесений до малого містечка Самбора; на провінції — без бібліотек і без можности зустрічі із інтелектуальним світом — довелося б було йому обмежити свою наукову працю до мінімуму. А Грушевський мав спеціальний талант притягати до співдії молодих наукових робітників.

Нове керівництво підготувало в трійку другу зміну статуту НТШ, визначаючи точніше його науковий характер і наближуючи його структуру ще більше до типу академії, не тільки із секціями, які вже діяли, але й з поділом членства: повні права могли

з цього часу мати тільки «дійсні» члени, вибрані Секціями на підставі наукових праць і покликувані на підставі вислідів голосування окремим рішенням Виділу. Зміну статуту переведено за рішенням Загальних зборів — не без певного опору членства — 2 лютого 1899 р., а перший вибір дійсних членів відбувся на спільнім засіданні усіх Секцій 1 червня 1899 р., спираючись на спільно укладений всіми Секціями правильник вибору. Перших дійсних членів було 32, і тоді офіційно дійсними членами стали «велика трійця», в якій наймолодшим був Гнатюк (в цю пору мав він ледве 28 років).

Історія це, звичайно, насамперед те, що д і і с т ь с я , і історії нема без конкретних фактів. Але треба пам'ятати, що факти незадокументовані пропадають. Це прекрасно зрозумів новий Секретар НТШ, і йому ціле Товариство завдячує, що він дуже дбайливо про документацію дбав: з 1899 до 1923 р. він підготовив і видав 66 випусків *Хроніки*, отже 2-3 зошити у рік з величезним документальним матеріалом щодо фактів і людей. Якщо зважити, що в той час НТШ згуртувало в своїх рядах чи не всіх українських дослідників, або бодай утримувало з ними зв'язок, то можна уявити, який цінний біо-бібліографічний матеріал зберігається на сторінках цих постійних звідомлень, зокрема якщо підкреслити, що у «анналах» були також реферати в справі номінацій нових дійсних членів з життєписами кандидатів. На жаль, навряд чи можна б здобути тепер в діяспорі комплект цього цінного історичного видання. На щастя, однак, сам Редактор подбав, щоб вчасно використати цей матеріал, звичайно в дуже скороченому вигляді, у своєму історичному нарисі, написаному з нагоди Золотого ювілею Товариства

(1873-1923) на початку 1924 р. і вміщеному у числах *Літературно-наукового Вістника (ЛНВ)* 1925 р. Якщо сконстатувати, що згаданий у брошурі Я. Падоха нарис Грушевського з 1913 р. (на жаль без ближчих бібліографічних даних і без подання джерела інформації) не був відомий навіть Редакції ЕУ, — настільки, що він не названий у бібліографії до гасла про Наукове Товариство (отже, що практично він недоступний у діяспорі), можна зрозуміти, яке значення має праця В. Гнатюка для сучасного історика; а що й *ЛНВ* належить сьогодні в комплекті до бібліографічних раритетів, а крім цього історичний нарис є розкинений у кількох числах⁽¹⁾, що дуже утруднює користування ним, то зрозумілим стане рішення Сенату УВУ піти назустріч починові Родини Автора, щоб при нагоді нового Ювілею НТШ перевидати повністю текст окремим зошитом у серії *Монографій* у публікаціях УВУ. Це має бути вклад Університету у відзначення 110-річчя Товариства, з яким тісно та гармонійно співдіємо, зокрема у рамках *Товариства сприяння українській науці* у Мюнхені (докладна назва: *Arbeits- und Förderungsgemeinschaft der Ukrainischen Wissenschaften, e. V.*).

Власне кажучи, без нарису історії НТШ В. Гнатюка не може обійтися ніякий майбутній дослідник, що захоче писати історію Товариства. Річ у тому, що найсумлінніше зібрані у хроніках чи бюлетенях факти, що найточніші річні звіти не дають ще погляду на цілість. І навіть: що точніші звіти, тим більше затирається необхідна при історії перспектива. Нарис Володимира Гнатюка дає при дуже добрім опануванні цілого архівного матеріалу необхідну для його зрозуміння структуру і тло; він порядкує факти і дає влучну інтерпретацію

об'єктивного співтворця, але одночасно й доброго обсерватора. Вже сам поділ на розиткові періоди й коротші етапи (або, як це називає сам Автор — на «фази») дуже помічний для упорядкування фактів. Але далеко важливішою для зрозуміння виникнення Товариства є характеристика політичного тла історії Галичини ХІХ сторіччя, яка ввійшла в склад Габсбурзької монархії як сплебеїзована давнім польським режимом країна без провідної верстви. І досі актуальною є пересторога упорядкованих фактів, що польський опонент намагався постійно у своїй політичній короткозорості утримати той стан в рівній мірі в чужій державі — в Австро-угорській монархії, що й згодом після відродження Польщі із рівночасною анексією Галичини: цього промовистим прикладом є постійно ставлені перешкоди в рівній мірі розвитку НТШ, що й постанову українського університету. Не тут місце повторювати сказане у Автора, але необхідно на це звернути окрему увагу, щоб згодом проблему поставити у відповіднім з'ясуванні у пресі. І коли старша генерація старалася протиставитись тому польському натискові утечею під сподівану охорону другого сусіда, впливаючися в течію москвофільства, тоді цей другий «захисник» видавав закони, які офіційно проголошували, що української мови (і, звичайно, нації), «не було, нема і бути не сміє!». На тому тлі глухої провінції з «хлопом та попом» без виразно скристалізованої мети виходить промовисто роля НТШ, яке поступово за певнило вужчій Батьківщині власну духову еліту, що при бл. за одну генерацію перетворила установу я просвітянськими можливостями в неписану академію — без офіційних прав, але із питомою вагою і змістом, що здетермінували ролю до недавна напів-

спольонізованого пограниччя як «Піємонту» цілої України. Цей процес виразно зарисований в праці В. Гнатюка.

В. Гнатюк — патріот, і він радіє успіхами й боліє неудачами свого Товариства, і в його нарисі — при затриманні повної об'єктивності — б'ється живе серце цілого відродження з пізнішим полином, коли після війни та безуспішних Визвольних змагань прийшлося будувати все від основ, але за далеко гірших умовин.

Автор, пишучи свій нарис у Золотий Ювілей, мав 53 роки, з яких вже тоді був 25 років Генеральним секретарем, тобто половину часу сам був співтворцем Товариства, але ж і до попередньої половини мав ще безпосереднє відношення, і тому його відчуття тла є далеко більше, ніж будь-кого іншого, що чи то стояв даліше від Товариства, чи прийшов до нього пізніше. Тому його нарис — це водночас живе свідчення. Це виправдує рішення перевидати цей нарис.

Як живий свідок, Автор прекрасно орієнтується в людях, — і цінність його книжки також у тому, що він людей *н а з и в а є*, вможливаючи контролю фактів, але одночасно й поширення історії НТШ на підставі студій окремих біографій цих людей. При тому, сам бувши звеличником галицького «Піємонту», дуже об'єктивно й по соборницькому стверджує вклад центрального Материка. Зокрема цікаво простежити взаємовпливання обидвох віток українського народу на історії участі українських вчених у часто скликуваних в Україні під російською займанщиною Археологічних з'їздів, на яких не допущено української мови. Заборона призводила до демонстративної відмови дослідників із Галичини

принімати мовчазну участь, бо ж годі було їм погодитися на нечувану дискримінацію, яка йшла по лінії валуєвських чи емських указів; паралель до сучасного положення в Україні не приходиться підкреслювати. Тим відрадніша для нас пригадка, як то послідовна постава таки призводить до певних змін, коли то на XIII археологічному з'їзді — 1905 р. у Катеринославі — таки прозвучала українська мова у святкових промовах і коли 40 учасників з'їзду (на загальне число 160) підписали протест проти злегковаження голосу членів НТШ і коли до голосу вчених долучилося 190 українських громадян, з рівночасним протестом «проти тих переслідувань, яким підпадає в Росії українська мова і література». На наступному з'їзді (1908 р. в Чернігові) вже без перешкод прочитано 4 доповіді в українській мові. Автор кінчить опис таким коментарем:

«Цей епізод свідчить найкраще, що ідей не можна нічим здавити, ані від них відгородитися, бо вони проникають усюди, а так само, що діяльність Товариства мала вплив і значення не тільки для населення Галичини й Буковини, але й для цілої України».

Цитата незвичайно характеристична для цілого нарису і його Автора.

З черги можна б ще хіба зацітувати один уривок, що стосується відносин у самій Галичині, але вже після війни, тоб то під польською окупацією, конкретно року 1923:

«Як відноситься до Товариства шкільна магістратура для східньої Галичини, на чолі якої стоїть куратор Собінський, видно з того, що на її приказ відібрано 1923 р. шкільні роботи друкарні і переплетні Товариства та віддано їх москвофілам зі Ставропірії. Се підкопало значно фінанси Товариства й очевидно мусить відбитися на його видавництвах».

Ця цитата це не тільки важливий документ доби, але в ній відбивається ціла трагедія народу впродовж століть історії, символічно від Андрусова до Риги. І зокрема трагічно, що польська сторона, підготовляючися в XIX ст. до своїх повстань, кинула багатообіцяюче гасло «За нашу й вашу свободу», яке полонило українських молодих патріотів, що й гинули чи терпіли за не свою справу; після виборення самостійности Польща вернулася до давньої політики — відмови прав на вільний культурний розвиток. Рівночасно, уряд скріплював фактично москвофільство, яке було в своїй генезі реакцією на польський шовінізм... Парадокс — і трагедія! Треба нагадати, що ці стрічки були писані найменше півтора року до пізнішого атентату на куратора Собінського. Але тим цінніші вони як документ для зрозуміння цілої атмосфери у ту пору. А це тільки один вирізок, бо одночасно таких місць більше, як от:

«Восені 1920 р. задумувало Товариство уладити в своїм приміщенні наукові робітні, в яких попри спеціалістів могли би брати участь також деякі талановиті студенти. Та в сю справу вмішалася поліція і Товариство мусіло припинити свої заходи в сім напрямі. Так само не вдалося Товариству рік перед тим (восені 1919 р.) уладити університетських курсів для української молоді, недопущеної до студій у львівському університеті, а внесений рекурс полишився неполаджений до нині» (тоб то понад 4 роки! Прим. коментатора).

Окремо можна б продовжувати інформації про протизаконні перешкоди з боку податкових урядів, як, напр., визначення податкової суми від обороту 50 мільярдів марок, хоч книги виявляли обороту ледве 4 мільярди, а переведена контролю не сконстатувала ніяких неточностей у книговеденні, не говорячи вже про стримання всяких державних суб-

сидій на наукову діяльність, признаваних систематично за попереднього режиму. Але ж заінтересований читач чи дослідник знайде подробиці в оригінальним тексті.

Попри документальне зафіксовання настроїв доби, чи фактів, з яких родилася атмосфера, важлива у Гнатюка характеристика осіб, можлива тільки із безпосередньої зустрічі із конкретними людьми і докладного знання внутрішніх відносин у Товаристві. Автор що правда вистерігається спогадового тону у Нарисі, але в дійсності неможливо цілковито виелімінувати особистий елемент в місцях про людей, з якими співдія при щоденних зустрічах тривала роками. Так, напр., у *Нарисі* виразно видно незвичайно тепле ставлення до Франка і деякі критичні, але завжди дуже стримані й об'єктивні, вислови про Грушевського, зокрема при описі причин його резигнації з посту голови, у 1913 р. Певне критичне ставлення найближчого оточення до довголітнього голови Товариства й справжнього його будівничого ніколи не виходило поза межі висування деяких постулятів з погляду добра цілости Товариства і без знижування авторитету. Зокрема тої засади дотримався Гнатюк, що є тим важливіше, що неможливо було йому уникнути в Нарисі автобіографічних ноток, коли насправді половина його життя була виповнена працею в НТШ. Звичайно, іноді в цих нотках пробивалося чи розчарування, чи знеохочення, а то й огірчення, але завжди у формі, гідній справді великої Людини, яка ціле своє життя поставила на службу вибраному завданню.

До формальної характеристики Нарису можна ще докинути, що в ньому цінні вказівки на вини-

кання певних клітин НТШ (Секцій, комісій) чи серійних видань; в останньому випадку важливі численні бібліографічні вказівки, зокрема цінні для дослідників, які не можуть перевірити даних «de visu». Дуже доцільно вилучені у окремі розділи дані про підприємства, які від самого Товариства усамостійнилися, хоч із ним залишалися у зв'язку (як друкарня й переплетня, чи книгарня), про майно та окремі фонди, — зокрема ж ще про Академічний дім, пізніший осередок жвавого студентського життя та центр творення нових ідеологічних підстав модерного українства, що виростало у вогні боротьби за українську державність; інформації про початки довголітнього студентського центру творять одночасно інтегральну частину історії українського студентського руху.

**
*

На прикінці цього супровідного слова до перевидання ювілейного нарису з часу 50-річчя у новий ювілейний рік 110-річчя ще декілька слів про самого Автора, при чому аж ніяк не йдеться нам про його скорочену біографію, яку знайдемо у Енциклопедіях, а в поширеному вигляді у спеціально йому присвячених творах, при чому варто відзначити, що дві книги вийшли у *Записках НТШ*, як СХС чи ССІ томи⁽²⁾. На тому місці йдеться радше про вказання на один момент: джерела невичерпної енергії Гнатюка, як невтомного дослідника й відданого організатора.

Володимир Гнатюк народився 9 травня 1871 р.⁽³⁾ в селянській родині в с. Велесневі; його талано-

витий і розважний батько, Михайло, самотужки здобув підставову освіту і працював ткачем і дяком, мавши широкі громадські зацікавлення; він намагався й синові прищепити любов до науки й пісні. З пошани до заслуг батька Франко присвятив йому *Ткач* Гнатюкові. Малий хлопець скоро засвоїв грамоту, але за тодішніх комунікаційних умовин і слабо розвиненої мережі шкіл до народної школи зачав ходити щойно на 9 р. життя, що мало й свої добрі сторінки: він легше сприймав науку та звертав увагу на подробиці, які мало цікавили його молодших однокласників. Ще таки в народній школі він придбав окремих зошит, в якому зачав записувати пісні, що їх знав з батьківського дому; він це робив ще без означеної мети, але просто захоплений чаром пісень. Але ж саме в той спосіб навчився він збирати матеріяли й полюбив своє призвичаєння до тої міри, що 1889 р. — в четвертій гімназійній класі — мав вже бл. 500 пісень та сотню казок. Та перша його збірка пропала в редакції москвофільської газети *Новий Галичанин*, яка однак перед припиненням появи видрукувала 7 пісень; це настільки підбадьорило юнака, що він негайно зачав знову збирати матеріяли, заохочуваний до того в рівній мірі батьком, що й односельчанами, яким мусіло припасти до вподоби, що це їх пісні були видруковані. На жаль, тодішня школа не вміла розвинути різних зацікавлень; зокрема гімназія в Станиславові, до якої Гнатюк мусів перейти із Бучача, забороняла друкувати в пресі статті чи матеріяли. Алеж збирати й записувати пісні заборонене не було і при закінченні гімназії (1894 р.) молодий ентузіяст мав вже нову збірку з 800 записами. Іншими словами, на університетські студії вступає він як студент фі-

лософії з виразними заінтересуваннями та певним досвідом.

Рік імаatriкуляції в університеті (1894) — це рік покликання на професора М. Грушевського. І хоч — на це треба звернути спеціальну увагу — різниця літ між професором та спізненим студентом є дуже невелика (5 літ!), різниця наукового стажу є велетенська; проте те спізнення в навчанні, на яке ми вказали, дозволило Гнатюкові зачати студії дозрілою людиною, з виразним цілеспрямованням, а тим самим скоро звернути увагу молодого професора, із розумінням свого завдання: здобути скоро довір'я нових кандидатів, щоб їх якнайскоріше спрямувати на науковий шлях.

Сам Гнатюк, полюбивши збирання, скоро зрозумів також, що йому необхідно негайно поглибити знання для засвоєння методи колекціонування: тому він зачинає інтенсивно читати фахову літературу, а мавши ще з гімназії засвоєну охоту (і вміння!) писати статті, Гнатюк пише насамперед дрібні замітки, а після зустрічі із Франком рецензії та записи. Він вибирає собі також зовсім недосліджену ділянку для своїх записів — «нерушений українськими дослідниками терен» (4) — Угорську Русь; він зачинає систематично досліджувати терен, і вже в часі своїх перших університетських вакацій зробив першу екскурсію, а висліди своїх студійних мандрівок він зреферував Грушевському, і автоматично звернув на себе увагу. В порозумінні із тодішнім головою Етнографічної комісії — І. Франком — Грушевський доручає матеріали упорядкувати й опрацювати і вони виходять як перший том *Етнографічних матеріалів Угорської Руси* в 1897 р. Ця праця вийшла як

третій том Етнографічного Збірника, а сам Гнатюк зредагував дбайливо вже другий том цього ж Збірника (як редактор був формально підписаний М. Грушевський). Це був той вклад Гнатюка, який вирішно спричинився до відомої децизії Грушевського при покликанні його на нового секретара НТШ 1898 р., про що вже була мова, тим більше що в тому часі Гнатюк мав за собою три дальші екскурсії на Закарпаття, які при виявленій послідовності мусіли мати вплив на дальший розвиток молодого науковця.

Мавши безпосередній приклад таких муравлиних працівників, як Грушевський і Франко, і відчуваючи своє зумовлене умовинами спізнення у студіях, Гнатюк хотів дорівняти своїм учителям, які впровадили його в українську науку. Це їм обидвом присвятив він свою першу поважну працю, з ось якою дедикацією: «Високоповажаним Панам проф. Михайлові Грушевському і д-рові Іванові Франкові, подвижникам українсько-руської науки, приятелям і учителям молодіжі свою працю присвячує ученик» — ученик, який ставав товаришем і співтворцем Установи, що не тільки перемінилася в основу пізнішого розвитку української науки й цілого інтелектуального життя, але й переродила відсталу країну у резервуар творчих сил.

Маючи вийнятковий приклад незвичайної працьовитості двох своїх старших Колег, В. Гнатюк наслідує також їх послідовність. Вже за рік після першої екскурсії їде він на Закарпаття д в і ч і, на весну і влітку 1896 р. 1897 р. це його четверта екскурсія, при чому вона звернена на південні переселення закарпатських земляків у Південній Мадящині. Відсилаючи за підборицями до авторитет-

ніших дослідників — Мушинки та Романенчука, хочу на тому місці підкреслити тільки основне для характеристики Гнатюка-дослідника, що був ентузіастом і що перемилювався просто у благородного фанатика свого завдання, яке сталося його призначенням: і так, вп'яте був він на Закарпатті влітку 1899 р. і вшосте й останнє у 1903 р. коли він вертався із лікування на острові Корфу. Саме в часі його наукових мандрівок і розшуків його здоров'я настільки погіршилося, що він, зовсім знеможений, мусів вернутися до дому, щоб згодом вже більше не мати змоги продовжувати своїх екскурсій. Всетаки він здобув тоді неоціненний матеріал, що охоплював 1700 стор. друку, на яких вміщено 1000 зразків прозових творів та 485 пісень (5).

Звичайно, само подання фактів виразно вказує на суто науковий бік підходу В. Гнатюка до свого завдання, але ж при тому не можна не добачувати національного значення його дослідів. З цього погляду варто зачитувати одне місце із праці М. Мушинки:

«В. Гнатюк від своїх перших кроків на Закарпатті гостро і безкомпромісово виступав не лише проти мадяризаторської політики угорського уряду, але й против реакційних московських тенденцій тогочасної закарпатської інтелігенції. До останніх днів свого життя він не перестав твердити й доводити численними працями, що закарпатське населення є складавою частиною великого українського народу. Тому не дивно, що офіційні угорські органи, яким такі заяви були не до смаку, робили все, щоб не допустити розповсюдження книжок В. Гнатюка і його ідей серед населення Угорської Русі. В цих намаганнях урядові допомагала тогочасна місцева інтелігенція, яка формально орієнтувалася на великодержавну політику російського уряду, але в дійсності була мадяризована, як неоднократно під-

креслював В. Гнатюк. В постаті В. Гнатюка представники цієї інтелігенції вбачали небезпечного агітатора (!) за культурне об'єднання з галицькими українцями, які в той час завдавали тон загальноукраїнському національному рухові.»⁽⁶⁾

І якщо ми застановляємося над джерелом наполегливості В. Гнатюка у його праці, то поруч із з'ясованим вгорі мотивом бажання якнайскоріш дорівняти старшим від себе світочам української науки і наздігнати втрачений час внаслідок спізнення студій, другим рушієм є його глибокий патріотизм, який збільшувався ще усвідомленням тієї трагедії народу, коли він був русифікований, польонізований, румунізований, мадяризований, словаковізований... Він хотів відродити найбільше на Захід висунену вітку силою наукового аргументу. Науковий ерос — любов справедливості й правди, які випливали із наукового усвідомлення фактів, злилися у В. Гнатюка в одне з любов'ю під'яремних братів, запряжених до чужих плугів, і стали підставою його шляхетної одержимості...

... «Робив він це з глибоких національно-патріотичних почувань, які давали йому силу до невтомної праці, від якої не відривався, не зважаючи на хронічну недугу, яка підривала його здоров'я протягом усієї його діяльності. Він любив щиро свій нарід і ненавидів ворогів-гнобителів»... стверджує Б. Романенчук.⁽⁷⁾

Зосередившись в значній мірі на своїй основній темі, він створив собі пам'ятник непроминальної вартості: Бібліографія праць В. Гнатюка про Угорську Русь, зібрана М. Мушинкою й вміщена у редактованім ним *Науковім Збірнику Музею Української Культури у Свиднику*⁽⁸⁾, займає п'ять сторінок тексту!

Ця сконцентрована на одну ділянку праця знайшла своє повне визнання у своїх, але й в чужих — конкретно чеський фолкльорист Їржі Полівка оцінив дуже позитивно вже два перші томи *Етнографічних матеріалів з Угорської Русі* майже безпосередньо після їх появи, а згодом раз-у-раз присвячував увагу дальшим творам і матеріалам В. Гнатюка, — так що Б. Романенчук підсумував, що всі рецензії й відзиви Полівки на праці В. Гнатюка разом мусіли б зайняти 60 стор. друку⁽⁹⁾.

Ми знаємо, що з останньої своєї екскурсії на «Угорську Русь» В. Гнатюк вернувся настільки хворий, що згодом вже більше не продовжував праці в терені, але провадив її при допомозі анкетних листків. І саме в недузі можна добачуватися дальшого джерела тої наполегливості, яка характеризувала творчість В. Гнатюка. Коли з одного боку енергії йому додавала свідомість «спізнення», про яке ми згадували на початку, то з другого боку збуджувала його творчість свідомість важкої невилікувальної недуги, яка кинула свою невмолиму тінь на другу половину життя Творця. На щастя, його індивідуальність була настільки сильна, що він постійно — у свідомості сподіваної передчасної смерті, на яку був приречений, — він використовував кожную хвилину. Творчість давала йому також силу перемагати біль та терпіння.

Після своєї останньої перерваної експедиції він часто виїздив на лікування⁽¹⁰⁾, але це його невідрадному стану не дуже помагало. Найкраще почував він себе таки у рідній Криворівні, куди виїздив чи не кожного літа. Це, правдоподібно, не тільки завдяки підсонню, але й завдяки тій спеціальній інте-

лектуальній атмосфері, яка в Криворівні панувала завдяки постійній зустрічі української духової еліти⁽¹¹⁾, що й зробила Криворівню славною й поза межами України⁽¹²⁾.

На В. Гнатюкові зайвий раз здійснилася правда, як то проклін важкої недуги змінюється у благословіння терпіння, що усвідомлює нещадну втечу життя, щоб виповнити його вщерть творчістю. Але на підтвердження тієї істини здібні тільки великі люди. Такою індивідуальністю був В. Гнатюк. Ось свідчення оточення, які нагадує М. Мушинка (стор. 23):

«Як згадує дочка В. Гнатюка Олександра,⁽¹³⁾ В. Гнатюк героїчно переносив свою хворобу, матеріальні нестачі та інші труднощі. За свідченням М. Могилянського⁽¹⁴⁾, він ніколи не скарживсь, усі життєві недуги перемагавши легким гумором, що виявлявся і на останніх днях, коли вже не спроможний написати листа — диктував... Володимир Михайлович завжди жартував... Кожний, хто знав Гнатюка особисто, дивувався, де в цьому хворому тілі береться така колосальна енергія й працездатність. Перед його ерудицією схилявся навіть М. Грушевський. В некролозі про В. Гнатюка, він згадував: "Коло 35 р. життя Гнатюк став над краєм могили, і його так блискучо почата робота здавалася закінченою. Але сильний організм і розумні поради лікаря⁽¹⁵⁾... не тільки протягли його організм ще на 20 літ, але й зберегли, або краще відновили його працездатність. Цілими місяцями, пролежуючи на ліжку, стративши голос, мучений страшними атаками кашлю, Гнатюк продовжував свою працю, — читав і писав лежучи, і вів далі свою етнографічну роботу" — стільки із свідчення Грушевського у некролозі...».

У висліді тої муравлиної праці в науковому архіві, який зберігається в Інституті Мистецтвознавства, фолкльору та етнографії Академії Наук УРСР налічується — за Мушинкою — 25.000 аркушів записів...

Що ж до його постави в обличчі смерти доповнює цитоване зіставлення Мушинки ще свідчення дружини Гнатюка про саму смерть:

«До послідної хвилини життя не жалівся на ніякі болі, хотая мусив їх мати, та до послідньої хвилини цікавився всім, що діялося поза домом і в домі. Ще два дні перед смертю робив коректу *Літературно-Наукового Вістника*. В послідній день життя, хотая часто уже трапив притомність, давав ще різні розпорядження. Помер спокійно, так якби заснув» (16)...

Цій Людині винні ми вдячність, — насамперед не тільки пам'ять про Неї, але й збереження якнайбільшої скількості її творів, а це ще тільки доповнює вичислені причини передруку саме Й о г о Нарису історії НТШ у 110 ліття Товариства.

Але ж, ще на сам кінець: передрук Нарису припадає вже на рік 1984 — ювілей 40-ліття проголошення Самостійности Карпатської України (17). Можна бути майже певним, що цього світлого моменту в Історії України не було б без тихої, скромної, часто анонімної праці Автора, який своєю науковою активністю будив свідомість Закарпаття. І це ще одна причина, щоб саме т е п е р передрукувати ту історію НТШ, що його величина спиралася й спиралась на таких будівничих, яким був В. Гнатюк, один із великої «трійки», які творили Золоту Добу НТШ, що вирішила про його незнищенність. Вклад УВУ у Ювілей — це нев'януча квітка у китицю імпрез та видань Товариства, — це нев'януча квітка у пам'ять Автора Нарису, що його по 60-ти роках після написання й видання з вдячністю прочитають нові покоління, які вже виростили в чужині і знають записані факти тільки з далекого відгомону. Хай

же живе й цікаве представлення минулого усвідомить нові генерації, якими ідеями жило й горіло піонерське покоління нашого відродження і які ідеї і нам та прийдешнім передало.

Володимир Янів

(¹) *Літературно-Науковий Вістник (ЛНВ)*, виходив місячними зошитами, з яких чотири склали один том, з одною безперервною нумерацією. Рік 1925, в якому з'явилася Історія НТШ, позначений як XXIV-ий річник, а томи, як 86-ий, 87-ий і 88-ий. Історія НТШ — під наголовком: *Наукове Товариство імені Шевченка у Львові*, з'явилася на стор.: 76-86, 173-181, 263-272, 367-374, 72-79, 169-177, 321-332, 175-185, 272-278.

(²) а. Микола Мушинка. *Володимир Гнатюк — дослідник фолкльору Закарпаття*. З НТШ т. 190. Праці Історично-Філософічної Секції. Париж-Мюнхен 1975. 117 стор.

б. *Володимир Гнатюк* (Вибрані статті про народну творчість). На 110-річчя народження — 1871-1981. Упорядкування, редакція і вступна стаття Б. Романенчука, англійська передмова Леоніда Рудницького. З НТШ т. 201 — Філологічна Секція. Нью-Йорк 1981, 288 стор.

При нагоді треба відзначити також цінніші видання про В. Гнатюка в Україні, як в. М. Т. Яценко. *Володимир Гнатюк. Життя й фолкльористична діяльність*. Академія Наук Української РСФ. Інститут Мистецтвознавства, фолкльору та етнографії. Видавництво *Наукова Думка*. Київ 1964. 286 стор.

г. В. Гнатюк. Вибрані статті про народну творчість. Упорядкування, вступна стаття та примітки кандидата філологічних наук М. Т. Яценка. Видавництво *Наукова Думка*. Київ 1966. 246 стор.

г. *Етнографічно-меморіальний Музей Володимира Гнатюка у Велесневі*. Нарис-путівник. Написали: І. Герета, О. Черемшинський. Видавництво *Каменяр*. Львів 1971. 94 стор. Дальші (численні) посилання в праці М. Мушинки.

(³) На переплутання дати народин В. Гнатюка вказує М. Мушинка (див. вище 2а, стор. 15), називаючи м. ін. *УРЕ, Украївський радянський енциклопедичний словник, Краткая литературная энциклопедия*, які подавали день народин на 9 чи 21 квітня. Справлення дати завдячує Мушинка переліченню особистих документів. Але ж дата 9 травня (тобто

21 травня за ст. ст.) приходить виразно в «Нарисі-путівнику» (див. 2г., стор. 16) на факсиміле матурального свідoctва В. Гнатюка, і помилка — повторювана (!) у низці видань (!) це просто неохайність: раз переплутана при коректі дата місяця (4. замість 5.) була потім автоматично п о в т о р ю в а н а (!), при чому раз уживано дати за новим, а раз за ст. стилем!

(⁴) Про «нерушений українськими дослідниками терен» писав у березні 1895 р. в газеті *Народ* М. Драгоманов, і саме ця стаття спрямувала увагу молодого ентузіяста на те «новум», яке сталося для нього джерелом певної «одержимости», щоб терен дослідити якнайкраще... (Пор. Романенчук, гл. вище 2б, стор. 5).

Подібно й чужі вчені, як, напр., тої міри, що П. Й. Шафарік (словак) називали «Подкарпатську Русь» «terra ignota» (пор. 2а, стор. 9).

(⁵) Інформація за вступом Б. Романенчука, названого під 2б.

(⁶) Див. нотка 2а, стор. 9.

(⁷) Див. нотка 2б, стор. 23.

(⁸) В бібліотеці УВУ в чимало збірників *Музею Української Культури*, але бракує саме третього тому, присвяченого пам'яті В. Гнатюка (виданого 1967 р. на 460 стор.), тому не можна дати точніших даних саме про цитовану позицію. Інформацію подає за книжкою М. Мушинки, нотка 2а, стор. 111, позиція 212. Вже саме число сторінок (5!) є імпресіонуюче...

(⁹) Інформація про ставлення Полівки за Б. Романенчуком, стор. 11. Іржі Полівка (1858-1933) з 1897 р. професор Празького Університету. Згадана рецензія з'явилася 1898 р. коли 1-ий том *Етнографічних матеріалів з Угорської Русі* появився 1897, а другий 1898 р. (тобто рецензія Полівки була негайно після появи!). Всіх Етнографічних Збірників матеріалів із Угорської Русі, зібраних і уредатованих В. Гнатюком було шість, — останній появився 1911 р. Для усвідомлення величини можна додати, що всіх шість томів мало 1.760 стор.

(¹⁰) Мушинка подає (стор. 22), що 1907 р. був В. Гнатюк у Альянд б. Відня, 1913 р. у Закопанім. На початку 1914 р. перейшов він складну опорацію, але й та не принесла сподіваної поправи здоров'я.

(¹¹) З гостей у Криворівні називає М. Мушинка: І. Франка, М. Грушевського, М. Коцюбинського, О. Олеса, І. Хоткевича, М. Павлика, Ф. Колессу, М. Могилянського. Називаючи ці прізвища, Мушинка відзначає, що «майже всі вони пізніше присвятили цій місцевості визначні свої твори, з

яких деякі, як, напр., *Тіні забутих предків* Коцюбинського або *Камінна душа* чи *Довбуш Хоткевича* стали відомі далеко за межами України»... Легенда Криворівні мусить сповняти тугу за Рідними землями також творців в діяспорі, які, розділені просторами, не мають змоги тої загальної зустрічі, яка їх стимулювала б у дальшій творчій праці. Одним із творців тої атмосфери був саме й Гнатюк, і це постаті із Криворівні можуть мати вплив на сучасних творців, щоб вони ставили свої найкращі сили на послуги Батьківщини, хоч вони далеко поза нею, чи саме тому, що творчість для України дає їм змогу перемагати в чужині тугу за її чаром.

(12) Див. Мушинка, 2а, стор. 22-23. Мушинка згадує ще в тому місці, що у Криворівні застала Гнатюка також війна 1914 р., і він навіть не зміг вернутися в наслідку воєнних подій до Львова, що його захоронило перед прикрими переживаннями в часі здобуття російською армією Львова. І так, видана 1949 р. коротка *Історія НТШ* подає наступні факти: «Прийшовши до Львова, москалі заборонили Товариству всяку діяльність, а установи Товариства, не виключаючи друкарні й книгарні, опечатали. В цих установах часто робили труси, при чому забирали цінніші предмети, зокрема забирали з музею чудову збірку гуцульської зброї. В друкарні, що її забрала для себе редакція російського воєнного часопису *Львовское военное слово*, конфісковано найкращу машину; більше машин забрати не стало москалям часу. Найбільше потерпіла бібліотека Товариства, а також архів Етнографічної Комісії й канцелярії... Тоді пропали рукописи українських письменників, депозит Лесі Українки, архів Ю. Федьковича, збірки пісень Ю. Бодяньського. Російське вояцтво понищило там інвентарі й каталоги бібліотеки, річники українських часописів, і т. ін.» (стор. 30-31). Стільки подає «Історія НТШ». Можна уявити, що це було справді щастя, що у той час у Львові не було В. Гнатюка. М. ін. Мушинка цитує уривок із довшої студії В. Гнатюка (у нотці 1 на стор. 24) про ту трагічну подію, як він старався після повороту до Львова відшукати із купи сміття матеріяли, які були призбирані роками і які могли б виповнити найменше 20 томів друку. Відшукано не більше, як 0,01%. Можна уявити біль дослідника... М. ін. після відходу москалів кустос музею О. Назаріїв мав чимало праці, бажаючи привести все до ладу. А що працював в неотоплених кімнатах, перестудився і помер 1918 р.

Перебування в Криворівні в перших 15 місяцях війни мало для В. Гнатюка ще один позитивний наслідок: це вимушене перебування в сприятливих кліматичних умовах добре вплинуло на його здоров'я. А втім він і науково не

дармував, а використав перебування в селі на інтенсивне збирання фольклору, м ін. він збирав неологізми, створені воєнними діями. До Львова вернувся В. Гнатюк з Родиною щойно восени 1915 г., але тодішні умовини життя були настільки важкі, що це знову підкопало його здоров'я.

(13) З трьох дітей В. Гнатюка живе в цю пору лише молодша донька, д-р Олександра Гнатюк-Піснячевська (родж. 1898 р.), яка дуже уважно ставиться до пам'яті Батька і завжди співдіє при виданні праць про нього. З померших старша сестра, Ірина, нар. 1896 р., а молодший брат, Юрій, 1900 р.

(14) Могилянський Михайло (1873-44), публіцист, літературознавець і письменник, родом з Чернігова, до 1917 р. у Петербурзі, з 1917 р. у Києві, у 1920-тих і на початку 30-тих рр. — керівник Комісії для складення *Біографічного словника* діячів України при Українській Академії Наук. Одна із найхарактерніших постатей, що мав відвагу виступити в своїх творах проти повороту М. Грушевського в Україну; він виступав проти т. зв. «Марксо-ленінського літературознавства»; близький до групи неоклясиків. У зв'язку з репресіями проти нього — розстріл його доньки Лади — талановитої поетеси (нар. 1902, арештована на початку 30-тих рр., розстріляна 1937 р.). Син Дмитро (* 1901 р.), поет і письменник, що відзначався досконалістю форми, арешт. на початку 30-тих рр., тоді засланий; дальша доля невідома. Після арешту дітей, батько Михайло був примушений покинути Київ і припинити наукову й літературну працю. (За ЄУ II.).

(15) Це не так «організм» чи поради лікаря, але виразна цілеспрямованість і почуття свого покликання, як теж постійна праця дали змогу Гнатюкові перемогти недугу, як цього нераз були докази серед інтелектуалістів, що мали візію своїх великих завдань.

(16) Спогад дружини В. Гнатюка — за Мушинкою, стор. 25.

(17) Склалося так, що саме в часі писання мого вступу, чи впровідного слова до передруку, в Українському Вільному Університеті відбулося скромне, але достойне Свято 45-ліття проголошення Самостійности Карпатської України (13 березня 1984 р.) із змістовною й добре документованою доповіддю д-ра Вінкентія Шандора п. н. *Карпатська Україна як невід'ємна частина України*. Керуючи дискусією на цьому вечорі, мав я змогу усвідомити, як багато спричинився саме В. Гнатюк до того, що наша «Срібна Земля» дійшла до стану свідомости, яка так дуже була потрібна до світлих днів Березня 1939 р. Це ж М. Мушинка писав перед десяти

роками: «До останніх днів свого життя він (тобто: В. Гнатюк) не переставав твердити й доводити численними працями, що закарпатське населення є складовою частиною великого українського народу». Яка ж вийнятова тотожність цього твердження із наголовком доповіді, читаної по роках і без будьякого впливу твору М. Мушинки.

ВОЛОДИМИР ГНАТЮК

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА
У ЛЬВОВІ

З нагоди 50-літньої річниці його засновання
(1873 — 1923)¹⁾

Дня 11 грудня 1923 р. минуло 50 літ, як галицьке ц. к. Намісництво затвердило статут «Товариства ім. Шевченка», а дня 4 червня 1924 р. мине 50 літ від часу, як відбулися його перші загальні збори. Оцей ювілейний час дає нам нагоду подати тут нарис засновання Товариства, його розвою, організації, видавничої діяльності та його значіння для українського народу.

Для легшого зрозуміння повільного розвитку Товариства в першій його періоді — до переміни в наукове — треба хоч коротко пояснити культурний стан тодішнього українства в Галичині.

Українці прийшли під Австрію (Галичина 1772 р., Буковина 1775 р.) не як нація, або бодай її частина, але як сіра, прибита етнографічна маса, що в тяжкій, довголітній панцизняній неволі втратила свої провідні верстви — шляхту, міщанство — і

¹⁾ Стаття написана на основі звідомлень Товариства на початку 1924 р.

лишилася тільки з одним духовенством. Але й воно стояло на дуже низькім освітнім рівні. До вищого рівня не допускала його польська шляхта, як пануючий елемент у Польщі, бо не бажала, щоби при його помочі українське селянство зрозуміло, що й воно має людську подобу. Бажаючи витворити з такої маси новочасний народ, треба було зачинати від елементарних речей, від азбуки й від науки читання та писання. Чи ж дивно, що при таких відносинах треба було цілого століття дрібної, упертої, але конечної праці, поки пройшов процес ферментації і сформувалася новочасна, хоч і не дуже ще сильна українська нація.

Не дивно також, що з під Польщі не перейшли під Австрію ніякі національно-українські організації. Виїмок творив тільки «Ставропигійський інститут», що має за собою декількавікову історію. Він звався первісно «Ставропигійським Брацтвом» і мав релігійно-церковний характер. 1788 р. мусів змінити назву на «Собрание избранныхъ греко-католицкой націи» і дістав характер гуманітарно-культурний. Він належить до богатих інституцій, але що його управа знаходилася все в москвофільських руках — із виїмком кількох літ у часі останньої війни — то його діяльність дуже незначна і не приносить користи українському народові.

Перші інституції почали засновуватися за почином і впливом духовенства аж у XIX ст. Одним із перших товариств було «Общество вчених», яке заснувалося за почином крилошанина Івана Могильницького в Перемишлі як просвітне товариство, яке затвердив цар Франц I дня 5 липня 1816 р. І хоч воно стояло під протекторатом єпископа Мих. Ле-

вицького, то вороги просвіти представили його у Римі як таке, що має «схизматичні» тенденції; під натиском Риму його розв'язано, ще поки воно встигло розвинути. Ся перша проба організації українських сил показує, скільки то треба було боротися і на які перешкоди натрапляти, поки досягнуто ті результати, при яких застала нас велика війна.

1820 р. заснувало духовенство львівської єпархії «Товариство для забезпечення існування вдів і сиріт по священниках». Таке саме товариство заснувало духовенство перемиської єпархії 1840 р. З цих товариств розвинувся опісля т. зв. вдовичо-сиротинський фонд, що існує до нині і підпомагає священниці вдови й сироти. Коли в половині 80-их років минулого століття утворено нову єпархію й єпископство в Станіславові, то й там утворився такий фонд.

Оце й були всі українські організації до 1848 р. По введенню того року першої конституції почався між українцями живіший рух. Постали зараз аж два політичні товариства: «Руська²⁾ Рада», національна, що проіснувала до 1851 р., в якій розв'язалася і відновилася опісля аж 1870 р. Тоді опанували її москвофіли і з москвофільським напрямком проіснувала вона аж до війни. Українці зорганізувалися в окреме політичне товариство, «Народню Раду», значно пізніше, бо аж 1885 р. Були то так звані «народовці», що опісля прозвалися народні демократи, в кінці трудовики. 1890 р. зорганізувалися в

²⁾ В Галичині уживано на протязі XIX ст. прикметника «руський» у значенні український, а русин у значенні українець.

окрему партію українські радикали, а в кінці 90-их років українські соціальні демократи. Друге політичне товариство 1848 р. заснували польонофіли під назвою «Руський Собор». Він завмер одначе ще в тім самім році.

«Руська Рада» дала почин до засновання ще двох інституцій. Перша з них, се «Галицько-руська Матиця», яка мала популярно просвітні задачі. Вона уконституувалася ще 1850 р., але її статут затверджено аж по введенню нової конституції (дня 13 серпня 1861 р.). Зразу розвивала вона доволі живу діяльність і видала цілий ряд книжечок, між якими були і популярні і наукові. Та чим більше її мова «твердла», тобто зближалася до московської, тим менше видання находили читачів. Пізніше не видавала вона по кільканайцять літ нічого, не скликала загальних зборів. І тепер спочиває в летаргу. Була все в руках москвофілів.

Друга інституція, що постала з ініціативи «Руської Ради», се «Народній Дім». 1849 р. дістала «Руська Рада» в дарі ґрунт у центрі міста Львова, на яким побудовано зі складок усього українського народу великий дім, що мав служити культурним потребам української людности. Від 1851 р. управляла справами «Народного Дому» окрема комісія, затверджена властями. Вона виробила статут і предложила його властям 1853 р. до затвердження, та вони затвердили його аж 1869 р. «Народний Дім» також богата інституція, як Ставропигійський інститут, але всі його доходи обертали москвофіли, що ним заволоділи, проти національного розвитку українського народу.

1860 р. засновано касинове товариство «Руську Бесіду», до якої належали зразу, як і до поперед-

них, усі «Русини». Опісля опанували її москвофіли, другий раз народовці, але останні вдержали товариство при собі і москвофіли мусіли заснувати собі окреме («Русское казино»). «Руська Бесіда» дала почин до заснування таких самих товариств по провінції, в кожному містечку, а 1864 р. по заснування українського театру, яким досі управляє, і якому минає в сім році 60 літ віку.

Народовці, переконавшись, що спільне їх співжиття з москвофілами в тих самих товариствах неможливе, почали засновувати свої окремі товариства. Найперше заснувала собі університетська молодь у Відні 1867 р. студентське товариство «Січ», що й досі існує. — 1868 р. засновано у Львові товариство «Просвіта», яка поставила собі задачею ширити просвіту в народніх масах. Перед війною мала вона в кожному повіті, де жили українці, свої філії, а по селах понад 2.000 читалень. Її видання можна було подибати в кожного письменного селянина. І нині розвиває вона живу діяльність, незважаючи на тяжке фінансове положення та на всякі шикани і переслідування. — 1871 р. заснували студенти львівського університету, українці, товариство «Дружний Лихвар» (москвофільські студенти заснували свій «Академічеській Кружок» 1870 р.), яке опісля переіменювалося кілька разів і найдовше проіснувало під назвою «Академічна Громада». З нього повиділялися опісля інші студентські товариства, яких перед війною було кілька³⁾. Нині ті товариства всі порозв'язувані.

3) Академічна поміч, Медична громада, Кружок правників, Основа (товариство техніків), Краєвий студентський союз.

Оце всі інституції, що постали до початку 70-их років, перед заснованням «Товариства ім. Шевченка». Їх не багато та говорячи про тодішнє життя і національний рух, нам не треба забувати не тільки величезного браку інтелігенції, але й того, що за панщини і за абсолютизму майже неможливий був її приріст із найважлишого, селянського стану, та творення національних організацій у такого плебейського народу, яким був тоді наш. І навіть по заведенні конституції (1861 р.) наші національні вороги ставили всюди перешкоди нашому національному розвоєви, де і як могли. Що ми здобули в Австрії, завдячуємо виключно своїм власним силам.

**
*

Рік 1861-ий се переломовий рік у життю галицьких українців. В перших його місяцях доходить до Галичини вістка про смерть великого українського поета Тараса Шевченка, а рівночасно дістаються сюди його поезії, які викликають величезне враження, особливо між молодю, що переписує їх і передає собі з рук до рук. Їх почитність видна хочби з того, що вже 1867 року виходить у Львові перший повний (на ті часи) «Кобзар» заходом д-ра Корнила Сушкевича, пізнішого голови «Товариства ім. Шевченка». Вони розбуджують сильну національну свідомість у нечисленній ще інтелігенції і піддержують надію на кращу будуччину. Молодь думає про створення своєї преси, в якій могла би проголошувати нові думки й нові погляди, нечувані тут іще досі.

В тім самім році (1861) австрійські краї добиваються нової конституції. Навіть зовсім прибиті

народи дістають деякий простір для свого розвитку, якого досі не мали. Українці приучуються звільна користати з нового стану справ. Молодь починає вже з новим роком (1862) видавати свій журнал «Вечерниці» і хоч він незадовго паде (1863), то по нім сліднують дальші: «Мета» (1863 - 5), «Нива» (1865), «Русалка» (1866), «Русь» (1867) і «Правда» (1867), яка з різними перервами вдержується до 1880 р. 1880 р. появляється «Діло», що стає опісля найбільшим дневником і «Зоря», що виходила до 1897 р., поки з початком 1898 р. не заступив її «Літературно-Науковий Вістник». Крім того появляються й інші орґани преси, а перед війною виходило в краю і на еміґрації коло 60 різних українських часописів (між ними три дневники) і коло 20 москвофільських.

З появою перших українських часописів у Галичині нав'язуються зносини між галицькими і придніпрянськими письменниками. Останні, по упадку петербургської «Основи» (1862 р.) не мають свого орґану, тому починають звертатися зі своїми працями до Галичини. Найвидатнійшу участь бере тут П. Куліш, О. Кониський, І. Нечуй Левицький, М. Старицький, М. Драгоманів і ін. Постає думка заснувати літературне товариство, а щоб воно могло сповняти успішно свою ціль, тобто видавати багато дешевих книжок, постановлено закупити для нього власну друкарню. Перевести закуп своїми власними засобами не могла одначе слаба ще українська громада, зложена переважно з молодих і незасібних людей. Вона порозумілася з тодішніми підросійськими українцями, а ті рішили прийти в поміч галичанам, уладивши між собою складку на сю ціль. У складці взяли участь особливо М. Жученко, Ол. Ко-

ниський, Єлисавета Милорадович і Дмитро Пильчиків, а зі старших галичан о. Ст. Качала. Складка дала разом 18.056,84 корон і головні жертводавці стали фундаторами товариства. Вироблено статут і внесено до галицького намісництва для затвердження. Як члени-основателі підписали його: о. Стефан Качала, посол до сойму і парламенту; Мих. Димет і Мих. Коссак, радні міста Львова; д-р Омелян Огоновський, професор і д-р Олександр Огоновський, доцент університету; д-р Корнило Сушкевич, секретар прокуратурії скарбу; Теофіль Барановський, інженер; Льонгін Лукашевич, урядник асекурації «Наза»; Юліян Романчук, учитель гімназії. З усіх членів живе нині ще тільки Ю. Романчук. Галицьке намісництво постановою з дня 11 грудня 1873, затвердило статут і від того дня числиться існування товариства. У переходових постановах статута говориться:

а) Першими членами дійсними ⁴⁾ Товариства ім. Шевченка є підписані основателі. б) Ці основателі виберуть зпоміж себе тимчасово голову товариства і його заступника і уконститууються як комітет; в тім комітеті буде рішати проста більшість голосів, а комплет будуть становити 5 членів. в) Комітет скличе перші загальні збори Тов. ім. Шевченка. г) До перших загальних зборів буде згаданий комітет приймати членів дійсних і спомагаючих, і буде завідувати всіми справами товариства, виконуючи всі права, прислугуючі повисшого статута виділові і виповнюючи обов'язки вложені тим статутом на виділ.

⁴⁾ Тодішні члени дійсні відповідають теперішнім звичайним.

д) З ділання свого здасть комітет справу першому загальному зборові.

На основі сих точок комітет уконституувався, вибравши головою о. Ст. Качалу, а його заступником д-ра К. Сушкевича і розпочав свою діяльність. Насамперед закупив машини й інші друкарські прилади у Відні, винаймив льокаль для друкарні на три роки в домі Банку Гіпотечного при вул. Кривій, ч. 2, та вніс подання до намісництва для одержання концесії на ведення друкарні, яку дістав постановою намісництва з дня 27 січня 1874 р., ч. 1 410. Тоді запросив на управителя друкарні Франца Сарницького і з початком лютого пустив друкарню в рух.

Статут нового товариства надрукував комітет у «Правді», бажаючи подати його до відома загалу, та почав приймати членів, яких число до загальних зборів дійшло разом із 9 членами комітету до 33. Між ними були: Ев. Желехівський, автор словаря; Вол. Шухевич, автор «Гуцульщини»; о. В. Ільницький, директор гімназії і письменник; д-р Мел. Бучинський, адвокат, збирач народних пісень і кореспондент М. Драгоманова; д-р Ів. Пуллой, пізніше проф. техніки у Празі; учителі гімназії Дем. Гладилевич і Ізид. Громницький, пізніше голови товариства; д-р Ізид. Шараневич, проф. університету; д-р Д. Савчак, пізніше суддя і член Виділу краєвого; Северина Сушкевичева, жінка першого голови товариства, тов. «Січ» у Відні й інш. З усіх тих перших членів живуть нині крім Ю. Романчука, Ізид. Громницький та С. Сушкевичева. Вкладку до товариства виносила 200 кор., можна було її одначе сплачувати ратами по 20 кор. Вкладку визначено вмісно таку високу, щоби не ввійшли до товариства небажані

елементи. Це побоювання було безосновне, раз — що кожного небажаного кандидата в члени можна було не приймати, друге — що до літературних і наукових товариств нема ніколи натовпу членів. Їх не було й тоді, як вкладку знижено на 10 кор. Вписувалися звичайно тільки ті, що інтересувалися товариством та його виданнями.

Товариство поставило собі за ціль «спомогати розвій рускої словесности» (§ 1). «Щоби сю ціль досягнути, Товариство: 1) заводить власну друкарню. 2) видає книжки й часописи літературні і наукові. 3) підтримує літературні і наукові видання. 4) роздає премії і запомоги літератам. 5) скликує збори учених і літератів. 6) устроює відчити, публичні, літературні вечерниці і т. і. (§ 2).

Та дійсність не оправдала надій основників. Закуп друкарні й її уладження загнало товариство в довги і воно ледви пробивалося з року на рік, не маючи змоги сповняти завдання, наложені статутом, а в першій мірі розвивати видавничу діяльність. Се показалося зараз на перших зборах, на яких з одного боку пропоновано видати накладом товариства переклад Іліяди С. Руданського⁵⁾ та популярної брошурки о. Т. Глинського про щадниці, з другого ж доказувало, що «Головне завдання виділу піднести друкарню, і се праця така велика і така важна, що досить буде, як виділ її одну сповнить. Тим що Товариство ім. Шевченка друкує книжки Провсвіти много дешевше, як кожна інша друкарня, вможлиблюється більше видавництво книжок і

⁵⁾ Сей переклад видало товариство, значно пізніше, аж по переміні на наукове.

спомагається через те і розвій літератури. Як друкарня колись вже цілком сильно стане, тоді зможе авторам отворити кредит і через те причинитися до розвою літератури».

Загалом треба сказати, що друкарня товариства була маленька, сторонніх партій мала небагато, а видання народовців друкувала з опустами та на кредит і нераз опісля мусіла довги відписувати. Через те товариство перебувало все в клопотах і стан його почав змінятися аж у 90-их роках, коли воно дістало друк шкільних книжок, друки тов. «Дністер» і ін., що платили добре і не залягали з заплавою.

Перші загальні збори товариства відбулися дня 4 червня 1874 р. в присутности 20 членів. На них прийнято до відома звідомлення комітету основників, уділено йому абсолюторію і вибрано перший виділ у такому складі: д-р Корнило Сушкевич, голова. Як члени: Ізидор Громницький, Маркил Желехівський, Михайло Коссак, д-р Олександр Огоновський. Як заступники: Юліян Романчук, Дамян Савчак. До контрольної комісії увійшли: о. В. Ільницький, Бомірін Нарольський, д-р Ізидор Шараневич.

Перечисляти склад членів дальших виділів нема потреби, подамо одначе імена всіх голов, що урядували на протязі 50 літ. Перший голова д-р Корнило Сушкевич головував без перерви аж до своєї смерти (1874—1885). Другим головою вибрано 14 червня 1885 Сидора Громницького (1885—1886). Третім головою вибрано 28 марта 1886 Дам'яна Гладилевича (1886—1887). Обидва останні перемінилися ще раз на становищі голов. Дня 17 квітня 1887 вибрано головою Сидора Громницького (1887—1890), а

27 квітня 1890 вибрано поновно Дам'яна Гладиловича (1890—1892). Четвертим головою вибрано 13 марта 1892 д-ра Юліяна Целевича, але він умер тогож року (23/12 1892). П'ятим головою вибрано 11 мая 1893 Олександра Барвінського і вибрано опісля ще три рази (1893—1897). Шестим головою вибрано 2 лютого 1897 Михайла Грушевського і вибрано його в дальших літах, останній раз на загальних зборах 29 червня 1913 р. Та він в осени того ж року зрезигнував і хоч виділ не прийняв резигнації, не відкликав її (1897—1913). Від тої пори аж по кінець 1918 р. заступав його заступник голови д-р Стефан Томашівський (1913—1918), а по його виїзді зі Львова д-р Василь Щурат (1919—1921). Перші загальні збори від часу вибуху війни відбулися аж 28 марта 1921 р. і на них вибрано семим головою д-ра Василя Щурата (1922—1923). Дня 2 падолиста 1923 р. відбулися другі повоєнні збори, ювілейні, і на них вибрано восьмим головою д-ра Кирила Студинського.

За довгий час існування товариства, можемо в його розвою розрізнити два відмінні періоди. Перший тягнеться від 11 грудня 1873 р. до 16 падолиста 1892 р., коли товариство мало характер літературний і звалось «Товариство ім. Шевченка». — Другий період тягнеться від 16 падолиста 1892 р., тобто до переміни його в наукове, від коли почало воно зватися «Наукове Товариство ім. Шевченка», й досі. Обидва ті періоди мають іще окремі фази, а саме: перша фаза від 1773—1885; друга від 1885—1892. У другому періоді перша фаза від 1892—1899; друга від 1899—1914; третя від 1914—1918; четверта від 1919—досі.

Перша фаза (1873—1885) першого періоду протягнулася одинадцять літ. Кожний початок труд-

ний, тож не диво, що й новому товариству доводилося боротися з різними супротивностями. Свідомої української інтелігенції було тоді мало і вона не могла піддержати завдань товариства, які на нього накладав статут. Нова інтелігенція прибувала дуже повільно та й була вона майже вся незаможна. Через те і вся українська преса, що появлялася від початку 60-их років, заблискувала як метеор на короткий час і зникала. Тому то й літературне товариство, не маючи опори в інтелігентних верствах, як се діється всюди, ані ніякої підмоги від держави, краю, — як се буває у державних народів, або від богатих приватних одиниць, чи інституцій, обмежувало всю свою діяльність літературну в сих початках на тім, що давало опустити нечисленним народовецьким виданням, друкованим у своїй друкарні. Своім коштом видало воно тільки два річники «Правди» (IX і XIII) та книжку проф. Омеляна Огоновського: *Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache* (1880), яка й до нині не втратила своєї вартости.

Друга фаза (1885—1892) відрізняється вже від попередньої. З початком 1885 р. переймає товариство від Омеляна Партицького видавництво часописи для родин «Зоря». З сею хвилиною починається постійна його видавнича діяльність, яка з кожним роком зростає і в першім десятилітті нашого віку доходить до найвищої інтенсивности. «Зоря» йде майже вісім літ (до 1894 р.) в Україну і здобуває собі прихильників не тільки між письменниками, але й між звичайними читачами. Тайний указ із 1876 р., що заборонював українську літературу в межах царської Росії, приневолює тамошніх українських письменників звертатися зі своїми творами

до Галичини. «Зоря» стає звільна загально-українським органом, — особливо від часу, як заведено в ній фонетичний правопис. У ній беруть участь не тільки галицькі й буковинські але й придніпрянські українські письменники. З останніх зазначимо отсі імена: В. Александрів, Ц. Білидовський, М. Вороний, Л. Глібів, П. Грабовський, Б. Грінченко, Дніпрова Чайка, А. Катренко, Г. Коваленко, М. Комар, О. Кониський, М. Коцюбинський, А. Кримський, В. Левенко-Леонтович, Ів. Нечуй Левицький, І. Липа (Степовик), В. Лиманський-Мова, П. Мирний, Д. Мордовець, Наталка Полтавка, Олена Пчілка, Одарка Романова, В. Самійленко (Сивенький), М. Стависький (Славинський), Л. Старицька, М. Старицький, І. Стешенко (Сердешний), І. Тобілевич, Леся Українка, О. Черняхівський, М. Школиченко, Я. Щоголів, Л. Янівська й ін. Від 1891 року заводить редакція «Зорі» ілюстрації. З деяких творів робляться відбитки. «Зоря» здобуває собі щораз більше передплатників в Україні; вони дізнаються з неї дещо про галицькі відносини та добачують бодай там за границею кращі вигляди для національного життя. Та се власне небажане царському урядові, тому заборонює 1894 р. ввіз часописів у межі царської імперії⁶⁾. Письменники не зражаються одначе тим і дальше надсилають до неї свої праці.

⁶⁾ Заборона прийшла в лютому 1894 р. У квітні вислало товариство просьбу до російського міністерства внутрішніх справ, щоби знесло заборону, та не дістало на неї ніякої відповіді. Не вважаючи на те, тодішній виділ не уважав справу за програму і з кінцем 1894 р. вніс нову просьбу до того самого міністерства, але вже через австрійське міністерство заграничних справ. На те прийшли довірочна інформація з Петербурга, що «Зоря» заборонена, бо ширить небажану пропаганду.

В сім часі приступає товариство до першого критичного видання творів свого патрона під редакцією проф. Омеляна Огоновського (до 1892 р. вийшли в двох томах поезії з просторим вступом редактора; пізніше вийшли ще два томи, в яких надруковані в перекладі щоденник і повісті). Поза тим видає твори Б. Грінченка (В. Чайченка): Оповідання, Соняшний промінь, На розпутті, а пізніше й ін., Ів. Нечуя Левицького: Над Чорним морем, Навіжена, Поміж ворогами, К. Т. Подоленка, За громаду, С. Руданського, Твори (доведені пізніше до сімох томиків, що вийшли другим виданням, а деякі й третім), першу Історію руської літератури Омел. Огоновського, доведену пізніше до 6 книжок у 4 томах, і деякі інші. У сій фазі розвою Товариство дійшло до тої мети, для якої було колись засноване, — хоч і в дуже скромних розмірах.

**
*

Тридцять літ конституційного життя в Австрії не пройшли для галицьких українців марно. Вони зросли за той час сильно. З початком 90-тих років вони перемогли вже своїх противників москвофілів не тільки політично, але й культурно. Не мали одначе ще організації, в якій могли би сконцентру-

Так само були заборонені в межах царської Росії всі наукові видання товариства і то аж до першої революції 1905 р. Одначе до наукових інституцій, бібліотек і професорів вони доходили й перед тим.

Справа знесення указу з 1876 р., яку порушило російське міністерство просвіти 1904 р. у відомім запиті до російської Академії Наук, до університетів у Києві й Харкові і до Київського генерал-губернатора, стояла певно у зв'язку з літературною та науковою продукцією у Галичині.

вати свої наукові сили та розвивати в ній свою мову й науку, як се робили інші, навіть менші словянські народи у своїх академіях та наукових товариствах. А наукових робітників прибувало що раз показніше число. Між сімдесятниками ⁷⁾ або й трохи старшими, стрічаються ось які імена: І. Верхратский, д-р Іван Горбачевський (опісля проф. медицини в Празі), Корнило Заклинський, Ів. Ом. Левицький, Волод. Навроцький, д-р Олекс. Огоновський, д-р Омел. Огоновський, Гнат Онишкевич, Омел. Партицький, д-р Ів. Пуллой, Остап Терлецький, д-р Юл. Целевич, Волод. Шухевич.

Між вісімдесятниками: д-р Гр. Величко, д-р М. Зобків, о. Мих. Зубрицький, І. Кокорудз, д-р Олек. Колеса, д-р Мих. Кос, д-р Волод. Коцовський, д-р Кость Левицький, Данило Лепкий, д-р Ос. Маковей, д-р Евг. Озаркевич, д-р Евг. Олесницький, Мих. Павлик, д-р Щ. Сельський, д-р П. Стебельський, д-р К. Студинський, д-р Ів. Франко й інші.

Деякі з вичислених осіб уважали, що теперішнє «Товариство ім. Шевченка» повинно взятися за організацію наукової роботи, змінивши відповідно свій статут. На се настоювали також деякі члени з придніпрянської України, особливо В. Антонович та О. Кониський. Під їх впливом порушено сю справу на загальних зборах дня 19 квітня 1890 р. Та збори вважали її нездорілою і поручили новому виділові скликати для сього окремі загальні збори.

⁷⁾ Сімдесятники — діячі сімдесятих років ХІХ ст.; вісімдесятники восьмої десятки і т. д.

**
*

Нові збори відбулися одначе аж 13 марта 1892 р., на яких прийнято новий статут і предложено його опісля намісництву до затвердження. Намісництво постановою з дня 16 падолиста 1892 р., прийняло статут до відома і від тоді він став обов'язувати.

Найважніші зміни в новім статуті були:

Товариство має назву: Наукове Товариство імени Шевченка (§ 1).

Цілею товариства єсть плекати та розвивати науку і штуку в українсько-руській мові, зберегати та збирати всякі пам'ятки старинности і предмети наукові України-Руси (§ 3).

До сеї ціли мають вести: 1. наукові досліди: а) з фільології руської і слов'янської, з історії українсько-руського письменства і штуки; б) з історії і археології України-Руси, а також з наук філософїчних, політичних, економічних і правничих; в) з наук математичних, природних з географією і лікарських; 2. відчити, розправи і розмови наукові; 3. з'їзди учених, літератів і артистів; 4. видання наукових «Записок» товариства і інших творів наукових; 5. премії і підмоги ученим і літератам; 6. збирання до музею і бібліотеки, в краю і за границею; 7. удержування власної друкарні і книгарні (§ 4).

Після головних ділів наукових може товариство поділитися на три секції: 1. фільологічну; 2. історично-філософїчну; 3. математично-природничо-лікарську. Для деяких спеціальних справ наукових з обсягу кожної секції може бути вибрана окрема комісія наукова (§ 5).

На основі нового статута відбулися перші загальні збори дня 11 мая 1893. Перший виділ, вибраний на них, був такий: Олександр Барвінський, голова; Сидір Громницький, заступник голови; Осип Маковей, секретар і бібліотекар; Кость Паньківський, адміністратор майна; Осип Ганінчак і Петро Огоновський, без приділення; заступники: д-р Гр. Величко і Остап Макарушка.

Так само уконституувалися секції і вибрали свої перші президії в таких складі:

Історично-філософична секція: Директор: Наталь Вахнянин (опісля став директором М. Грушевський по приїзді до Львова). Заступник директора: д-р Кость Левицький. Секретар: д-р Володимир Коцовський.

Фільологічна секція: Директор: д-р Омелян Огоновський (а по його смерті Ів. Верхратський). Заступник директора: Омелян Партицький. Секретар: Остап Макарушка.

Матем.-природоп.-лікарська секція: Директор: Іван Верхратський. Заступник: д-р Щасний Сельський. Секретар: Володимир Шухевич.

Ще попередний виділ постановив заснувати науковий орган товариства під назвою «Записки» і перший його том вийшов під редакцією тодішнього голови д-ра Юл. Целевича перед затвердженням нового статуту в 1892 р. Другий том, присвячений пам'яті Ю. Целевича, вийшов 1893 р. 1894 р. вийшло два томи, третій і четвертий. Всі три останні томи під редакцією тодішнього голови Ол. Барвінського. Третій том був присвячений пам'яті Маркіяна Шашкевича з нагоди 50-літніх роковин його смерті та перевезення тіла з Новосілок Ліськових до Львова.

1894 р. переняло товариство на себе два нові видавництва: 1. «Часопись Правничу», яку видавав до того часу д-р К. Левицький. 2. «Руську Бібліотеку Історичну», яку до того часу видавав Ол. Барвінський. Okремо видало товариство об'ємистий «Словар правничий» д-ра Костя Левицького і почало видавати як додаток до «Зорі» «Російсько-український словар» Уманця і Спілки (закінчений 1899 року).

Видавало також дальше літературні твори, як ось: Тр. Зінківського, т. I; Пани і люди, повість В. Левенка; Під хмарним небом, поезії В. Чайченка; Украдене щастє, драма Ів. Франка; Між народ, повість М. Школиченка; Хо, казка М. Коцюбинського і деякі інші.

В осени 1894 р. прийшов до Львова Мих. Грушевський, що заняв в університеті катедру історії з українською викладовою мовою. Йому передало Товариство дальшу редакцію «Записок», які він перемінив у науковий часопис. 1895 р. виходили вони що три місяці (4 томи на рік), а від 1896 р. аж до війни що два місяці (6 томів на рік). Зразу «Записки» були органом усіх трьох секцій і містили праці з обсягу всіх наук. 1897 р. утворено для математично-природописно-лікарської секції окремий орган «Збірник», а «Записки» лишилися органом історично-філософичної й фільольогічної секцій. Як часопис, стали вони містити не тільки розвідки й матеріяли, але й *miscellanea* (для дрібних заміток і матеріялів), наукову хроніку, в якій подавано огляди різних періодичних видань своїх і тих чужих, що якнебудь дотикали української науки, та просторий відділ бібліографії, в яким містилися критичні оцінки і справоздання. Такий характер задер-

жали «Записки» увесь час, коли їх редактором був М. Грушевський.

На пропозицію проф. М. Грушевського засновано 1895 року археографічну комісію, яка розпочала дві нові серії публікацій: а) «Жерела до історії України-Руси», в якій розпочав сам проектодавець публікувати колекції ілюстрацій королівщин руських земель XVI ст., а пізніше його ученик С. Томашавський Акти до історії Галичини XVI ст. б) «Пам'ятки українсько-руської мови і літератури», в якій розпочав друкувати д-р Ів. Франко колекцію апокрифів в українських версіях. Обі серії були доволі об'ємисті й коштовні, тому вони виходили на переміну, одного року «Жерела», а другого (часом і пізніше) «Пам'ятки».

В тім самім, 1895 році, засновано також окрему серію для публікування фольклорних матеріялів під назвою «Етнографічний Збірник». Перші два томи вийшли формально під редакцією М. Грушевського, в дійсності ж перший том зредагував І. Франко, другий він же, й автор оцих стрічок. Зразу видавано один том «Етнографічного Збірника» на рік, опісля два. 1898 р. засновано етнографічну комісію, яка зайнялася організацією етнографічних екскурсій і загалом збиранням матеріялів, та перейняла на себе видання «Етнографічного Збірника». Для етнології зорганізовано на пропозицію Ф. Вовка окреме видавництво «Матеріяли до українсько-руської етнології», і деякі томи (I, III, VI) вийшли під його редакцією. «Матеріялів» виходив один том на рік.

«Часопись Правничу», яка виходила що три місяці, перемінено 1896 р. на річник, присвячений виключно науковим працям, при чім виключено ін-

формаційну частину та розширено назву на «Часопись Правнича — розвідки правничої комісії» Істор.-філос. секції НТШ.

Товариство причинилося тоді до видання просторого курсу цивільного австрійського права у двох томах пок. проф. Олек. Огоновського не лише деякими друкарняними полегшами, але й підмогою у квоті 600 кор.⁸⁾ Видало також 1897 р. «Соматольогію» Ів. Верхратського, роблячи тим прислугу українській науці на полі термінології⁹⁾.

З кінцем 1897 р. прийнято на засіданнях секцій і виділу плян окремих «Збірників», призначених для більших статей і матеріалів, історично-філософічної і фільольогічної секції. Вони почали виходити 1898 р.

Тоді ж на пропозицію М. Грушевського переведено ще одну важну реформу. Літературно-науковий часопис «Зорю» постановлено довести до кінця 1897 р. і даліше видання застановити тому, що вона перестала вже своєю програмою відповідати духовим потребам українського громадянства, які значно зросли в тих часах. Натомість прийняв виділ плян видавання журналу, об'ємом коло 12 аркушів друку що місяця, формату великої вісімки, який містив би

8) Товариство признало було також 100 кор. підмоги «Руській Бесіді» в Чернівцях 1897 р. на видання творів Осипа Федьковича, яке розпочав був д-р В. Шурат і по видрукуванню кількадесять сторінок застановив друк. Пізніше видало ті твори Наук. Тов. ім. Шевченка під редакцією д-ра Ол. Колесси.

9) Накладом товариства, а пізніше його книгарні, повиходило багато белетристичних творів, популярно-наукових та шкільних підручників.

крім оригінальної й перекладеної белетристики популярно-наукові статі, критично-літературні студії з українського й чужого письменства та огляди літератури й культурного життя не лише в Україні й у славянстві, але й інших. Редакцію нового місячника поручено комітетові з 4 осіб: Ол. Борковського, останнього редактора «Зорі», М. Грушевського, Ос. Маковея та Ів. Франка. Ця подія мала велике значення для дальшого розвитку товариства, тому сплюснута над нею довше.

Іван Франко брав участь у працях товариства зараз від його переміни на наукове, але не віддавав себе цілого тій праці, бо рівночасно працював як журналіст у польським дневнику «Kurjer Lwowski», що забирало йому не мало часу. 1897 р. написав він невелику статтю про А. Міцкевича в ліберальнім віденським тижневику «Die Zeit» під назвою: «Ein Dichter des Verrates» (Поет зради), в якій доказував, що польська інтелігенція, вихована на таких творах, як «Konrad Walenrod», переймається сама його ідеологією, що відбивається опісля в публичнім життю. Скоро тільки появилася число тижневника зі статтю у Львові, підняла польська преса страшенний галас проти І. Франка, не полемізуючи з ним, ані не спростовуючи його погляду, тільки лаючи по уличному, поміщуючи статі під такими «культурними» назвами, як: «Bastard» і інш. Навіть на мурах камениць та парканах виявляло «патріотичне населення Львова» свою «культурність» простацькими написами на Ів. Франка.

«Kurjer Lwowski» помістив тільки коротку замітку: «Z dniem dzisiejszym przestał dr. I. Franko być współpracownikiem K. Lw.». Про дальше співробіт-

ництво Франка в якій-небудь польській часописи не могло бути й мови.

Та не лише польську публику обурих на себе Франко. Також-галицько-українська публіка була в більшості настроєна проти нього за передмову до польського перекладу збірки його оповідань п. н. *Obrazki galicyjskie*. У передмові п. н. «*Niesco o sobie samym*» сказав Франко, що «*nie kocha Rusi*», мотивуючи, якої Русі й за що не любить. Се уважано за народне відступництво, чому дав вислів у вступній статті «Діла» Ю. Романчук. На разі неможлива була й тут яка-небудь кооперація Франка у спільній праці з іншими національними чинниками. Таким чином Іван Франко опинився нараз без усякого зарібку для себе й родини й без виглядів на скору зміну положення, корисну для нього.

А що лихо, як кажуть, не ходить поодиноким, захорував Франко в часі того безробіття тяжко на очі так, що мусів відмовитися від усякої праці — що було для нього найтяжчою карою — та лежати довший час зовсім прибитим на дусі у темній кімнаті.

Та Франко мав тоді вже багато прихильників між молодю, яка не тільки не виреклася його вслід за старшими патріотами, але навпаки, постановила прийти йому в поміч по мірі своїх сил. Автор оцих стрічок, що знався особисто з Франком і поміщував дещо в «Життю і Слові», знаючи, що у Франка є нова збірка віршів, запропонував «Академічній Громаді» видати сю збірку і виплатити поетові відповідний гонорар. «Академічна Громада» прийняла пропозицію, розпоряджаючи тоді як раз потрібною квотою у своїм запомоговім фондї й уповажнила

крім оригінальної й перекладеної белетристики популярно-наукові статі, критично-літературні студії з українського й чужого письменства та огляди літератури й культурного життя не лише в Україні й у славянстві, але й інших. Редакцію нового місячника поручено комітетові з 4 осіб: Ол. Борковського, останнього редактора «Зорі», М. Грушевського, Ос. Маковея та Ів. Франка. Ця подія мала велике значення для дальшого розвитку товариства, тому спинюся над нею довше.

Іван Франко брав участь у працях товариства зараз від його переміни на наукове, але не віддавав себе цілого тій праці, бо рівночасно працював як журналіст у польським дневнику «Kurjer Lwowski», що забирало йому не мало часу. 1897 р. написав він невелику статю про А. Міцкевича в ліберальнім віденським тижневику «Die Zeit» під назвою: «Ein Dichter des Verrates» (Поет зради), в якій доказував, що польська інтелігенція, вихована на таких творах, як «Konrad Walenrod», переймається сама його ідеологією, що відбивається опісля в публичнім життю. Скоро тільки появилася число тижневника зі статєю у Львові, підняла польська преса страшенний галас проти І. Франка, не полемізуючи з ним, ані не спростовуючи його погляду, тільки лаючи по уличному, поміщуючи статі під такими «культурними» назвами, як: «Bastard» і інш. Навіть на мурах камениць та парканах виявляло «патріотичне населення Львова» свою «культурність» простацькими написами на Ів. Франка.

«Kurjer Lwowski» помістив тільки коротку замітку: «Z dniem dzisiejszym przestał dr. I. Franko być współpracownikiem K. Lw.». Про дальше співробіт-

ництво Франка в якій-небудь польській часописи не могло бути й мови.

Та не лише польську публику обурих на себе Франко. Також-галицько-українська публіка була в більшості настроєна проти нього за передмову до польського перекладу збірки його оповідань п. н. *Obrazki galicyjskie*. У передмові п. н. «*Niesco o sobie samym*» сказав Франко, що «*nie kocha Rusi*», мотивуючи, якої Русі й за що не любить. Се уважано за народне відступництво, чому дав вислів у вступній статті «Діла» Ю. Романчук. На разі неможлива була й тут яка-небудь кооперація Франка у спільній праці з іншими національними чинниками. Таким чином Іван Франко опинився нараз без усякого зарібку для себе й родини й без виглядів на скору зміну положення, корисну для нього.

А що лихо, як кажуть, не ходить поодиноким, захорював Франко в часі того безробіття тяжко на очі так, що мусів відмовитися від усякої праці — що було для нього найтяжчою карою — та лежати довший час зовсім прибитим на душі у темній кімнаті.

Та Франко мав тоді вже багато прихильників між молоддю, яка не тільки не виреклася його вслід за старшими патріотами, але навпаки, постановила прийти йому в поміч по мірі своїх сил. Автор цих стрічок, що знався особисто з Франком і поміщував дещо в «Життю і Слові», знаючи, що у Франка є нова збірка віршів, запропонував «Академічній Громаді» видати сю збірку і виплатити поетові відповідний гонорар. «Академічна Громада» прийняла пропозицію, розпоряджаючи тоді як раз потрібною квотою у своїм заповомовім фонді й уповажнила

мене полагодити справу з поетом, виплачуючи йому 100 зол. (200 кор.) гонорару (на тодішній час доволі значна квота). Ось таким чином вийшла при кінці 1897 р. збірка поезій Ів. Франка п. н. «Мій Ізмарад».

Та на тім не скінчилася поміч молоді. Вона ухвалила тоді: заснувати фонд для підмоги українських письменників, із якого вони могли би користати в такім прикрім положенню, як знайшовся І. Франко, та уладити 1898 р. ювілей 25-літної літературної праці його, як демонстрацію проти поглядів старших інтелігентів, що хотіли елімінувати Франка зпоміж української суспільноти. Для переведення проекту в діло вибрано окремих комітет, якого головою став автор цих стрічок.

Комітет забрався до праці дуже поважно. Він вніс просьбу до міністерства в справі дозволу збирати добровільні складки на фонд для підмоги літератів і дістав його з початком 1898 р. на три роки. Повидруковував зараз бльочки і порозсилав по знакомих збирати на них дрібні датки на фонд. Бажав уладити також фантову льотерію, але за дозволом не було кому походити в міністерстві і проект не здійснився. Поза тим постановив: 1. Уладити ювілейний концерт, який випав опісля у передодень свята Івана Котляревського. 2. Зібрати якусь квоту на почесний дар для поета. 3. Випустити перед святом ювілейні видавництва. 4. Зладити портрет поета на свято.

На фонд підмоги для письменників не зібрано значнійшої квоти з причини, що преса не підтримувала акції. Зібрані гроші передав я по зав'язанню «Української Видавничої Спілки» під її заряд, а

опісля (1900 р.) під заряд Наук. Тов. ім. Шевченка. З кінцем 1900 р. виносила вся квота 1.124,70 кор. Дня 1 липня 1918 р. — коли ще корони мали вартість — вносив фонд, названий «Фондом літератів ім. Ів. Котляревського» квоту 3.583,13 кор.

На ювілейний дар для поета збрала молодь близько 700 зол. (1.400 кор.) Наук. Тов ім. Шевченка доложило решту від себе (около 600 кор.) і на концерті передано ювілятові в окремій шкатулці 2000 кор. — до того часу небувалий подвиг для Галичини.

Портрет поета намалював артист Іван Труш. У часі концерту висів портрет на сцені, опісля передав я його в імені комітету як дар для музею Наукового Товариства ім. Шевченка.

З задуманих видавництв випущено: 1. Привіт Івану Франкові, з працями письменників, присвяченими ювілятові. 2. Спис його творів, що зладив М. Павлик; спис обіймав понад сім аркушів друку. Його мала попереджувати біографія ювілята, що писав А. Кримський. Її зложено вже було 36 сторінок та дальшого рукопису автор не прислав ні тоді, ні пізніше, тому по кількох літах зложений склад розібрано. 3. Комітет хотів видати також трильогію І. Франка п. н. «Єзуїт» і надрукував два оповідання з неї. Та третього оповідання автор не написав, тому комітет передав надруковані, але не випущені, оповідання пізніше «Українській Видав. Спілці», а вона випустила їх із додатком інших оповідань поета окремою книжкою. 4. Комітет випустив також збірку композицій до поезій І. Франка п. н. «Зів'ялі листки». Так комітет осягнув, що хотів, і Ів. Франко, замість пониження в публичній opinii українців, став значно підвищений.

Се мало місце аж в осени 1898 р. та приготування комітету розпочались рік швидше. Про них знав М. Грушевський, що вже був тоді головою Наук. Тов. ім. Шевченка і тішився великим довір'ям у всіх кругах. М. Грушевський числився дуже з думками молоді не лише тоді, але й пізніше (ось хочби коли перейшов до партії ес-ерів) і під тим впливом запросив І. Франка до редакції Літ. Наук. Вістника, зреформованого з «Зорі», не зважаючи на обурення народовецьких кругів проти І. Франка.

Сей факт не тільки визволив Франка від безробіття, але мав велике значення для дальшого розвитку Наук. Тов. ім. Шевченка. Десять найкращих літ життя (1898—1907) віддав він цілковито праці для української літератури й науки, і найцінніші його праці й твори постали власне в тім часі. Та не тільки він сам працював у Товаристві, але й притягав інших, подавав ініціативу до праць, кермував ними.

О. Борковський швидко уступив із комітету, редактором був О. Маковей, а Ів. Франко головним співробітником. Та коли в марті 1899 р. перенісся О. Маковей до Черновець, став головним редактором І. Франко і на тім становищі витривав до кінця 1906 р., до перенесення друку Л. Н. Вістника до Києва ¹⁰⁾.

Наукова робота в Товаристві розвивалася чим раз сильніше, до давніших співробітників прибували нові. Між останніми бачимо в тім часі імена: С. Дністрянський, Ф. Колесса, М. Кордуба, З. Кузе-

¹⁰⁾ Редакційний комітет був тоді такий: В. Гнатюк, М. Грушевський, І. Франко.

ля, В. Левицький, В. Охримович, Ів. Раковський, О. Роздольський, С. Рудницький, Омел. Терлецький, С. Томашівський, В. Щурат і деякі інші.

Загальні збори, вибираючи дня 2 лютого 1897 р. новий виділ, поручили йому зайнятися зміною статута в напрямі дальшого розвою наукового характеру товариства, проти чого на зборах була сильна опозиція. Виділ передискутувавши проект змін, опертий головно на поділі членів відповідно до наукової кваліфікації, предложив його анкеті, зложеної по рівнім числі прихильників і противників нового статута. Анкета прийняла проект і поручила предложити його звичайним загальним зборам, що відбулися в лютім 1898 р. Збори прийняли також зміни і намісництво затвердило новий статут постановою з дня 26 цвітня 1898 року.

По новому статуту давніші дійсні члени одержали назву *звичайних*. Вони мали платити вкладку, яку піднесено з 6 кор. на 10 кор. річно. Їм полишено всі ті права, що мали перше. Тільки на засіданнях секцій не могли голсосувати в наукових справах. Категорію членів-основателів надалі закрито: вона не могла від того часу збільшатися. За те утворено нову категорію членів, яких названо *дійсними*. Вони мусіли мати наукову кваліфікацію і не платили вкладок. Їх вибирали секції, а затверджував виділ і тільки вони могли належати до секцій. Поза тим прислугували їм усі ті права, що і звичайним членам. Інституціям і заграничним членам дано змогу брати участь у загальних зборах через відпоручників, також членів товариства. Один член міг заступати тільки одного заграничного

члена ¹¹⁾). Число виділових збільшено одним членом і одним заступником. Попри загальні збори для адміністраційних справ заведено наукові збори і наукові наради. Інші точки статута полишено без зміни. Рівночасно постановлено, що вибір виділу і нових членів дійсних на підставі нового статута відбудеться аж 1899 р.

1898 р. засновано ще дві комісії: 1. правничу, що зайнялася дальшим веденням «Правничої Часописи»; 2. лікарську, що зайнялася веденням «Лікарського Збірника», відділеного від «Збірника матем.-природ. секції»; він виходив одначе недовго.

Не можна не згадати тут також про величавий ювілей століття Відродження українського письменства, який уладило товариство у двох днях 31 жовтня і 1 листопада 1898 р. при небувалім здвизі й одушевленню інтелігенції. Першого дня вечером відбулася в театрі гр. Скарбка вистава «Наталки Полтавки», попереджена прольоґом Ів. Франка, який виголосив пок. Лев Лопатинський. По прольозі сполучені «Бояни» — львівський, перемиський і стрийський — відспівали в супроводі військової орхестри кантату до слів Т. Шевченка «На вічну пам'ять Котлядевському», уложену І. Кишакевичем. Потім ішла вистава «Наталки Полтавки» з Ф. Лопатинською в титуловій ролі. По виставі відспівали сполучені «Бояни (коло 150 співаків і співачок) в супроводі орхестри «Вечерниці» П. Ніщинського, а сама орхестра відіграла симфонію g-mol М. Вербицького. Ве-

¹¹⁾ Ся точка стала опісля приводом до завзятої боротьби на загальних зборах між її прихильниками з проф. М. Грушевським на чолі, і противниками, до яких належали Іл. Кокорудз, П. Павлик, В. Шухевич і інші.

чір закінчився алегоричним образом із живих осіб в укладі Лева Лопатинського, що показував відродження нашого народу, і випав незвичайно ефективно.

Другого дня відбулася в залі Народ. Дому Наукова академія. Її відкрив д-р Д. Савчак, член відділу краевого, по чім три професори університету Мих. Грушевський, Ол. Колесса і Ст. Смаль-Стоцький мали відчитати про І. Котляревського, про літературне відродження та про століття обновленої української літератури. По відчитках промовляли: Ю. Романчук від українських товариств; Н. Кобринська про становище жінок у нашій літературі; Ос. Гурик про значіння Котляревського для селянства; Гр. Гарматій від молоді. Вечером відбулася в готелі Жоржа святочна вечера, до якої засіло понад 200 осіб. На свято прийшло багато привітів і телеграм.

З ювілеєм І. Котляревського злучена ще одна подія, про яку тут належить згадати, а саме засновання Української Видавничої Спілки. Як відомо вже з попередного, молодь із «Академічної Громади» дістала дозвіл збирати складку на фонд для підмоги незаможних письменників, а крім того постановила старатися про засновання товариства письменників, якому опісля віддала би в заряд призбираний фонд. У сій справі запрошено на нараду громадку письменників і прихильників літератури ¹²⁾, що приїхали на ювілей І. Котляревського, на день 31 жовтня у кімнатах «Руської Бесіди».

12) Опісля та громадка фотографувалася спільно, але деякі письменники не поприходили на час, тому на фотографії нема їх.

**
*

В часі дискусії виявилось, що письменники не прикладають ваги до збираного фонду, бо він не може бути на їх думку значний (опісля показалося, що вони мали рацію), за те більше припала їм до вподоби гадка заложення товариства на уділах, яке друкуючи твори письменників і виплачуючи хочби скромні гонорарі, може краще забезпечити письменників, як хвиливі запомоги в потребі. Нарада вибрала комітет п'ятох (В. Гнатюк, М. Грушевський, М. Заячківський, О. Маковей, І. Франко), якому поручила видати до суспільности відповідну відозву (вона появилася зараз по ювілею у 236-ім числі «Діла»), щоби приступала в члени товариства, та загалом зайнятися введенням товариства в життя. У сій справі промовив другого дня на святочній вечері М. Грушевський до широкої громади. Вона прийняла проект з «аплявзом» і підписала уділів понад 200 кор. (один уділ виносив 50 кор. і 2 кор. вписового).

Комітет забрався зараз до уложення статута, який швидко зареєстровано в суді і з початком марта 1899 р. Українська Видавнича Спілка розпочала свою діяльність. Вона стояла в стислім контакті з Науковим Товариством ім. Шевченка (в обох товариствах засідали й кермували ті самі люди), друкували всі свої видання в його друкарні (крім деяких відбиток із чужих видань), віддавала його книгарні на головний склад, а 1908 р. продала книгарні свій магазин під незвичайно корисними умовами (і відпродувала опісля під тими самими умовами всі нові видання). Книгарня зробила в часі війни на тих виданнях світлий інтерес, а Українська Видавнича

Спілка оставши без магазину і без фондів, мусіла припинити на довший час свою корисну діяльність.

Українська Видавнича Спілка видала за час своєї діяльності поверх 300 чисел книжок і брошур, не вчисляючи в те Літ. Наук. Вістника, який вона перейняла 1905 р. від Наук. Тов. ім. Шевченка і вела його зразу у Львові, а опісля в Києві аж до припинення, та продовжує видання в зменшенім об'ємі від мая 1922 р. Головними редакторами її книжок (поза Літ. Н. Вістником) був автор стрічок, що зредагував їх поверх 150 зовсім безплатно¹³⁾, та пок. Ів. Франко (так само безплатно). Інші особи зредагували лише кільканадцять книжок.

Кінець 1898 року закінчує не довгу, але незвичайно світлу першу фазу у другім періоді розвитку Товариства. Щож саме спричинило сей буйний розцвіт Товариства, що так довго перед тим ледви животіло? На се склалося більше причин і я вичислю їх тут по черзі.

Насамперед матеріальне становище Товариства поправилося значно з хвилею, коли правительство передало його друкарні друк шкільних книжок для народніх шкіл. Се були постійні роботи і платні зараз по їх відданню готівкою. Крім них одержала друкарня також соймові друки і ще деякі інші по-

¹³⁾ Попри се автор отсих стрічок був членом дирекції В. Спілки і її секретарем від самого її засновання до кінця 1912 р. та сповняв свої обов'язки все точно. Не вважаючи на те, він попав тоді в неласку голови і сього вистачило, щоб його усунено з дирекції та заступлено ким іншим. Се дрібний факт, але характеристичний для відносин, що панували на кілька літ перед війною не тільки в Укр. Вид. Спілці, але і в Наук. Тов. ім. Шевченка та знайшли свій відбиток на загальних зборах 29 червня 1913 р.

стійні. Наслідком того вона могла не тільки поволі розширятися, але й віддавати Товариству надвишку своїх заробітків, які воно обертало на наукові цілі.

Подруге Товариство почало діставати на наукові видання субвенції, краєві і державні, що вправді були дуже скромні розмірно до тих видань, які Товариство публікувало, але всеж покривали бодай частину бюджету. Першу субвенцію від міністерства у квітні 2000 кор. і краєву від сойму 2000 кор., разом 4000 кор. — 1896 і 1897 рр. одержало від краю 5000 кор., від держави 4000 кор., разом 9000 кор., а видало 1897 р. 14 томів наукових праць. — 1898 р. дістало від краю 7.000 кор., від держави 4.000 кор., разом 11.000 кор. і видало шіснадцять томів наукових праць. Опісля ті субвенції зростали, хоч і дуже поволі, та рівночасно зростав науковий бюджет так, що субвенції покривали звичайно тільки його частину.

По третє, прибувало що раз більше наукових сил, про які вже була згадка повише. Правда, не було в нас, як у державних народів, ні університетів та інших високих шкіл, ні наукових інститутів, на яких звичайно опирається наукова праця. З виїмком кількох професорів, що викладали в чужих університетах, рекрутувалися наші наукові сили з людей, що могли присвячувати науці тільки вільні години, які лишалися їм поза заняттями для хліба. Та тим більше належить цінити таких людей, що серед подібних обставин усе таки встигли вложити значний вклад у нашу науку.

На таким пригожім ґрунті появилася в осени 1894 р. у Львові проф. Мих. Грушевський. Молодий, працьовитий і повний енергії, взявся він із запалом до

організації наукової праці. Се тим більше могло йому повестися, що як новий чоловік, невмішаний у дрібничкові місцеві партійні сварки і суперечки, мав у всіх довір'я і всі радо годилися віддати йому науковий провід. Коло його особи почали ґрупуватися всі, хто мав охоту науково працювати, а він не відтрочував нікого задля його партійної краски. З особливим довір'ям зверталися до нього молоді студенти, яким він не відмовляв наукових порад і вказівок та які при заохоті з його боку вироблялися поволі на наукових робітників. При таких обставинах і при повній безінтересовності деяких робітників розвивалися наукові видання так швидко, що в компетентних кругах не могли надивуватися, як товариство могло розвинути таку інтенсивну роботу при таких малих засобах. Коли б одначе проф. М. Грушевський був появився 10 літ швидше у Львові, то ледви чи йому було б удалося тоді перевести організацію наукової праці та досягнути видніші результати.

**
*

На загальних зборах, що відбулися 2 лютого 1899 р., вибрано виділ вже за новим статутом. До нього увійшли: М. Грушевський, голова; С. Громницький, заст. голови; Вол. Гнатюк, секретар;¹⁴⁾

¹⁴⁾ Від того часу я належав постійно до виділу аж до 29 червня 1913 р. і сповняв функції секретаря виділу і секретаря товариства. По виборах 1913 р. секретарство виділу віддано іншому членови виділу, а мені полишено секретарство товариства. До обов'язків секретаря належало між іншим складання й редагування «Хроніки Наук. Тов. ім. Шевченка», якої досі я зредагував 66 випусків.

Вол. Охримович, касієр; К. Паньківський, адміністратор каменич; Ю. Січинський, контролор; Ев. Озаркевич, — як члени виділу; В. Будзиновський, М. Губчак і Юл. Левицький, як заступники членів виділу. Крім того входили до виділу ще делегати секцій; від історично-філософичної Олек. Колесса (по зреформованню секції став делегатом М. Грушевський), фізіологічної І. Франко, від мат. природ. лікарської Ів. Верхратський.

Головним завданням нового виділу було допильнувати, щоб дальші зміни, приписані новим статутом, були переведені в життя, а в першій мірі, щоби переведено вибір нових дійсних членів. У порозумінню з давніми секціями уложено поступовання при виборі і на день 1 червня 1899 р. скликано збір усіх секцій. На ньому вибрано 32 членів дійсних, із науковим цензом, і через се піднесено рівень товариства на висоту наукових інституцій і академій наук інших народів. Подаю спис сих перших членів у всіх секціях разом із вибраними тоді ж президентами.

В історично-філософичній секції вибрано 12 членів: В. Антонович, Ф. Вовк, М. Грушевський, С. Дністрянський, М. Зобків, К. Левицький, В. Охримович, Ю. Січинський, П. Стебельський, Остап Терлецький, С. Томашівський, Я. Шульгин. До президії увійшли: М. Грушевський, директор; д-р К. Левицький, заступ. директора; С. Томашівський секретар.

У фізіологічній секції вибрано 10 членів: О. Барвінський, В. Гнатюк, М. Дикарів, І. Кокорудз, Ол. Колесса, Ол. Кониський, В. Коцовський, С. Смаль-Стоцький, К. Студинський, І. Франко. До

президії увійшли: д-р І. Франко, директор; д-р Ол. Колесса, заст. директора; В. Гнатюк, секретар.

У мат.-прир.-лікарський секції вибрано 10 членів: Г. Величко, І. Верхратський, І. Горбачевський, О. Дакура, В. Левицький, П. Огоновський, Е. Озаркевич, І. Пулюй, Щ. Сельський, Ол. Черняхівський. До президії увійшли: І. Верхратський, директор; д-р Щ. Сельський, заст. директора; д-р Е. Озаркевич, секретар.

З бігом часу почали секції вибирати на дійсних членів і чужинців, що заслужилися чимнебудь для української науки. Перші чужинці, яких вибрала фільольогічна секція 1903 р., були: Олек. Пипін та Ватр. Ягіч. Більше число вибрано їх 1914 та 1923 рр. Коли одначе давнішими часами уважано все, щоб дійсних членів чужинців лучило щось із Україною, в останнім часі відступлено від сього принципу, а се може бути часом некорисне для Товариства. Так само може показатися некорисним, що в регуляміні секцій не означено найвищого числа членів, до якого можна вибирати їх. Із кінцем 1923 г. дійшло число дійсних членів до 106 осіб, між ними коло 30 чужинців. Дальший розвиток Товариства вимагає, щоб теперішних дійсних членів поділити на дві категорії: (активно) дійсних і кореспондентів, та означити число, до якого можна вибирати одних і других.

Важною справою, що виринула 1899 і мала важне значення для українства у Росії, була справа участі Товариства в Київському археольогічному з'їзді.

Того року одержало Товариство і деякі його члени зокрема, від Київського організаційного комітету, запросини на XI археольогічний з'їзд у Києві

і постановили взяти в нім участь. На зборах історично-філософічної і фізіологічної секцій, скликаних для сеї справи, піднесено одначе, що долучений до запросин регулямін з'їзду, допускаючи на нім реферати в слав'янських мовах, поминає українську. Супроти цього поручили члени секцій виділові зажадати в сій справі пояснення від організаційного комітету і коли показалося б, що українська мова виключена з допущених слав'янських, вони вважали б неможливим і для себе і для Товариства брати участь у з'їзді. Київський організаційний комітет, до якого виділ віднісся з запитом, передав справу головному комітетови в Москві, а той полагодив справу так, що для рефератів на з'їзді признав українській мові однакові права з російською, але не признав можливим друкувати реферати по українськи в «Трудах» з'їзду. Таке полагодження справи викликало в Росії пристрасну полеміку й реконстрації з боку численних і впливових ворогів української нації, і в результаті міністерство внутрішніх справ заявилося проти допущення української мови до рефератів на з'їзді. За те міністерство освіти згодилося перед самим отворенням з'їзду на допущення рефератів в українській мові з тим, щоб їх відчитувано на окремих, не публічних засіданнях, на яких могло би бути найбільше 25 присутних осіб. На такі умови не згодилася ані президія з'їзду, ані Наук. Тов. ім. Шевченка. Повідомлене про се Товариство вислало дня 20 серпня 1899 р. лист до президії з'їзду з заявою, що з причини недопущення української мови до рефератів, його члени не візьмуть участи в з'їзді, бо се недопущення не тільки ставить практичну перешкоду для тих членів, що не володіють російською мовою, але й робить

участь морально неможливою. А президія з'їзду, закриваючи його, піднесла з жалем, що наслідком недопущення української мови, з'їзд втратив участь галицьких учених і зголошені ними реферати.

Ті реферати, що були призначені на з'їзд, надруковано опісля у двох подвійних томах «Записок» (т. 31-32 і 35-36), а деякі поміщені ще в томах 33, 34 і 37.

Так отже в часі київського з'їзду *говорила Галичина, а Україна мовчала*. Українці не піднесли тоді ні слова протесту проти дикої постанови. Вони брали участь у з'їзді й читали свої реферати — російськи. (Підкр. автора).

Археологічні з'їзди в Росії відбувалися що три роки і вони мали значення не тільки для самої науки, але й для її популяризації. У місцевостях, де вони мали відбуватися, засновувано комітети, або й товариства, що підготовляли ґрунт для з'їзду. У тих околицях розкопувано могили, закладано археологічні та етнографічні музеї, ладжено реферати на місцеві теми (побіч загальних), оживлювано старину, ширено замилювання для неї і через те зацікавлювано широкі круги. Від першого археолог. з'їзду в Києві, що відбувся 1874 р., їх не уладжувано на українській території, а тепер призначувано один за другим.

XII археол. з'їзд відбувся 1902 р. в Харкові. На сей з'їзд не дістало вже Наук. Тов. ім. Шевченка запросин. Дістали їх тільки три його члени тай то дуже пізно. Супроти того, як також, що невідомо було, чи сим разом будуть допущені реферати в українській мові, на спільнім засіданню секцій

ухвалено не брати участі в з'їзді, про що запрошені повідомили президію з'їзду.

Російські українці брали участь у з'їзді і читали реферати — по-російськи. (Підкр. автора).

XIII археол. з'їзд уладжено 1905 р. в Катеринославі. Він почався 15 і тривав до 27 серпня. На сей з'їзд не прошено вже нікого з Галичини й Буковини. Супроти того *Галичина тепер мовчала, але Україна заговорила.* (Підкр. автора).

Дня 16 серпня вибрано почесним президентом з'їзду харківського професора М. Сумцова, який отворив наради промовою, зразу російською, а далі українською. Сю промову засипали довгі і шумні оплески. Опісля відчитувано, як звичайно реферати.

Дня 17 серпня вибрано президентом куратора харківського наукового округу М. Алексієнка. Перший реферат відчитав М. Сумцов, другий Ол. Єфіменкова п. н. «Къ исторіи землевладѣнія въ Галицкой Руси XVI в.». При кінці реферату авторка висловила жаль, що в тій справі галицькі наукові праці так мало доступні в Росії, або й зовсім недоступні, хоч вони внесли би багато світла в неясні питання про давню Русь. Вечірне засідання того дня відбувалося під президентством проф. Вол. Антоновича, що лише тоді приїхав на з'їзд. Йому зготовлено великі овації з нагоди 35-літньої річниці наукової праці та виголошено багато промов. Коли В. Антонович подякував за них, тоді піднісся д-р Ів. Луценко з Одеси і прочитав протест підписаний 40 членами з'їзду (на всіх 106) проти незапрошення галичан, (підкр. автора) згадавши при тім також про попередні з'їзди в Києві та Харкові і про при-

чини, що примусили галичан не брати в них участі. Він запропонував з'їздові висловити жаль задля не-присутности Галичан і крайне здивовання пригото-вному комітетові, що не вислав запросин, та віз-вання, щоб на будуче такі інциденти не повторюва-лися. По д-рові І. Луценкові відчитано подібний протест від української інтелігентної публіки, (підкр. автора) підписаний 190 іменами, який кін-чився словами: «Протестуємо проти прийнятої ко-мітетом з'їзду ухвали в відношенню до наукових діячів у Галичині, як образливої для нас і нашого народа; заразом протестуємо і проти тих переслі-дувань, яким підпадає в Росії українська мова і лі-тература». Наук. Тов. ім. Шевченка довідавшись про ці протести, вислало на руки проф. М. Сумцова телеграму зі співчуттям для тих членів з'їзду, що виступили в обороні української мови й науки.

І ще один археологічний з'їзд, XIV з черги, відбувся в українській території, в Чернігові 1908 р. Не пригадую собі тепер, чи Наук. Тов. ім. Шевченка дістало запросини, чи ні, а протоколів секцій не маю під рукою. Знаю тільки, що й того року ухва-лено не брати в нім участі «задля становища мос-ковського комітету того з'їзду в сій справі». Росій-ські українці брали одначе участь, а одесити, С. Ше-лухин і Х. Ящуржинський прочитали 4 реферати вже без перешкоди в українській мові. Дальші з'їзди відбувалися знов на московських землях і галичани зовсім не цікавилися ними.

Сей епізод свідчить найкраще, що ідей не мож-на нічим здавити, ані від них відгородитися, бо вони проникнуть усюди, а так само, що діяльність Това-риства мала вплив і значення не тільки для насе-

лення Галичини й Буковини, але і для цілої України.

Ціла організація Товариства була властиво переведена в першій фазі і тепер по виборі нових дійсних членів із науковим цензом вона тільки розширювалася і доповнювалася.

В лютім 1900 р. утворено нову комісію, що мала займатися справами мови й правопису. Вона відбувала від часу до часу засідання й переводила дискусії, але не видавала ніяких праць. Еляборат у справі зміни правопису 1908, який предложив д-р М. Пачовський, прийнято і зміну переведено, але його не друкують. Лише еляборат д-ра І. Зілинського, що переведив дальші зміни правописні, надруковано 1922 р. п. н. «Правописні правила прийняті Наук. Тов. ім. Шевченка у Львові».

Тогож 1900 р. утворено нову публікацію п. н. «Хроніка Наук. Тов. ім. Шевченка», яка мала виходити що три місяці в українській і німецькій мовах та інформували свою й чужу суспільність про діяльність товариства. До війни виходили оба видання правильно. Від війни виходить тільки українське видання що пару літ, а німецьке на разі припинене.

1901 р. засновано «Українсько-руську Бібліотеку», в якій мали друкуватися критичні видання творів українських клясиків. Сього самого року засновано також «Правничу Бібліотеку», до якої мали входити оригінальні і перекладні правничі та економічні підручники університетські та інші більші праці. Її вийшло одначе лише 4 томи і на тім видання припинилося.

Того року зрезигнував був також проф. М. Грушевський (перший раз) із голови Товариства та по складав разом і всі інші уряди в Товаристві, а саме: директора істор. філософічної секції, голови археогр. комісії, редактора «Записок» та члена редакції Літ. Наук. Вістника. Причин для такого кроку назбиралося більше і вони носили неоднаковий характер. Джерела їх крилися одначе глибше і сягали трохи давнішого часу.

Проф. М. Грушевський як редактор «Записок» давав місце у рецензійнім відділі не все прихильним відзивам про писання деяких членів, друкованих деінде. Крім того й сам поміщував у Літ. Наук. Вістнику статті (пр. Листи знад Полтви), в яких виступав проти деяких, особливо політичних діячів. А звісна річ, що се людська слабкість, відноситися до тих, що тебе критикують неприхильно або й зовсім ворожо (се залежить від обставин). Через те й він здобув собі тепер ворогів, яких не мав давніше, коли займався виключно наукою. Очевидно, що вони старалися йому відплатитися і робили се в першій мірі — в його домені, в Наук. Тов. ім. Шевченка.

Побіч того виринула тут справа гонорарів. Коли не помиляюся, то до 1899 р. побирали невеличкі гонорарі за праці, друковані в виданнях Товариства, тільки студенти та ті особи, що жили з літературних заробітків, або займали такі посади, з яких не могли вижити. Інші співробітники не діставали гонорару. Та з часом почали поставати в сій постанові що раз частіші виломи. Навіть відомі з засібности автори почали домагатися виплати гонорарів і знаходили між членами виділу все своїх оборонців і прихильників, які з'єднували більшість для випла-

ти гонорару. На сім становищі станув також пок. В. Шухевич, що почав друкувати свою «Гуцульщину» і хоч йому виплачувано гонорар по установленому ціннику, то він із виплати був незадоволений і процесувався по кождім томі з виділом, що йому обчислено не так, як іншим. Крім того почав він видавати «Гуцульщину», по-польски, не повідомляючи про те виділу і випускаючи деякі томи рівночасно або й швидше від українського видання, що супротивлялося регулямінові. Понадто забрав він до польского видання кліші, що були власністю Товариства, бо воно виплатило за них поверх 2 000 кор. і не хотів звернути тай таки не звернув до смерті¹⁵⁾. Через те вивязався цілий процес, що тягнувся ряд літ і був порушуваний на засіданнях секцій, виділу, на загальних зборах. Се так надокучило виділови, що він видавши чотири томи «Гуцульщини», не хотів друкувати пятого і автор видавав його вже власним накладом. Се все діялося пізніше, але В. Шухевич став одним із провідників опозиції до М. Грушевського вже по першім томі «Гуцульщини», що вийшов 1899 р.

Проф. М. Грушевський не брав також гонорарів за праці, але коли побачив, що їх починають всі домагатися, зголосив свої претенсії, які виносили (1901 р.) коло 8.000 кор. Опозиція підняла проти

¹⁵⁾ Як зачуваю, вони опинилися якимсь чином у Нац. Музею ім. А. Шептицького. Там опинилися також чомусь знимки церков архітекта Ол. Лушпинського, на яких здійснення він діставав підмоги від Наук. Тов. ім. Шевченка з тим, що має передати їх товариству. Так само перейшла туди бібліотека о. В. Садовського, яку він пожертвував перед війною товариству і дістав за неї тоді ж від виділу письмєнну подяку.

сього крик, що він хоче знищити Товариство, бо коли вибере таку суму, Товариство того не вдержить. Коли він мав претенсії до гонорару, чому не брав його що року по трохи, але відкладав, аж доки не наросла така сума. Розуміється, що опозиція не мала тут рації, але ціль свою осягнула з резигнацією М. Грушевського. Та гонорарі виплачено таки потім М. Грушевському і виплачувано від тоді всім, проте Товариство вдержало те.

З лона опозиції вийшов також проект поділу «Записок» так, щоби кожна секція видавала два томи на рік і мала окремого редактора. Проект був звернений не тільки проти дотеперішнього редактора, але й мав на меті заспокоїти амбіції багатьох кандидатів на редакторів. На спільнім засіданню секцій ухвалено сей проект, але окремо не всі секції прийняли його. А що й виділ заявився проти нього, то він перепав. Проти нього загалом була більшість членів, бо не довіряла, що інші редактори вдержать «Записки» на тім самім рівні і будуть випускати їх правильно. Його відновлено аж 1922 р. тоді ухвалено, що, «Записки» мають являтися на переміну як «Записки» історично-філософичної секції під редакцією д-ра І. Крипякевича і як «Записки» фізіологічної секції під редакцією д-ра К. Студинського. Саме тепер вони друкуються¹⁶⁾.

М. Грушевський мав одначе між членами й багато прихильників, які цінили його роботящість та організаційний змисл. Ті члени не бажали, щоби Товариство, яке так гарно почало розвиватися, пе-

¹⁶⁾ «Записки» істор. філософичної секції вийшли з друку вперше 1924 р.

реходило під іншу, невипробовану управу, та наражалося на можливий застій або інші можливі перепони. Під їх впливом він повернувся по майже піврічній перерві до Товариства й обняв назад усі попередні обов'язки. Опозиція очевидно не втихла, але вона показала на найближчих загальних зборах такою дрібною, що збори перейшли над нею до порядку, й вона сама втратила на довший час розмах і завзяття.

У дальшому бачимо важніші зміни у Товаристві аж 1905 р. Як відомо вже, Товариство видавало від 1898 р. великий журнал Літ. Наук. Вістник, який бажав бути живим органом, мусів бути дзеркалом сучасного життя і забирати голос на теми сучасних подій серед нашої суспільности. Та се впливало на внутрішні відносини в Товаристві, як се видно вже з резигнації проф. М. Грушевського, і не минали майже ні одні збори, щоби якийсь член не підносив яких закидів проти редакції журналу. Супроти того виділ постановив передати його дальше видання іншій інституції. Колиж така солідна фірма, на яку тоді вибилася вже Українська Вид. Спілка, заявила охоту вести журнал далі, Товариство відступило його радо і з кінцем квітня 1905 р. передало його Спілці. Позбувшись видатків, злучених із Л. Н. Вістником, виділ ухвалив розширити «Записки» тим способом, що збільшено їх формат і об'єм на три аркуші на кожній книжці (з 12 аркушів на 15). Через те одержала редакція змогу містити в часописі довші праці більшими розділами або більше число коротших праць.

Попередного року доведено «Руську Історичну Бібліотеку» до 24-го тому і на тім здержано її не

закриваючи одначе формально. Відповідно до пляну вона мала більше популярний характер, особливо доки її не перебрало на себе Наук. Тов. ім. Шевченка, і мала подати українській суспільности в Галичині у перекладах заокруглену цілість української історії в монографіях ріжних авторів. Сю ціль осягнуто, тому постановлено перейти тепер до видання сирих і півоброблених матеріялів та оригінальних праць із різних періодів української історії в новій серії, якій надано назву «Українсько-руський Архів». Вже в часі війни бажано відновити й «Руську Історичну Бібліотеку» з трохи зміненою назвою, але брак фондів не дозволив на те.

1906 р. сформовано нову наукову комісію, статистичну, яка мала збирати й оброблювати всякі статистичні матеріяли, що давали би можливо повний і всесторонний образ народнього життя на українській етнографічній території в австро-угорській державі. Отся комісія почала видавати окрему серію праць 1908 р. під назвою: «Студії з поля суспільних наук і статистики».

Тут належить іще згадати, що 1904 р. заснував ся окремий комітет для пошановання десятилітної наукової праці в Галичині М. Грушевського, який постановив видати в його честь «Науковий Збірник». Сей збірник друкувався протягом 1905 року і вийшов на початку 1906 р. Всі праці, надслані до нього, реферовано на засіданнях секцій, через що науковий рух у них значно збільшився. Товариство причинилося від себе датком на покриття коштів збірника.

**
*

1909 р. засновано дві нові комісії: 1) фізіографічну, при мат.-прир.-лікарській секції, яка одначе

швидко завмерла і відновилася аж 1921 р. 2) бібліографічну, при всіх трьох секціях. Остання зорганізувала відразу своє видавництво, п. н. «Матеріяли до української бібліографії», в якому почала друкуватися галицько-руська бібліографія Ів. Ем. Левицького, як продовження давнішої його праці, друкованої поза Товариством. — Правнична комісія за те розв'язалася тому, що її функції перейшли по часті на статистичну комісію, засновану 1906 р., а по часті на нове правниче товариство, що заснувалося окремо поза Науковим Тов. ім. Шевченка і почало видавати свій орган.

1910 р. зорганізувала статистична комісія акцію в справі контролі національної конскрипції в мішаних громадах східної Галичини. Матеріяли, що надійшли до комісії з різних сіл як відповіді на повислані квестіонарі, принесли багато цінного, на жаль лишилися досі невикористані.

За ініціативою бібліографічної комісії виділ зорганізував був того ж року бібліографічне бюро, якого завданням було слідити за всіма видаваними українськими друками і реєструвати їх для видання бібліографії від 1911 р. Ведення бюро поручено Володимирови Дорошенкові. Він почав брати участь також у «Бібліографії славянознавства», що почала видавати петербурзька Академія Наук, укладаючи для неї показчик літератури українознавства. Новий виділ зніс одначе се бюро.

Належить зазначити, що в сій фазі прибув знов ряд нових наукових робітників, як: Б. Барвінський, В. Бирчак, Богдан Бучинський, (що швидко помер), М. Возняк, В. Герасимчук, Ю. Гірняк, Я. Гординський, В. Гребеняк, (що згинув на війні), Ф. Голій-

чук, І. Джиджора, (що помер 1919 р.), І. Зілинський, І. Кревецький, І. Крипякевич, А. Онищук, І. Панкевич, І. Свенціцький, І. Созанський, (що швидко помер), В. Старосольський, О. Сушко, М. Тершаковець, М. Чайковський. При тім я згадую тільки галичан, як місцевих, які безпосередно, власною присутністю брали участь у працях і змаганнях Товариства. Та побіч них спомагали своїми працями увесь час Товариство і придніпрянські українці. З поміж них вистане навести хочби імена: М. Біляшевський, М. Василенко, Ол. Грушевський, В. Дорошенко, Д. Дорошенко, А. Кримський, В. Липинський, Ол. Лотоцький, Ол. Новицький, І. Огієнко, В. Перетц, Е. Сіцинський, Е. Тимченко, Ол. Черняхівський, Д. Яворницький і інші. А з поміж покійних уже: В. Антонович, Ф. Вовк, Б. Грінченко, М. Дикарів, В. Доманицький, П. Житецький, О. Кониський, Ор. Левицький, В. Лесевич, І. Стещенко, М. Сумцов, Я. Шульгин.

В сім часі понесло Товариство велику втрату такої сили, якою був І. Франко. З початком 1908 р. виїхав він на поручення лікаря до санаторії в Ліпівку у Слявонії. Та там замість поліпшення наступило так нагло погіршення, що хворого треба було звідти привезти назад. Його частинно спаралізувало і хоч по довшім побуті у львівській санаторії д-ра Свйонтковського він прийшов настільки до себе, що міг ходити і по привичці працювати при допомозі секретаря, то вже до смерті не відзискав ні давньої бистроти ума, ні критицизму.. Тому прикро було нераз дивитися давним його прихильникам, як дехто хворобу поета старався визискати для своїх власних цілей. 1909 р. ухвалили загальні збори Товариства виплачувати йому до смерті місячну плат-

ню у квоті 200 кор., що виділ і виконував. Помер І. Франко 28 мая 1916 р.

Щоби читачі могли виробити собі погляд на те, як виглядали і як зростали в сій фазі наукові бюджети, я наведу їх із двох нормальних передвоєнних років.

	1899 р.	1911 р.
Записки, 6 кн.	8.400 к.	16.300 к.
Збірники секцій, 3 кн.	5.400 "	8.700 "
Укр. р. Архів, 1 кн.	— "	2.700 "
Студії з поля сусп. наук, 1 кн.	— "	2.700 "
Українсько-руська бібліотека, 1 кн.	— "	3.500 "
Жерела (1899 самі), 1 кн.	3.000 "	— "
Пам'ятки (1911 і Жерела), 2 кн.	— "	5.000 "
Етногр. Збірник, 2 кн.	2.800 "	5.000 "
Матеріяли до української етн., 1 кн.	2.800 "	3.000 "
Матеріяли до бібліогр., 1 кн.	— "	3.200 "
Хроніка, оба видання, 8 вип.	— "	2.500 "
Правнича Часопись, 1 кн.	1.000 "	— "
Руська історич. бібліог., 1 кн.	1.000 "	— "
Російско-український словар, 1 кн. (відб.)	600 "	— "
Літ. Наук Вістник (недобір)	3.000 "	— "
Резерва наукових видань	— "	3.000 "
Німецькі видання	— "	1.500 "
Секретаріят і канцелярія	1.200 "	11.000 "
Бібліотека	2.000 "	12.000 "
Музей	420 "	4.000 "
Бібліографічне бюро	— "	1.500 "
Наук. екскурзії (1899 археол. з'їзд)	600 "	2.800 "
Стипендії і підмоги	600 "	3.000 "
Разом	32.820 к.	91.400 к.

1899 р. дістало Товариство від краю 8.000 кор. підмоги, від держави 6.000 кор., разом 14.000 кор. Видало 16 книжок, яких кошти виносили 27.160,56 кор.

1911 р. дістало Товариство від краю 19.000 кор. підмоги, від буковинського сойму одноразово 1.000 кор., від держави 20.000 кор., разом 40.000 кор. під-

моги. Видало 16 книжок і 8 зшитків (в об'ємі 301 аркушів друку), яких кошти виносили 45.775,16 кор. Значить, в обох разях субвенції покривали приблизно половину бюджету, другу половину покривало Товариство з власних фондів.

Під кінець сеї фази, в осени 1913 р., зрезигнував довголітний голова М. Грушевський вдруге з головства у Товаристві, і з інших своїх урядів, сим разом безповоротно, бо в кілька місяців опісля розпочалася війна і він покинув Львів на завше. Причини резигнації, як і першим разом, мали мотиви політичної і особистої натури, тільки обставини змінилися тепер грубо у некористь бувшого голови.

По першій російській революції і введенню конституції, почав М. Грушевський частину своєї діяльності переносити до Києва. З початком 1907 р. перенесено туди на його бажання Літ. Наук. Вістник і хоч журнал був тепер власністю Української Видавничої Спілки, то з галичан, які творили більшість її членів, ніхто тепер не мав на нього впливу. Чим ближче до війни, тим більше почало появлятися в ньому статей з під пера самого М. Грушевського і його одинокого тоді співпартійника, що писав під псевдонімом «Ignotus», із гострою критикою усеї галицької української політики і всіх політиків. Критика була майже виключно негативна і не давала позитивних вказівок, при яких помочи можна було би змінити її на кращу, а крім того опиралася нероз на неперовіренних чутках або й сплетнях. Се очевидно бурювало не тільки чинних політиків, але й їх прихильників, і викликувало фермент у Товаристві, зовсім не прихильний для його голови.

З другого боку через деякі необдумані виступи і підшепти, почав М. Грушевський зражувати собі чим

раз більше осіб навіть із свого давнішого найближчого кружка, які не тільки ставали індеферентні, але навіть почали переходити у противний табір. Коли додамо до цього обставину, що він в останніх роках перед війною почав чим раз довше пересиджувати в Києві, не раз і по пів року, та що через те терпіли справи Товариства, а молодики, якими він заступався, не грішили тактом, то не буде дива, що атмосфера довкола Товариства що раз густішала і в кінці знайшла свій вираз на загальних зборах 29 червня 1913 р. Збори, признаючи працю і заслуги М. Грушевського для Товариства, вибрали його далі головою, але не згодилися на виділ, якого він бажав і якого діяльність була би зосередковувалася в покинуванню головами, тільки вибрали виділ із осіб, що могли проявляти самостійний спосіб думання. З сим не хотів погодитися проф. М. Грушевський і тому вніс свою резигнацію. Вправді виділ не прийняв резигнації, але голова не відкликав її. Тому від осені 1913 р. аж до кінця 1918 р. заступав його д-р Ст. Томашівський, якого вибрано заступником голови.

Рік 1914 мав бути ювілейний і то аж подвійно: Товариство бажало дуже урочисто відсвяткувати столітні роковини уродин свого патрона та обходити ювілей 40-літної літературної праці І. Франка.

У Львові заснувався великий Шевченківський комітет, який мав уладжувати святкування не тільки у Львові, але й давати ініціативу до святкувань у цілому краю. Відпоручником до цього комітету від Товариства вибрав виділ д-ра В. Щурата. Проектовано урядити святочні збори Товариства з академією та з'їзд українських учених, письменників і артистів із усеї української території. Розписано

конкурс на написання критичної біографії поета та визначено на неї 1.000 рублів премії з фонду Ол. Кониського. Постановлено видати премії тим ученим, що виладять у сім році наукові праці про Т. Шевченка. Постановлено зладити фототипічне видання записної книжечки Поетової та першого Кобзаря і присвятити два томи «Записок» для праць про Т. Шевченка. Признано кредит на виготовлення бібліографії «Sevčenkiana» і збірника відзивів про поета та про його сучасників. Поручено одному членові зладити словар Шевченківської мови. Постановлено примістити на домі Товариства пам'яткову таблицю і звернутися до президії міста за дозволом поставити пам'ятник поета на площі перед каменицями Товариства.

Ювілей І. Франка мав бути скромний і мав значитися пам'ятковим збірником у честь поета та почесним дарунком.

Дещо з того переведено. Видано гарну працю О. Новицького про Шевченка як маляря; розпочато друкувати його біографію, що ладив І. Стещенко; видано фототипічно перше видання Кобзаря і т. д. Для збірника І. Франка зібрано праці і майже в цілості видрукувано. Та надійшла війна і все розстроїлося, а збірник у честь І. Франка випущено аж 1916 р. по смерті поета. Він уже його не бачив, крім тих праць, що друкувалися перше в «Записках».

**
*

Війна, що вибухла ненадійно в половині 1914 г., порозкидала членів Товариства по різних краях. Багато з них опинилося в армії. Деякі погинули у

боях, деякі подіставалися до ворожого полону і практично відбували лекції географії довгими етапами, інші видержали воєнну кампанію до кінця. Те саме сталося з урядниками, робітниками і службою. Діяльність Товариства була відразу обмежена до ведення найконечніших справ. Підчас московської інвазії у Львові, Товариство весь час було закрите. По увільненню Львова довгий час не можна було ще до нього вертати з причин військових й апровізаційних. Через те половина 1914 р. і весь 1915 р. були зовсім змарновані для Товариства. Але і в 1916 р. не легко було відновити діяльність. Не було складачів, а добути їх звільнення з війська було дуже тяжко, — не було паперу, тому піддержувати видавництво при таких обставинах було незвичайно трудно. А всеж таки і в сій фазі по кінець 1918 р. видано 22 кн. та 6 зшитків, не вчисляючи сюди видань книгарні, між якими такі поважні книжки, як студія А. Єнзена про Т. Шевченка в німецькій мові та М. Костомарова «Історія України в життєписах визначніших її діячів». І субвенції на наукові видання діставало ще Товариство в сій фазі від краю і від держави, хоч і неправильно та не в однаковій висоті.

Найживіший науковий рух помічується з 1918 р., коли вспіло у Львові знову зібратися значніше число членів. Тоді засновано нові комісії:

Комісія для історії штуки. Вона постановила заложити окрему серію своїх публікацій і на першій том визначила працю В. Карповича: «Інвентаризація державних церков Галичини». Та її друк не міг розпочатися до нині, як і багатьох інших проєктованих праць по інших комісіях із причини теперішнього лихоліття.

Комісія для класичної фільольогії. Вона також постановила заснувати нову серію праць, та видала поки що тільки один випуск.

Окремо належить згадати про засновану тоді ж: *Видавничу комісію для накладів книгарні.* Вона не має наукового характеру і її завдання оцінювати праці, предккладані книгарні для видання. Книгарня розвиває доволі живу видавничу діяльність і досі видала вже кількадесять книжок і брошур, при чім виділ допоміг їй, вложивши в видання у формі позички значнішу квоту з фонду д-ра Т. Дембицького.

З початком 1918 р. засновано також окрему музейну комісію, яка поставила собі за задачу упорядкувати остаточно музей і зробити його приступним для публіки. З осягненням сеї задачі її розв'язано.

**
*

Останню фазу переживає Товариство від нового режиму, від коли поляки зайняли Львів (22 падолиста 1918 р.). По його домах й інституціях переводжено дуже часто ревізії і майже цілий 1919 рік не можна було відбувати ніяких засідань ні секцій, ні комісій. З тої причини не могли відбутися й загальні збори, приготовлювані на кінець 1918 р. Перші повоєнні загальні збори відбулися аж дня 28 марта 1921 р. і на них вибрано перший виділ від часу 29 червня 1913 р. Другі повоєнні, а заразом ювілейні збори відбулися дня 2 падолиста 1923 р. На них перший раз від засновання Товариства, з'явився представник поліції, а так само на науковій академії, уладженій дня 16 грудня 1923 р., з на-

годи 50-ліття Товариства з програмою: 1) Промова голови д-ра К. Студинського. 2) М. Тершаковець: «Відгомін скандинавської заги в оповіданню про трьох київських братів». 3) Д-р В. Кучер: «Провідні ідеї сучасної атомістики». 4) Д-р М. Кордуба: «Західна границя Галицької Держави на області нинішньої Галичини».

В осені 1920 р. задумувало Товариство уладити в своїм поміщенню *наукові робітні*, в яких попри спеціалістів могли би брати участь також деякі талановиті студенти. Та в сю справу вмішалася поліція і Товариство мусіло припинити свої заходи в сім напрямі. Так само не вдалося Товариству рік перед тим (в осені 1919 р.) уладити університетських курсів для української молоді, недопущеної до студій у львівським університеті, а внесений рекурс полишився неполагоджений до нині.

Як відноситься до Товариства шкільна магістратура для східної Галичини, на чолі якої стоїть куратор Собінський, видно з того, що на її приказ відібрано 1923 р. шкільні роботи друкарні і переплетні Товариства та віддано їх москвофілам зі Ставропігії. Се підкопало значно фінанси Товариства й очевидно мусить відбитися на його видавництвах.

Неприхильно відносяться до Товариства і скарбові влади. Хоч воно, як наукова інституція, мало при деяких вплатах пільги, то скарбові влади не признавали їх із власної волі, тільки стягали належні квоти й аж по вигранню рекурсу звертали їх. Так було 1922 р. з даниною, наложеною на Белелую і на друкарню. Так було і з податком, наложеним на друкарню тоді ж від уроеного зиску. Сього року

наложила податкова комісія на Товариство мало не два мільярди данини від (уроеного) обороту 50 мільярдів, хоч переглядаючи рахункові книги, які вказують 4 мільярди обороту, признала, що книги правильно ведені, та не зробила в них ніяких застережень, як сього вимагає закон у випадку, коли підозрівається, що книги ведені неправдиво.

Коли возьмемо отсе все на увагу та фінансові втрати, що понесло Товариство¹⁷⁾, то не здивуємося, що воно не проявляє тепер такої діяльності, як перед війною, та ще певно довший час не зможе проявляти. Що можна одначе зробити в сих скрутних часах, те по змозі робиться.

В сім часі відновлено дві давніші комісії, правничу й фізіографічну та засновано одну нову, термінольоґічну (при природописній секції), яка поставила собі завданням зібрати і водноостайнити терміни з природописних наук. Фізіографічна комісія постановила зосередкувати всю свою працю при музею, в яким повинно йти, не тільки систематичне доповнювання колекцій, але й теоретичне опрацювання проблем у робітнях. Збірки мали бути приміщені у трьох кімнатах по фахах, при чім один із членів комісії вів би провід у кождім фаху, давав інструкції колекціонування та старався виробити новий кадр наукових рабітників для комісії. Як уже згадано више, поліція заборонила уладжувати такі робітні. Комісія мала намір заснувати і своє видав-

17) Товариству відпали з упадком Австрії всі державні й красві субвенції. Камениці ж дають дуже мало доходу з причини надмірного податкового обтяження і закона про льокаторів.

ництво так, як правнича комісія бажала відновити свій давний орган, та все розбилося з браку фондів.

За те засновано отсі дві нові інституції: 1) «Інститут нормальної і патологічної психології» під проводом д-ра Ст. Балея, що особливо в першім (1921) році розвивався гарно. 2) «Робітня для бактеріологічних і мікроскопних дослідів та лікарської аналізи крові» під проводом д-ра М. Музики. Робітня розпочала праці 3 марта 1921 р. і до кінця 1922 р. перевела 1.343 аналізи.

Багато часу присвячено справі обходу 50-літної річниці заснування товариства, по якій лишився би якийсь тривкіший спомин, а не скінчилося би на самім святкованню. Тому уложено ось яку програму обходу:

1) Уладити серію наукових відчитів про науковий доробок у всіх областях наук та про культурне значіння Товариства.

2) Уладити серію популярних викладів для ширших кругів про значення Товариства в національно-суспільнім життю України як лучника між Галичиною і східною Україною, та пропатора української національної ідеї.

3) Видати історію Товариства взагалі та історії його поодиноких інституцій: друкарні, переплетні, книгарні, бібліотеки, музею.

4) Уладити виставу видань Товариства та друків його друкарні на тлі вистави всіх українських львівських друків XVI-XX ст., що має бути уладжена з нагоди 350-літнього ювілею появи першої української книжки, з окремим відділом педагогічно-шкільної літератури.

5) Постаратися про портрет проф. Ю. Романчука, саодиногого ще живого члена товариства, що підписав перший його статут 1873 р.

6) Видати біографічний словник дійсних членів товариства з переглядом їх праць.

7) Видати окреий науковий збірник праць дійсних членів в їх рідних мовах.

8) Звернутися до української суспільности в краю і за границею з покликком зложити для Товариства ювілейний дар на видання.

9) Видати інформаційну книжку про Товариство.

10) Видати наукову бібліографію всіх видань Товариства, а виконання поручено бібліографічній комісії.

Деякі з тих ухвал уже сповнено, деякі у тракті роботи (збірник наукових праць членів та збірник із нагоди ювілею появи першої української книжки, що повинні протягом року вийти), а деякі (біографічний словник, історія Товариства, бібліографія) потребують довшого часу і більше праці та фондів, тому можуть бути сповнені аж пізніше.

З початку 1921 р. обходжено урочисто вісімдесяти роковини уродин найстаршого члена Товариства Ю. Романчука. З тої нагоди виділ ухвалив (19. 2. 1921 р.): 1) Визначити на почесну емеритуру для ювілята річно 6.000 м., платних у двох піврічних ратах. 2) Визначити на заогомовий фонд ім. Ю. Романчука для заслужених людей річно 4.000 м., платних у двох піврічних ратах. 3) Крім того признано першу премію ювілятови з фонду ім. д-ра Т. Демицького за роки 1916-1921 за його праці, зв'язані з текстом творів Т. Шевченка.

Про дальші премії з фонду ім. Т. Дембицького велися пізніше дискусії і на засіданнях секцій і віділу, але не прийшло до повної згоди що до вибору кандидата, тому відложено надання премії на пізніше.

Належить іще згадати тут, що проект поділу «Записок» із перед 20 літ на дві частини, історичну й фільольогічну, довершено аж тепер, та що в тім новім вигляді вони появляться незабаром.

Що до видань, які появилися в сій фазі на протязі п'ятох літ (1919-23), то їх вийшло 15 томів і 8 випусків, не вчисляючи сюди книжок, які видала книгарня. Се не багато і може найближчі літа покажуться бодай під сим оглядом щасливішші.

**
*

Теперішня організація Товариства представляється так: у чисто наукових справах рішають усе безвідклично секції, кожна в своїм обсягу. Від рішення одної секції не можна відкликатися до другої, ані до збору всіх секцій. Збір усіх секцій відбувається в міру потреби, але тільки в загально-наукових справах, якими були прим. нарада в справі засновання університету, справа участі в науковім конгресі і ін. Коли ухвали секцій зв'язані з видатками фінансової натури, мусить виділ прийняти ті ухвали і знайти для них покриття у бюджеті, інакше вони полишаються як «*primum desiderium*». Для боронення і переводження справ секцій у виділі, висилає кожна з них до виділу свого відпоручника, яким звичайно буває директор секції, а коли він не може або не хоче піднятися сього обов'язку, тоді

висилає вона свого окремого делегата. Через те, що крім трьох делегатів секцій статутowo мусить бути дійсним членом голова Товариства, а звичаєвим правом і секретар виділу (хоч вибирається майже все ще й інших дійсних членів до виділу), то наукові справи, наскільки носять характер фінансової натури, забезпечені для переведення на виділі, скоро тільки знайдеться для них покриття.

Помічними органами секцій в наукових справах є комісії. До комісій можуть належати побіч дійсних членів також звичайні, а навіть нечлени Товариства, наскільки покажеться, що вони можуть віддати Товариству якусь наукову прислугу. Комісії можуть бути постійні і часові, зложені для переведення якоїсь справи, по якій закінченню розв'язуються. Всі ухвали комісій мусять бути затверджені тими секціями, яких органами вони являються. Без затвердження секції ухвали комісії не важні. В теперішню хвилю є 11 наукових комісій, які так розділюються поміж секції:

I. *Історично-філософічна секція.* (До неї належать комісії: 1) Правнича. 2) Статистична).

II. *Фільольогічна секція.* (До неї належать комісії: 3) Для клясичної фільольогії. 4) Мовна.

До обох секцій, історично-філософічної і фільольогічної, належать комісії: 5) Археологічна. 6) Етнографічна. 7) Історії штуки.

III. *Математично-природописно-лікарська секція.* (До неї належать комісії: 8) Терміноліогічна. 9) Фізіографічна). До всіх трьох секцій належать комісії: 10) Бібліографічна. 11) Видавнича.

Найвищою управою у Товаристві є загальні збори, які вибирають виділ і контрольну комісію та

мають обов'язок стежити за тим, щоб усе діялося по статуту та щоб Товариство розвивалося як найкраще. Вони рішення усе, що їм пропонує відділ, а крім того дають від себе директиви відділові для дальшої діяльності. Загальні збори по статуту відбуваються щорічно, але в часі великої війни й польсько-української не відбувалися.

Екзекутивною загальних зборів є відділ і він веде всю господарку товариства та відповідає за неї перед загальними зборами. Від його постанов можуть відкликатися члени до загальних зборів. Він репрезентує товариство на зверх через свою президенту, голову або його заступника, та секретаря. Він має право одначе поважати якого-небудь члена заступати Товариство там, де того вимагає потреба. Через відділ ідуть усі зносини з сторонніми інституціями без огляду на те, чи то в адміністративних, чи наукових справах. Для помочі відділові заснуються адміністративні комісії, які також можуть бути розв'язані по сповненню свого завдання. Тепер таких комісій є п'ять: 1) Для заряду нерухомим майном. 2) Друкарня. 3) Книгарня. 4) Бібліотечна. 5) Для роздавання запомог із фонду урядовців і усувати їх та вирішувати для них платні. Що до кваліфікованих робітників, то його інженерія в сім напрямі незначна, а до платень відділ не може зовсім мішатися, бо їх устанавляють фахові організації, до яких робітники належать.

ІНСТИТУЦІЙ ФОНДИ ТОВАРИСТВА

Д р у к а р н я

Як уже вище зазначено, Товариство рівночасно зі своїм заснованням закупило дві друкарські машини, винаймило льокаль на друкарню при вул. Крутій, ч. 2, запросило на першого управителя друкарні Франца Сарницького, і по одержанню концесії з намісництва, пустило друкарню в рух із початком лютого 1874 р.

Друкарня була маленька, робіт було мало, тому й не диво, що вона довгі часи не приносила доходу. З кінцем 70-их років став її другим управителем Кароль Беднарський і при нім вона розросталася звільна, аж стала великим підприємством. По кількох літах перенесено її до камениці при вул. Академічній, ч. 8, де вона оставала аж до 1898 р., до закупна камениці при вул. Чарнецького, ч. 26.

Перша важніша зміна в розвою друкарні припадає аж на 1893 рік, коли Товариство закупає нову машину за квоту 4.919,76 кор., а в найближчій 1894 р. другу нову машину за квоту 4.750 кор., з додатком одної старої машини. Тоді розпоряджує вона трьома новими машинами і дістає багато робіт, а головню друк шкільних книжок і соймових друків, через що матеріяльне становище її й Товариства значно поправляється і Товариство осягає

спроможність розвивати щораз інтензивнішу діяльність.

1897 р. на домагання суду виділ, як адміністратор друкарні, зареєстрував фірму друкарні в судових торговельних книгах дня 12 червня 1897 р., ч. 31.120 так, що виділ Товариства дає фірму друкарні, а всі адміністраційні друкарняні письма і векслі підписує голова товариства і адміністратор (член виділу).

Поміщення друкарні при вул. Академічній, ч. 8, було тісне й невиконане, але підшукати ліпше було не легко. Ситуація змінилася з хвилиною закупки каменіці при вул. Чарнецького, ч. 26. Там пороблено зараз відповідні адаптації в офіцинах і друкарню перенесено туди. Машини поміщено в партері, а складальню на першій поверсі офіцин.

1900 р. закуплено нові черенки і ноти та заведено електричні мотори до машин. Заведено також електричне освітлення у всіх убікаціях друкарні, а заразом у бібліотеці, канцелярії і книгарні. Через сі зміни зискала друкарня дуже багато. Через заведення електричних моторів зискала на часі. Через закупку нот розширився об'єм робіт. Перша книжка з нотами, зложена у друкарні Товариства, вийшла накладом «Просвіти».

1901 р. закуплено четверту машину для друкарні, 1903 р. нового письма за 1.500 кор., 1905 р. знов нові черенки за 2.500 кор. Того року розширено друкарню, визначивши для нової складальні правки крило в офіцинах на першій поверсі та закупивши для неї нові кашти й регали за 1.500 кор. Персонал друкарні виносив того року 41 осіб. Друкарня виконала робіт на квоту 176.090,59 кор. і дала чистого

зиску 30.097,20 кор., які обернено на наукову діяльність Товариства. Протягом 1906 р. закуплено для друкарні близько 400 кг. черенок нової системи, головню для друку шкільних книжок, що дало змогу заангажувати більше письма. З кінцем сього року перенесено дальший друк Літ. Наук. Вістника до Києва, а темпо інших видань «Української Видавничої Спілки» або зменшено, або по часті перенесено також до Києва. Супроти того показала потреба повернути складальню до давнішого стану. Рівночасно розширено переплетню.

1907 р. закуплено для друкарні нову машину, п'яту з ряду. Виділ мав тоді думку приєднати для друкарні деякі нові постійні роботи, через що піднесли би доходи Товариства. Ведено навіть переговори що до перенесення до друкарні друку одного українського щоденника та деяких дрібніших видавництв. Одначе ті заходи не увінчалися успіхом і 1908 р. заснувалася нова українська друкарня з громадським характером, в якій почали друкуватися «Діло», «Свобода» й інші видавництва. Очевидно, що ся друкарня відтягнула від друкарні товариства певний процент робіт.

Виділ робив також заходи в справі перейняття накладу книжок для народніх шкіл, яких мав досі тільки друк та переплет, про що зрештою старався вже давніше, але так само без результату, як перше.

1908 р. заведено зміну у веденню каси Товариства. Касу друкарні розділено на дві: одну спільну для друкарні і переплетні полишено при ул. Чарнецького, ч. 26, а другу, що обіймала обі камениці, фонди і всі інші доходи Товариства, перенесено до «Академічного Дому».

У квітні 1911 р. помер довголітний управитель друкарні Кароль Беднарський, під якого управою дійшла друкарня до найбільшого розцвіту, а його місце зайняв дотеперішній його заступник, третій з ряду управитель, Іван Возняк. За його управи куплено найбільшу, шосту машину для друкарні. Персонал друкарні виносив з кінцем 1913 р. 42 особи. Друкарня виконала в тім році робіт на 279.866,56 кор. і принесла чистого зиску 42,634,56 кор. Управа Ів. Возняка тривала одначе дуже коротко; 1914 р. весною він умер, а на його місце прийшов четвертий управитель Іван Криловський.

Незадовго вибухла війна і вже 3 вересня 1914 р. зайняли російські війська Львів. Швидко потім москалі позамикали всі українські інституції. Дня 14 падолиста видали приказ, щоб львівські друкарні внесли «прошення» на концесію. Не внести «прошення» значило наразитися на конфіскаату друкарні. Тому внесено його, але 25 грудня прийшла відповідь від полковника Скаллона: «Не разрешается». Друкарня була далі замкнена, лише від часу до часу при нагоді ревізій відвідувано й її.

16 квітня 1915 р. явилася у Товаристві російська жандармерія і передала урядово друкарню й переплетню штабскапітанові Наркевичові для друкування «Львовскаго военного слова». Він скористав з усіх запасів паперу і то так ґрунтовно, що навіть на конвертах із фірмою Товариства повибивав фірму своєї редакції з державним орлом і так пускав їх у курс. Персонал московської друкарні уряджував собі при тім різні забави: перемішував до купи всі роди черенок, на скільки вони не були потрібні до їхньої газети, бавився машинним ножом, перети-

наючи всякі записки та квітари. Поза тим робив із усього, що не було їм потрібне, купу сміття, між тим і з книжок та рукописів, зложених у канцелярії друкарні. При відході зі Львова приказав забрати три найліпші машини з друкарні, але забрав тільки найліпшу і найновішу (шесту з ряду), на інші не стало вже часу. Забрав також гарнітур найновіших черенок та канцелярійне умеблювання. Втрати друкарні, оцінені зараз в осені 1915 р. по тодішніх низьких цінах, виносили разом 39.710 кор. золотом.

По інвазії треба було зужити багато часу, поки доведено друкарню до ладу. Зрештою робота йшла дуже слабо й пиняво не тільки задля браку складачів, що пішли на війну і деякі погинули, але й з браку паперу. За час війни не роблено ніяких значніших вкладів у друкарню. Належить іще зазначити, що в маю 1916 р. зареквірувало австрійське військо 2.500 кг. черенок.

Від часу, як поляки зайняли Львів, при численних ревізіях не поминали й друкарні. Від часу до часу накладали нові скарбові власті величезні податки на друкарню і треба було багато біганини та писанини, поки рекурс відносив хоч частинно успіх та податки й данини обнижувано. 1923 р. Львівська кураторія відібрала друкарні друк шкільних книжок, які друкувалися тут 30 літ, бажаючи очевидно знищити тим Товариство; та знищити його вона не встигла. Воно стояло уже сильно на власних ногах.

Від часу війни друкарня значно поменшена. З кінцем 1922 р. виносив її персонал 25 осіб.

П е р е п л е т н я

Початки переплетні сягають 1903 р. Тоді то виринув проект засновання переплетні для брошуровання своїх видань і чужих, друкованих у друкарні Товариства, через що приспішився б їх вихід, що не раз дуже протягався, тай зиск якийсь міг би бути. Коли показалося, що се підприємство може чистити на успіх, постановив виділ завести з початком 1904 р. також оправу книжок і справити для того потрібні машини. Він вніс тому подання про концесію на ведення переплетні на ширші розміри, але львівський магістрат відкинув його, заслоняючися, що в статуті Товариства нема згадки про ведення переплетні, тому він не може признати концесії. Виділ предложив тоді найближчим зборам зміну деяких параграфів статута і вложив точку про ведення переплетні. Коли намісництво затвердило статут, магістрат не міг дальше опиратися.

В маю 1908 р. вибух бойкот робітників, звернений проти особи дотеперішнього управителя. Коли спору не вдалося поладити добровільною згодою, був приневолений виділ дати відправу управителеви Михайлови Гартлеви, що вів переплетню понад п'ять літ, і від 1 червня 1908 р. прийняв нового, Михайла Барана. Перший управитель помер кілька місяців пізніше.

Виділ старався взагалі задовольати по зможі оправдані домагання робітників, зайятих у заведеннях Товариства.

1909 р. заведено в переплетні робітню зшитків і нотаток, якої до тої пори не було. Для того треба було справити нові прилади й машини, а крім того

розширити льокаль. Се потягло за собою очевидно значнійші видатки, та коли візьметься на увагу вартість збільшеного інвентаря, то білянс цілої переплетні покажеться все корисний.

1910 р. закуплено для переплетні чотири нові машини (до шиття зшитків, до золочення, до обрізування ріжків і до прасовання).

1911 р. закуплено машину до фальцовання. В тім році вибух новий страйк робітників у всіх львівських переплетнях і не оминув уже й переплетні Товариства та скінчився обопільною угодою.

1913 р., остатнім нормальнім перед війною, закуплено для переплетні машину до брошуровання та дві машини до краяння і розтинання. Персонал її складався з 25 осіб. Переплетня виконала робіт на загальну суму 81.030,58 кор. і дала Товариству 6.963,73 кор. доходу.

По вибуху війни також робота у переплетні зменшилася, а коли москалі зайняли Львів, мусіла вона стояти замкнена. По відході москалів шкоди переплетні, які вони поробили, оцінено на 1.780 кор. Переплетня вийшла тому так легко, що москалі нею не цікавилися. За весь час війни не роблено ніяких нових вкладів.

1918 р. помер другий управитель переплетні Стефан Гевак. Із кінцем 1922 р. виносив її персонал тільки 12 осіб.

1923 р. відобрала львівська кураторія друк книжок для народніх шкіл друкарні Товариства, а через те саме й переплетні брошуровання й оправу. Тому виділ постановив покрити сей убуток праці іншим способом. Саме тепер відновляється знов робітня зшитків, що була закинена, і вона повинна

стати головним жерелом доходів переплетні. Для того треба одначе ще закупити машину до лініювання зшитків, що повинно статися як найшвидше.

Книгарня

Майже рівночасно з переміною Товариства на наукове, добуло воно також концесію на ведення книгарні. Воно не мало одначе ані skleпу на книгарню, ані обстанови для неї, ані фондів, щоби ту обстанову справити і sklep наняти, ані фахового чоловіка, що потрапив би її вести. Був то просто невеликий магазин книжок. А все таки та книгарня приступила до гremії книгарів іще 1893 р. і збільшала свій магазин щороку не тільки виданнями Товариства, науковими й белетристичними, яких виходило що раз більше, але й чужими, які Товариство закуповувало (прим. «Руську Історичну Бібліотеку», ті томи, що видав О. Барвінський; «Бібліотеку найзнаменитших повістей» «Діла» й ін.). Такий стан тривав доти, доки Товариство не перенесло друкарні до новозакупленого дому при вул. Чарнецького, 26, де й примістило часово книгарню. 1899 р. розписано конкурс на одну платну силу до її ведення, і зпоміж зголошених кандидатів вибрано бувшу учительку п. Климентину Панкевичеву, що й досі остає в службі.

1902 р. постаралося Товариство на спілку з «Українською Видавничою Спілкою» зробити умову з фаховим кольпортером, що продавав польські та німецькі книжки, для разповсюдження й українських. Але ся спроба, як і спроба з іншим кольпортером, не повелася.

По довгих надумуваннях і калькуляціях, постановив виділ приступити нарешті до отворення більшої книгарні, хоч уважав справу за ризиковну, і розписав конкурс на управителя в місцевій пресі (1903 р.). Коли по упливі речинця не знайшовся потрібний фаховець, виділ оголосив новий конкурс 1904 р. у заграничних, російських та німецьких часописах, із терміном вношення подань до 15 липня 1904 р. Зголосилося кілька кандидатів і виділ вибрав із них Авґуста Дермалю, родом із Черновець, занятого довший час в одній більшій віденській фірмі книгарській. Він підходив дуже добре до умов Товариства своїми кваліфікаціями. Для нової книгарні винаймлено льокаль у центрі міста, при людній вулиці (Театральній, ч. 1), адаптовано відповідно, справлено потрібне умебльованя і з початком марта 1905 р. отворено. Зразу складався її персонал тільки з трьох осіб. Новий управитель навіязав зносини з великими книгарськими фірмами Австрії, Німеччини, Франції і Росії. Можна було мати надію, що книгарська справа розвинеться тоді швидко та розцвіте буйно.

Як раз у тім часі вибухла перша революція в Росії. Тріснув сам від себе тоді ославлений «указ» із 1876 р., що заборонював українську мову в межах Росії і всякі українські друки, з дуже дрібними виїмками. Появилися перші українські часописи, та популярно-наукові брошури. Здавалося, що й усі українські видання, друковані в Галичині, одержать вільний вступ на територію України й Росії. І дійсно зразу проходило дещо вільно. Та се тривало дуже коротко.

1906 р. заключила Росія з Австрією новий торговельний договір і в нім застерегло собі російське

правительство точку, що всякі російські («русскія») книжки, висилані з Австрії до Росії, будуть обкладані митом. Опираючися на сю точку, російські урядники почали накладати мито на українські книжки, зачислюючи їх по давній русофільській термінології до «русских». Се відразу перервало що лиш нав'язану торгівлю галицькими українськими книжками. Що те зачислювання українських книжок до російських не опиралося на законі, видно з того, що українські газети могли виходити по зголошенню їх у властей аж по двох місяцях, так само як німецькі, польські, татарські і інші, коли для російських газет виносив сей термін лише два тижні. На підставі того голова Товариства, пробуваючи 1906 р. в Петербурзі, звернувся до російського міністерства торгівлі і фінансів із представленням, домагаючись усунення хибної інтерпретації відповідної точки торговельного договору. Рівночасно член Товариства і посол до австрійського парламенту Ю. Романчук вніс у тій справі інтерпеляцію до австрійського міністерства. Та інтерпеляція полишилася без наслідків, а російське міністерство дало негативну відповідь. Тоді попросило Товариство петербурського адвоката М. Дубягу, щоби він перевів у сій справі формальний процес у всіх інстанціях. М. Дубяга зробив се, але й найвища інстанція, сенат, прихилився також до інтерпретації, що «малоросійській язык русский», тому мито побирано й далі. Тоді книгарня почала висилати книжки до Росії тільки у двокільограмових перепасках. Російські комори зразу почали накладати й на такі посилки мито, а що се спротивлялося міжнароднім поштовим приписам, мусіли відступити від того домагання.

**

*

Книгарство в Україні не було в тих часах зорганізовано по-європейськи. Коли книжка вийшла у Херсоні, Єлисаветграді або в іншому провінційальнім місті, то в Києві не можна було її дістати, хіба випадково. У Галичині ж розбудився по 1905 р. великий інтерес до України і цікаво було тут бачити всякі українські видання, що появлялися. І ось виринула тоді гадка, заложити у Києві філію книгарні, яка мала би на складі з одного боку галицькі видання для тамошнього ринку і з другого всякі українські для тутешнього. На заложення філії львівської книгарні не можна було дістати дозволу. Та в Києві виходив від початку 1907 р. Літ. Наук. Вістник. І ось він послужив за фірму і 1908 р. появилася в Києві «Книгарня Літ. Наук. Вістника». Зразу містилася вона в невеличкому льокалі, при редакції журналу, але від серпня винайнято показний льокаль при принципальній вулиці і перенесено книгарню туди (Фундуклеївська, 12). Отвираючи сю філію виділ був приготований, що вона зразу не буде рентуватися, та що якийсь час треба буде покривати її дефіцит, доки книгарня не виробить собі клієнтелі. Виділ був однак при тім переконаний, що робить культурне діло, бо досі обопільне набування книжок, в Австрії — друківаних у Росії, і навпаки, через російський кордон і брак купецьких зносин російських книгарень із заграничними було незвичайно утруднене.

У тім самім році (1908) зайшла важна зміна в книгарні у Львові. Їй піднесено за приміщення чинш так високо, що того не оправдувало положення льокалю. Супроти того увійшло Товариство в поро-

зуміння з «Просвітою» і винаймило в її домі льокаль. По новім році книгарня перенеслася туди і там міститься й досі. 1910 р. розширила книгарня льокаль через донаєм склепу по Спожарській. Управитель книгарні мав намір обернути його на випозичальню книжок. Думка заасновання випозичальні зродилася вже давніше, бо читаюча публіка зростала, а польські випозичальні не тримали (і досі не тримають) українських книжок. Та все розбивалося о брак грошей, як звичайно. Книгарня постановила відкладати зі своїх впливів що року квоту 3.000 кор. на сю ціль. До війни не дійшло одначе якось до засновання випозичальні, а по вибуху війни всі пляни розлетілися. Перед двома роками довела сю думку до здійснення приватна консорція і тепер існує вже у Львові українська випозичальня.

Дуже добрий інтерес зробила книгарня із закупном магазину видань «Української Видавничої Спілки» (1908 р.). Вона купила їх за половину ціни, при тім ціну купна мала сплачувати ратами, хоч правда, від несплаченого довгу мала платити 5⁰/. Під так само корисними умовами мала набувати й дальші видання. Се показалося найкраще 1918 р., коли ті видання бажано в комплеті викупити для Києва, на що книгарня одначе не згодилася. За те «Українська Видав. Спілка» вийшла недобре на продажі, через що тепер не може розвивати діяльності як давніше. Від того часу почали поставати малі книгарні також по провінції, бо книгарня Товариства могла давати їм повний книгарський рабат не тільки від видань Товариства, але й від інших, набутих корисно.

Не вся одначе українська суспільність підпирала книгарню; багато людей заспокоювало свої

книгарські потреби по чужих книгарнях, хоч там не мали ані ліпших умов, ані докладнішої обслуги. Тому то в перших роках її доходи не покривали розходів. Та 1909 р. наступив зворот. Книгарня принесла тоді малий зиск і від того часу її стан поправлявся з кожним роком.

1909 р. відкрила книгарня другу свою філію в Харкові п. н. «Українська книгарня». Кошти інсталяції сеї і київської книгарні покривано одначе не з каси львівської книгарні, як повинно би бути, коли б вона мала більші доходи, але з головної каси Товариства. Товариство робило також заходи, щоби дістати концесію на отворення книгарні в Чернівцях та буковинське краєве правительство не признало її, заслонюючись тим, що у статуті Товариства не зазначено, що воно може отворити книгарні на Буковині. Від тої децизії внесено рекурс, але й рекурс був полагоджений негативно.

Справу мита, накладаного на українські книжки, висилані до Росії, порушувано ще кілька разів. 1909 р. відбули спільну нараду всі більші видавничі фірми (Наук. Тов. ім. Шевченка, Просвіта, Українська Видавнича Спілка, Українське Педагогіч. Товариство) і внесли спільне представлення до вищих властей і до визначніших послів парламентарних із просьбою про інтервенцію. Коли ж 1913 р. відбувся у Будапешті міжнародній конгрес книгарів, виїхав на нього управитель книгарні А. Дермаль, і виголосив реферат у сій справі та поставив відповідну резолюцію, яку конгрес прийняв. Та всі ті заходи ні на що не здалися і мита не знесено. І навіть теперішні большевицькі власті не знесли сього пережитку царських часів.

1913 р. отворено ще третю філію книгарні в Катеринодарі та ся вже не мала часу стати на ногах перед недалеким вибухом війни.

Наскільки львівська книгарня розрослася, можна бачити з того, що з кінцем 1913 р. її персонал складався вже з 8 осіб.

Коли москалі зайняли Львів 1914 р., то закриваючи всі українські інституції, опечатали й замкнули також книгарню дня 22 вересня і вона була замкнена увесь час інвазії. 1915 р. арештували москалі її управителя і вивезли до Росії. По революції вдалося йому дістатися до Києва, де він почав працювати в українських видавничих інституціях і де захопив його большевицький переворот. Не маючи змоги передістатися заграницю і не маючи знайомостей, помер він 19 лютого 1922 р. у Києві з голоду та нужди, хоч міг іще з користею працювати для української культури — при інших відносинах.

По інвазії почав книжковий рух повертатися звільна до передвоєнних норм. Коли ж по революції почала Україна організуватися, почав книжковий рух так зростати, що треба було в книгарні збільшувати персонал. Тоді знову стала управителькою п. К. Панкевичева, що займала те становище й давніше. Сей рух приніс значніші впливи готівки і дав змогу книгарні не тільки повиплачувати всі важніші коміси і відновити зверхний вигляд книгарні, але навіть заснувати окреме своє видавництво, яким кермував спеціальний комітет, зложений з членів Товариства. Видавництво се випустило вже цілий ряд книжок і брошур. Воно дуже корисне для книгарні, бо продаючи у себе свої власні видання, вона зискує той рабат, який кождий

видавець мусить відступати книгарням. У дальшій своїм розвитку книгарня повинна змагати до повної переміни на сортиментово-накладову книгарню.

Теперішній персонал книгарні зложений так само з 8 осіб, як 1913 р. Тільки з філій її у Києві, Харкові й Катеринодарі — ні сліду. Та чей зерно, раз кинене в землю, зійде й виросте. Тоді й страти, які понесло Товариство через знищення тих книгарень, оплатяться й повернуться йому сторицею.

Д і м Т о в а р и с т в а

Хоч у заряді Товариства був уже дім фонду ім. П. Пелехина і «Академічний Дім», то на свій власний воно не могло спромогтися, не вважаючи на те, що загальний його маєток не був такий мізерний. Походило се звідти, що Товариство обертало кожний вільний гріш на наукові цілі, а не на роблення маєтку. Тіснота одначе в бібліотеці й музею приневолювала його оглядатися за відповіднішим їх приміщенням.

Сталося так, що власниця сусідньої камениці від тої, де містилася друкарня Товариства, княгиня Любомірська, продала її львівському адвокатові д-рові Венцлявові і спільникам. Десять літ перед тим пропоновано Товариству купно сеї камениці — не без відома очевидно Любомірської — за половину тої ціни, яку наложено на неї тепер. Та за десять літ змінилися значно політичні відносини в краю. Пливучи за загальною хвилею національного шовінізму, Любомірська вимовила собі у набувця камениці, що він не продасть її «Rusinom». Мені не відомо, на скільки набувець запевнив її про се, в

кожнім разі він купував каменіцю для перепродажі, щоби при тім заробити і готов її був відпродати тому, хто більше заплатить. Про сю засторогу довідалося Товариство аж пізніше, а коли тепер запропоновано йому як найближчому сусідові купно, Товариство почало розглядатися за готівкою. Та її не легко було добути, бо вже від 1912 р. відчувалася в Австрії сильна фінансова криза. По довгих переговорах згодилися головні українські інституції фінансові прийти Товариству з допомогою при купні. Поза тим звернулося Товариство до президії української парламентарної репрезентації, щоб вона поінформувалася, чи схильне було би міністерство признати Товариству субвенцію на закупно дому для приміщення музею, та щоби вона підперла дочитну петицію Товариства, внесену до міністерства. У петиції просило Товариство, щоб йому признано підмогу на закупно дому, платну в вісьмох ра-тах по 50.000 кор. річно.

Коли Товариство дістало запевнення від голови клубу, що міністерство ставиться прихильно до сеї справи, ухвалив виділ на засіданню 1 мая 1912 р. приступити до купна і дав повновласть інж. Г. Пезжанському та д-ру Ів. Раковському до переведення цілої справи. Ціна купна виносила 406.179,36 кор. і переносна такса 15.200 кор. Амортизація купна і проценти мали покриватися зі сподіваної субвенції.

Вже в червні, з припоручення міністерства зажадало львівське намісництво предложення копії контракту купна реальности і пляну сфінансовання цілої трансакції. Від себе поручило намісництво інж. Паненкові урядову оцінку новонабутого до-

му, при чім давали пояснення повновласники Товариства.

Та поки прийшло до сфіналізованнн справи, про неї розійшлася поголоска — мабуць таки з кругів намісництва — по місті і на д-ра Венцлава вплинуло донесення до адвокатської палати, що він буцім-то був підставленою особою при продажі каменниці і за добре порукавичне відступив її «Rusinom» усупереч своєму зобов'язанню, а се не лицьо з гідністю адвокатського стану. Адвокатська палата виточила д-рові Венцлаву дисциплінарне слідство і звернулася до суду, щоби переслухав як свідків членів виділу Товариства. Таким способом мусіли деякі члени виділу, між ними й секретар, зізнавати під присягою, що ніхто з них, ні з їх поручення не підставляв, ані не підплачував нічого для купна каменниці. Се дрібний факт, але характеристичний для громадянських настроїв у Галичині і тому я згадав тут про нього.

Вкінці повновласники Товариства підписали дефінітивно контракт 26 червня і виплатили ціну купна. 27 червня 1912 р. перейнято каменницю у посідання, а незадовго опісля дозволив краєвий суд на впис права власности дому.

З початком 1913 р. треба було одначе викуплювати векслі, а гроші трудно було роздобути. Та тодішний голова, проф. М. Грушевський, пробуваючи в осени 1912 р. в Києві, предложив сю справу тамшнім землякам, які постановили прийти Товариству з поміччю. За їх інтервенцією, виплатив пок. інж. В. Семиренко 100.000 рублів титулом позички і тим видобув Товариство з прикрої ситуації. Так прийшло Товариство, по близько 40 літах від засно-

вання, до власного дому, до якого ще того року почато переносити музей, а 1914 р. і бібліотеку.

Що до міністерських субвенцій, то першу виплачено правильно 1913 р. у квоті 50.000 кор., коли ж вибухла війна, то виплачено її ще раз у двох ратах, з початком 1914 р. 25.000 кор. і мабуть із кінцем 1915 р. 25.000 кор. На тім і скінчилося. Амортизація позичок не переведена й до нині.

Ф о н д і м. П. П е л е х и н а

В лютім 1898 р. передав проф. хірургії Павло Пелехин із Петербурга Наук. Тов. ім. Шевченка 80.000 кор. (40.000 зл.) з порученням умістити той капітал у камениці, який буде творити окремий фонд під управою Товариства. Метою фонду буде сформовання українського університету, а дорогою до того має послужити роздавання стипендій і підмог з процентів капіталу молодим людям, що проявили вже здібності до наукової роботи, для приготування до професур. У першій мірі мають дістати стипендії кандидати на професорів хірургії. Стипендії буде роздавати Товариство за згодою і затвердженням легатора, що лишається доживотнім куратором фонду. Пізніше діслав іще легатор 10.000 кор. так, що всіх разом було 90.000 кор.

На засіданні виділу 4 мая 1898 р. вибрано комітет для справи закупна камениці, а на засіданні 4 липня вибрано відпоручників, що мали перевести купно. Вкінці на засіданню 30 серпня виділ, вислухавши справоздання комітету, ухвалив закупити каменицю при вул. Чарнецького, ч. 26 за 240.000 кор. Із того готівкою зложено 82.192 кор., а на 1

марта 1899 р. 20.000 кор., та перейнято банковий довг. Відповідно до цього повновласники довершили купна 31 серпня і підписали контракт.

Набута камениця мала багато недостач. Її будовано на спекуляцію, тому не вважано на солідність будови. Від камениці під ч. 24 не мала вона стіни, тільки спиралася власне на сю каменицю. Камениця під ч. 28 не мала знову відпливу каналового і переводила його попід новокуплену каменицю. А що канал був часто забитий, то вогкість із нього всякала в мури і підходила в гору доволі високо. Багато убікацій було зовсім темних так, що в них днем треба було світити. Подвір'я цілком запущене і не вимощене. Водопровід, каналізація, електрики не було. Та все ж вартість вона мала через гарне положення при валах і близько до центру міста.

Тому то виділ поробив зараз по закупі камениці заходи, щоби перенести до неї друкарню і бібліотеку та уладити там канцелярію. Для друкарні пороблено відповідні адаптації в офіцинах. В їх партері уміщено машини, а на першій поверсі складальню. У партері лівого крила уміщено канцелярію друкарні, товариства й книгарні (в одній кімнаті). У сусідній кухні дістав помешкання курзор Товариства. Бібліотеку приміщено у фронтівім помешканню у партері, у першій брамі. Льокаль бібліотеки мав три більші й одну маленьку кімнату (перероблену з кухні). У тій маленькій відбувалися засідання виділу; одну кімнату призначено на читальню й робітню, а в двох уложено шафи й книжки.

Ота канцелярія й помешкання курзора були гніздом усяких хворіб і магістратська комісія, що оглянула їх у два роки згодом *заборонила в них перебувати людям*. Тоді замінено їх на магазин паперу, курзорови дано маленьку кімнатку у другій брамі, а канцелярії розділено: канцелярію друкарні перенесено на перший поверх над попередною, а канцелярію Товариства, — в якій тоді відбувалися засідання виділу, секцій, комісій і загальні збори — та книгарню й музей, що тоді почав діставати перші габльоти, приміщено на фронті у другій брамі у двох кімнатах. Тут льокаль був добрий, але такий зимний, що в зимі найвища температура, яку можна було досягнути, виносила 7°.

Згадую про се все тому, що з тим зв'язана моя особиста доля. Ставши секретарем Товариства 1898 р. в осени, я здоровий, що ніколи не хорував до тої пори, не зважав на обставини, сидів у канцелярії не тільки в урядових годинах, але й поза ними, пишу-чи щонебудь, або роблячи коректи. Там набрався я недуги (туберкульози), що сильніше далася мені відчути аж значто пізнійше, 1910 р., а від 1914 р. не дозволила мені опускати кімнати. Там набралася хвороби і бувша бухгалтерка Товариства, Стефанія Левицька, замужна Калитовська, що вмерла ще перед війною. Так само вмерла магазинерка паперу, що опісля мусіла від часу до часу бувати в магазині. Умерла також жінка й дитина курзора Савка Квасниці, що мешкали в кухонці при бувшій канцелярії. Щоби заощадити кількадесят корон чиншу, виділ волів тратити робітників. Се повторялося не раз іще й пізнійше і незорганізовані робітники, що праюють умово, трактовані були й є гірше

від зорганізованих робітників, що працюють фізично¹⁸⁾.

1901 р. заведено в каменіці водопроводи. Каналізації не можна було перевести, бо треба було наперед вести процес із властителем сусідньої каменіці, що не хотів ані відокремити її каналу, ані причинитися більшим коштом до переведення спільної каналізації. Процес закінчився корисно для Товариства, але по нім треба було чекати, поки сусід зможе відділитися. Так переведено каналізацію аж 1903 р. Тоді ж вимощено подвір'я, упорядковано податковість, амортизація довгів поступала також правильно, каменіця виказувала дохід, який можна було обертати на ціль, призначену жертводавцем. На жаль того не можна було зробити ні тоді, ні пізніше, бо жертводавець не хотів підписати фундаційного акту, змінюючи все первісні постанови, під якими Товариство згодилося прийняти фонд і адмініструвати ним, та висуваючи що раз нові. Раз він жадав, щоби Товариство сплатило відразу весь довг

18) В сім напрямі всі виділи, хоч змінюються що два роки, відносяться зовсім однаково до своїх урядовців, які мають так само покінчені університетські студії як члени виділу, і працюють не тільки в адміністрації Товариства, але й науково. Всі виділи трактують їх менше або більше з висока, як студентів, — хоч деякі з урядовців старші віком від членів виділу, — тай стараються тримати їх на студентських платнях. Доволі сказати, що в часі девальюації польскої марки платня поодиноких урядовців хиталася в таких квотах, що давали рівновартність від 2-8 доларів місячно. А коли перед війною 1911 р. окрема комісія запропонувала зрівнати найстаршому урядовцеві по 13 літах служби побори з поборами гімназійного вчителя, то тодішній голова так довго воловодив проектом, аж провалив його. Коли ж 1912 р. вироблено для урядовців службову прагматику, то в часі війни забуто за неї.

гіпотечний, зятягнений у банку і розложений на ряд літ. Коли ж йому вияснено, що се було би некорисне і для Товариства і для фонду, він домагався бодай скорочення терміну сплати. Другий раз він домагався, щоби в державнім українськiм університеті, що буде заснований, катедра хiрургiї носила назву «Катедри хiрургiї імени заслуженого професора Петра Пелехина» (батька фундатора). Треба було йому вияснити, що в австрiйських університетах нема звичаю називати поодинокі катедри іменем заслужених людей, а хочби звичай був, то Товариство що найбільше могло би пропонувати таку назву, але перевести її само не має змоги. Іншим разом жадав він, щоби весь фонд Товариство передало першому українському університетові, де він не заснувався би. На сю точку товариство не могло також згодитися. Воно мало клопотатися цілі літа адміністрацією фонду, а коли вкінці довело його до тої точки, що він був здібний до фруктифікації, не могло мати бодай моральної сатисфакції з нього за всі клопоти, роздаючи стипендії, але передавати кому іншому? При тiм могло зайти й таке, що якісь два-три пройдисвіти, знаючи про фонд, засновували приміром в Америці фіктивний «український університет», зголошували претенсії до фонду, забірали його, — і поминай, як звали! Жертводавець устанавляв для доведення справи до кінця своїх повновласників, якими в різних часах були пок. Л. Мацієвич, адвокат д-р В. Дутчак, С. Шелухин; пробував посередництва й пок. Ф. Вовк. Одні приїздили до Львова порозуміватися в справі фонду і контролювати його, другі порозумівалися письменно, але до повного порозуміння таки не дійшло. Тимчасом мусіло Товариство вложити частину своїх

грошей у каменицю і цим стало її співвласником. Так справа дотяглася до війни, а від війни спочиває. Та тепер час уже затвердити первісний акт фундаційний і розпочати здійснювати його мету. Перед війною дохід фонду доходив до 4.000 кор. приблизно. Коли приймемо лише круглу цифру 3.600 кор. і порахуємо на одну стипендію 1.200 кор. — а перед війною можна було за 100 кор. місячно всюди вижити в західній Європі, — то Товариство могло що року вдержувати за границею трьох стипендістів і тим способом приготувати ряд доцентів та нових співробітників для своїх видань. Чого не зроблено тоді, не треба занедбувати тепер, коли буде можна се зробити.

1906 р. заведено електричне освітлення на коридорах камениці та встановлено нові норми для чинцівників.

1910 р. уряд виміру належитостей наложив був на Товариство, на підставі односторонніх інформацій, перенесну таксу від сеї камениці у квоті 19.600 кор. Товариство внесло проти виміру рекурс, наслідком чого знижено ту квоту на 9.200 кор. Але Товариство не згодилося платити й сеї квоти і відкликалося до найвищого трибуналу. Адміністраційний трибунал зніс дотичне зарядження дирекції скарбу та міністерства, як неузасаднене правно. Наслідком того міністерство видало нове зарядження, яким справу застановлено. Все ж кошти процесу мусіла понести камениця.

1913 р. перенесено канцелярію товариства з «Акад. Дому» назад до сеї камениці і приміщено її в окремій кімнатці при канцелярії друкарні на першій поверсі.

У часі війни камениця не потерпіла безпосередно нічого, тільки посередно. По перше, за весь час не переведжено в ній ніякого ремонту, що на стан камениці не впливає добре. По друге — льокаторам, що мешкали у Львові в часі російської інвазії, треба було обнизити чинш по кінець червня 1915 р. на 33⁰/₀, а тим, що не мешкали, на 50⁰/₀, бо інакше вони не були би посплачували залеглостей. Від 1 липня 1915 р. признано опуст льокатором на 25⁰/₀, який обов'язував до кінця 1917 р.; дохід камениці через се значно обнизився. З кінцем 1917 р. заведено у приватних помешканнях електричне освітлення і з початком 1918 р. піднесено на амортизацію коштів чинш знову на 25⁰/₀. Таким способом повернено тоді до висоти цін із передвоєнного часу. По заняттю Львова поляками і заведенню польської валюти та її швидкої девальюації, камениці перестали приносити дохід тим більше, що головну суму чиншів поїдали високі податки.

А к а д е м і ч н и й Д і м

Початок «Академічного Дому» сягає кінця 1903 р. Тоді появилися перші відозви до складок на нього, а на засіданні виділу 9 грудня 1903 р. порушив голова М. Грушевський справу, запитуючи, чи перейняв би виділ фонд під свою управу. Виділ згодився з застереженням, що обидві інституції не будуть обтяжувати себе взаємно грошево. До кінця 1904 р. зібрано на «Академічний Дім» 73.220,55 кор. Головний жертводавець був відомий популярний письменник і опісля видавець «Ради» Євген Чикаленко з Києва, що пожертвував 63.359,74 кор. Всі інші жертви винесли заледве 10.000 кор. Між ними

більші: Н. з України 2.530 кор.; А. звідти ж 1.265 кор.; д-р Теоф. Дембицький з Коломиї 1.000 кор.; М. Грушевський 500 к., решта дрібні складки. Видно, що навіть студенти не агітували за своєю інституцією і якби не дар Е. Чикаленка, не було би з чим може й до нині приступати до будови дому.

Того ж року закуплено при вул. Супінського напроти вул. Мохнацького ґрунт під будову за 27.789,96 кор. 1905 р. докуплено ще кусень сусіднього ґрунту за 15.847,29 кор. Таким способом одержано простору парцелю в дуже здоровім положенню коло цитаделі, близько від університету і від політехніки, вироблено пляни і приступлено до будови дому 1905 р. Увесь фронт від улици Супінського полишено вільним і на нім можна буде колись виставити величезний будинок із двома крилами для якоїсь культурної інституції, а коли б зібралися фонди, то можна би виставити ще такий самий дім для студентів, як теперішній, припираючи до нього новий від сторони цитаделі.

Відповідно до умови переняв виділ Товариства нову інституцію у свій заряд і поручив вписати фундаційний акт у протокол під днем 28 червня 1904 р. В нім говориться між іншим: «Від довшого часу відчувалася болюча потреба дому, де українська молодь вищих шкіл могла би знаходити добрі, гігієнічні і можливо дешеві помешкання та таку ж їду, в крайній потребі і кредит, де виховувалася би вона в здоровій атмосфері праці, вищих духових інтересів, суспільних і національних обов'язків і не марнуючи своїх сил у біді або невідповідних обставинах, приносила би в тяжку боротьбу життя ненарушені запаси енергії, свіжість інтересів і ідеалів

супільної діяльності». «Наук. Тов. ім. Шевченка, на яке заінтабульовано закуплений ґрунт, буде властителем закуплених реальностей, а також і будинків, які з зібраних на сю ціль фондів виставить на нім для пробутку української молоді вищих, згідно й середніх шкіл, та буде заряджувати ними чи то через свій виділ, чи через делеговану комісію. З огляду на цілі, поставлені для сього маєтку, не буде одначе мати Наук. Тов. ім. Шевченка права позбування тої реальности в цілости або части, як також обтяжування її якимись довгами або служебностями без письменного дозволу кураторів, а в ніякім разі не може воно уживати згаданого маєтку на інші цілі, окрім вище вказаних». «Також і Наук. Тов. ім. Шевченка з причини табулярної власности сеї реальности не буде наражене на які небудь кошти й видатки, спеціально на податки зі всіми додатками, теперішні які могли би пізніше бути заведені і взагалі на які небудь свідчення, получені з правом власности згаданої реальности, а всякі видатки має покрити з доходів евентуально і з капіталів того фонду. На випадок якби Наук. Тов. ім. Шевченка з власних фондів зачислило якусь суму на покриття видатків «Акад. Дому», має собі побрати її з того ж фонду, дочисливши провізію на 1% вищу понад стопу банкову». Дальше йде мова про адміністрацію будучого будинку, про кураторію фонду, до якої увійшли: М. Грушевський, І. Франко й Ев. Чикаленко, та про її права, доповнювання і відносини до Товариства.

Протягом 1905 р. виставлено будинок, а 1906 р. викінчено цілковито й віддано до вжитку. Комітет, що займався будовою, зробив умову зі студентським товариством «Академічна Поміч», на підставі якої

винаймив цілий дім «Акад. Помочі» за умовленою заплаатою, а вона мала винаймати кімнати поодиноким студентам, стягати від них чинш і т. д. У практиці показалася така адміністрація невідгідна, тому швидко змінено її і виділ мусів настановляти від себе окремих адміністраторів, що зрештою доволі часто змінювалися. Інституція була одначе відразу обтяжена значними довгами і не вийшла з них до нині, а дари не впливали далі ніякі, бо ніхто більше не цікавився тим, як просперує «Акад. Дім». Коли він раз є, нехай ним журяться ті, що ним заряджують! — резонувала звичайно публіка.

Так само від самого початку почав приносити «Акад. Дім» дефіцити, бо в нім мешкали бідні студенти за мінімальною оплатою, яка заледви покривала такі видатки, як опал, вода, зужиття меблів, служба, а навіть не могла покрити коштів адміністрації. Не помогло перенесення туди з вул. Чарнецького, ч. 26, бібліотеки, музею і канцелярії, які приміщено в партері й сутеренах і за які плачено доволі значний чинш. З уваги отже, що цілий дім служив виключно для публічного добра і носив гуманітарний характер, звернувся виділ до скарбових властей з просьбою увільнити його від податків, а що для того треба було змінити три точки статуту, то їх предложено загальним зборам, а опісля намісництву до затвердження. Намісництво затвердило змінений статут постановою з дня 17 липня 1909 р. ч. XIII 801/1. Се була остання зміна статуту.

Очевидно, що з просьби не вийшло нічого. Скарбові власти тримали її і не відповідали нічого. В кілька літ пригадали собі її, зажадали пояснень від секретаря Товариства і далі тримали неполагод-

жену. Так прийшла війна, упадок Австрії, а при Польщі не було що й думати про прихильне полагдження такої справи.

У «Хроніці» Товариства з року на рік появляються нарікання на пасивний стан «Акад. Дому», на постійні дефіцити. Навіть кілька разів признана дрібна підмога соймова (2.000 кор.) не могла усунути цілковито дефіциту. А що Товариство мало ще й інші клопоти, бо через грошевий застій впливало дуже мало готівки до каси з його підприємств, то ж бажаючи позбутися бодай одного клопоту, виділ ухвалив 1913 р. відділити «Акад. Дім» від Товариства і передати його якійсь окремій інституції, що разом із маетком перейняла би і зобов'язання «Акад. Дому» та вела його даліше. Відповідно до фондацийного акту треба було тут порозуміння з кураторією. Та М. Грушевський зрікся того року не тільки головства в Товаристві, але і кураторії; Ів. Франко був хорий і на нього не було що числити; лишився тільки один член кураторії, Єв. Чикаленко. З ним треба було порозуміватися і доповнювати кураторію та аж тоді приступати до ліквідації справи. Поки до сього дійшло, вибухла війна і тоді не було вже що думати про такі переміни.

В часі російської інвазії москалі зробили собі в «Акад. Домі» касарню і сильно його знищили. Всі меблі поломили й попалили, шиби повибивали, клямки і замки повиривали, стіни здемолювали вбиванням та вириванням гаків і гвоздів, камінні плити з долівки в богатях місцях повиривали, двері понадломлювали, двері з шаф повідривали. По відході москалів оцінено шкоду на 9.168 кор. в золоті на тодішні низькі ціни. Та шкода була дійсно

далеко вища, бо ж дім був зовсім непридатний для мешкання без значної направи.

Товариство не мало готівки, яку могло би вложити в реставрування будинку. Тому стояв він пустий.

1918 р. звернулася управа дівочої гімназії СС. Василіянок із пропозицією, винаймати їй будинок на школу, а вона відреставрує його. Виділ прийняв пропозицію під такими умовами: 1) Управа гімназії відреставрує дім власним коштом та покриє видатки адаптації й адміністрації, як також буде оплачувати дотичні податки. 2) Винайм скінчиться з кінцем того шкільного року, в якому скінчиться воєнний стан в Австрії, в кожному разі не пізніше, як за чотири роки від дня винайму. 3) Управа гімназії зобов'яжеться в убікаціях «Акад. Дому», незайнятих гімназією, примістити незасібні слухачки львівського університету.

Управа гімназії прийняла ці умови і від осені 1918 р. примістила гімназію в «Акад. Домі».

1922 р. мала вона звернути дім, щоб виділ міг обернути його на первісну ціль. Та тут зайшла надзвичайна подія. Дня 23 вересня вечером вкинули невикриті злочинці до одної убікації в сутеринах бомбу, що вибухла і наробила багато шкоди. На щастя жертв у людях не було; вибух спричинив тільки двом особам легкі контузії.

І знову управа гімназії відреставрувала ушкодження і гімназія полишилася в ньому надалі. Та колись треба буде примістити в нім студентів. В їх власнім інтересі призбирати фонди на другий такий будинок, бо одного і перед війною було за мало.

Вирікатися заряду «Академічним Домом» Товариству нема потреби. Швидше належало б установити для нього окрему комісію, яка мала б завданням винаходити способи покривання його дефіцитів, що знов не такі великі. Яка небудь забава або представлення, уладжене на його дохід, може покрити цілорічний дефіцит.

Ф о н д і м .

д - р а Т е о ф і л я Д е м б и ц ь к о г о

Дня 15 липня 1915 р. помер у Відні на еміграції адвокат із Коломиї д-р Теофіль Дембицький і записав майже усе своє майно на культурні і гуманітарні цілі. З того призначив менші легати українським коломийським товариствам, 20.000 кор. «Просвіті» на дві стипендії для студентів вищих шкіл, а село Белелує в Снятинському пов, разом із належними рустикальними ґрунтами в Белелуї й Устю, Науковому Тов. ім. Шевченка, при чім висловив бажання, щоби з доходів того маєтку визначувано що року 1.500 кор. на стипендію для незаможних українців на виїзд за границю для вищих студій, або на нагороду за цінні наукові або літературні праці в українській мові. Решту доходів має Товариство обертати на наукові цілі відповідно до свого бажання. Нагляд над виповненням сих постанов має кожчасний голова тов. «Просвіта» у Львові.

Ся маєтність складалася приблизно з 400 моргів орного поля і сіножатий, без лісу. На маєтності не було ніякого обтяження крім 40.000 кавці для п. Кравсової, сестрінниці покійного, від якої належало оплачувати щорічно 5% на час її подружжя, зглядно вдовицтва. Крім сеї табулярної маєтності

належало до неї ще коло 20 моргів рустикального ґрунту в Белелуї й Устю. Судові знавці оцінили 5 жовтня 1915 р. усю маєтність на 160.133,81 кор.

Будинків було 12 у трьох окремих комплексах, а саме: 1) Двір. 2) Млин. 3) Коршма.

Посесором Белелуї був на основі контракту з 22. III. 1910 р. Генрих Герман і його аренда кінчилася в лютім 1919 р. Річно платив чиншу 10.800 кор. Коршму й млин арендував Хаїм Мельцер за 1.680 кор. річного чиншу і його аренда кінчилася 1922 р.

Стан маєтку перед війною був добрий та в часі війни зазнав він великого спустошення. Коршма знищена зараз із початком війни. Млин спалено в половині 1915 р. так, що майже не остало з нього сліду. Дім для мельника деревляний, критий гонтами, полишився без вікон, без дверей і печей, з розібраними стінами, не надавався до вжитку і направи.

Двір складався з мешкального дому (8 кімнат і кухня), мурованого й інших будинків. Бракувало в нім дверей, вікон і частини гонтового даху. Деревляна офіцина, пивниця, волова стайня, кінська стайня, шпихлір, кузня й стельмахарня, шопа на збіже, стодола — все те в більшій або меншій степені поруйноване. Треба би було великого вкладу гроша, щоб усі будинки відбудувати. Товариство мало багато клопоту, що з тим усім робити і від 1915 р. пройшло багато засідань виділу, на яких головну їх частину забирала справа Белелуї. Висилано туди делегатів в особах д-ра С. Барана, д-ра В. Щурата, о. Т. Войнаровського, д-ра Д. Юркевича. Відбувано конференції з бувш. послом В. Стефаником із сусідного села Русова, з д-ром Л. Білинським

та д-ром І. Семанюком зі Снятина, як також із парохом Белелуї та війтом. Переговорювано з посесором Г. Германом та арендаром Х. Мельцером. Вислухано різні проекти.

На разі продовжено контракт із попереднім посесором, але zarazом постановлено по скінченню контракту віддати посілість на комісову парцеляцію. На засіданні виділу 9. II. 1922 р. усталено таку провізію для тов «Землі» за переведення парцеляції: 1) Тов. «Земля» дістає титулом провізії 5% від узисканої суми бруто до 8 мільонів марок і 10% від надвишки понад 8 мільонів марок. 2) Кошти помірів не можуть перевищати загальної квоти 400.000 марок, а кошти контрактів 250 марок, від морґа без коштів легалізації. Коли б ті кошти винесли більше, то надвишку, як також усі інші кошти, поносить тов. «Земля», зі своєї провізії. 3) Постановлено задержати при Науковому Тов. ім. Шевченка і не парцелювати якогось простору коло двора, наскільки се не причинить некорисних наслідків у довершенню парцеляції.

При тім постановлено подарувати площу около 600 м², де перше стояла коршма, на будову читальні і на пам'ятники Т. Шевченка й Ів. Франка з застереженням, що на тій самій площі поставить Товариство каплицю, в якій має спочити тіло фундатора. Крім того постановлено подарувати також по одному морґові землі для двох інвалідів українців, нездібних до праці.

На власність товариства задержано двірські будинки з обійстям, парком і ґрунтом при самім осідку в об'ємі коло 35 морґів. Поправлено стайню коштом 172.000 марок. Сей ґрунт постановлено зразу

винаймати давнійшому посесорові, але пізніше ухвалено не випускати в аренду, тільки вести у власнім заряді і поручити заряд п. Бр. Зарембі, якому признано титулом перевізного 30.000 марок і уділено позичку 500.000 марок на 10% за зложенням векслевого акцепту. При тім уповажнено члена виділу Ю. Павликовського уложити службовий договір на один рік із Бр. Зарембою на таких умовах: 1) Службова винагорода його має виносити половину доходу з майна. 2) Всі видатки на господарство покриває Б. Заремба. 3) Він заручує, що пайка доходу, яка має припасти Товариству, не буде менша, ніж чинш, який він сам предложив був в оферті. Титулом кавції зложив тоді Б. Заремба три вексли на 1.500.000 марок у касі Товариства.

Млинську парцелю продано місцевому жителеви Грещукові. За водне право заплатив він 755.000 марок.

По розпарцельованні землі в Белелуї закуплено при кінці мая 1921 р. при помочі д-ра М. Шухевича каменицю при вулиці Панській, ч. 21 (вик. гіпот. ч. 621/І) від Івана Шумана на 8 мільонів марок, не вчисляючи получених із тим коштів. Дня 29 червня 1921 р. підписано контракт, по чім перейнято каменицю у посідання. Так стало Товариство власником четвертої камениці.

Поки в заряді Товариства була тільки одна камениця, адміністрували нею поодинокі члени виділу, зразу К. Паньківський, потім К. Бандрівський та інж. Г. Пежанський. «Академічний Дім» мав окремий свій заряд. Коли ж 1912 р. набуто нову каменицю, треба було мати окремого адміністратора. Став ним молодий інж. Ярослав Ганкевич, що вів

адміністрацію на загальне задоволення два роки. З початком війни покликаний до армії, згинув на полі бою ще перед кінцем 1914 р. По московській інвазії в осени 1915 р. став адміністратором каменецького емеритованого надкомісару скарбу Іван Кандяк.

З боку членів Наук. Тов. ім. Шевченка висловлювано бажання, щоби воно розширило мешкальний будинок у Белелуї та уладило в нім захист для старих, незасібних письменників.

Д р і б н і ф о н д и

Крім описаних повище великих фондів стояли під зарядом Товариства ще інші дрібніші, між якими були й такі, що вже сповняли призначену їм ціль. І хоч які вони були малі, то приносили велику поміч тим, що були ними наділені.

Всякі фонди уміщується найрадше у нерухомостях, або дорогоцінних металах, чи цінних паперах. Виділ Товариства тримав усі дрібні фонди в оборотовім рахунку. Кілька разів підносилися вправді на загальних зборах голоси, щоби їх вилучити з обороту, та все не доходило до того. Недовго перед війною вилучено вже два, чи три менші фонди тим способом, що вложено їх на щадничу книжечку, та опісля ті книжечки зреалізовано. Тимчасом прийшла війна, а по війні Австрія розпалася, Галичину заняли поляки і швидко потім почалася девалюація гроша. Очевидно, що й ці дрібні фонди в обороті підпали девалюації і стратили всяке значення. Я вчислю ці фонди і подам їх сальдо з дня 1 липня 1920 р., коли вони ще не втратили були зовсім значення.

1. *Академічний резервовий фонд...* 23.296,64 кор. Сей фанд найстарший. Він постав 1897 р., коли за-в'язався окремих комітет, що занявся збиранням складок і розіслав відповідну відозву до суспільно-сти, особливо в підросійській Україні. Сей фонд мав служити забезпеченням наукових видавництв Товариства в тяжкій годині, а в будучности дотацією Української академії наук, що мала виродитися з Товариства як результат його наукової роботи. У першім році зібрано на нього коло 4.000 корон.

2. *Фонд літератів ім. Д. Мордовця...* 2.554,89 кор. Фонд постав 1898 р. Тоді в Л. Н. Вістнику надрукував Д. Мордовець свою повість «Дві долі». На гонорар для автора зложив Евг. Чикаленко 2.000 кор. Автор відступив цей гонорар на фонд для підмоги незасібних письменників. Він увійшов зараз у життя і з його відсотків діставав кожного року якийсь письменник дрібну підмогу.

3. *Фонд літератів ім. Ів. Котляревського...* 3.655,14 кор. Він постав так само 1898 р., про що згадано вище. Мав увійти в життя, аж коли б дійшов до квоти 5.000 кор.

4. *Фонд доцентів...* 7.130,74 кор. Постав 1877 р. зі складок і з відсотками зростав далі. Був намір довести його до такої висоти, щоби з його відсотків можна було вдержати за границею одного стипендіята, кандидата на професорську катедру.

Далі йдуть стипендійні фонди переважно для університетських студентів.

5. *Фонд ім. М. Грушевського...* 7.777,11 кор. Постав 1897 р. головно з гонорарів за коректи, що належалися проф. М. Грушевському. До того прилу-

чилося і дещо складок. Фонд іще не увійшов у життя.

6. Фонд ім. А. Бончевського... 10.969,92 кор., постав 1903 р. Тоді помер в Америці о. А. Бончевський і в заповіті записав квоту 2.000 доларів (= 10.000 кор.), на яку був забезпечений, на підмогу для студентів університету. Підмоги мали бути зворотні, коли той, що їх одержував, дійшов до платного становища. Се було добре подумане і фонд міг по довším часі сильно розростися. Першу підмогу з нього надано вже того самого року.

7. Фонд ім. Олекс. Огоновського... 3.212,46 кор. Сей фонд перебрано від «Просвіти» 1905 року. Він мав збільшуватися з розпродажі праць покійника, які родина передала Товариству.

8. Фонд ім. Ол. Кониського... 15.889,33 кор. Сей фонд прийшов із запису пок. письменника 1914 р. аж по процесі, який перевів виконавець тестаменту з його родиною.

9. Фонд ім. Як. Головацького... 5.298,33 кор. постав 1914 р. з грошей, які прислав син покійника для пошановання пам'яті батька.

10. Фонд ім. Ів. Франка... 2.808,19 кор. постав 1916 р. зі складок по смерті письменника для пошановання його імени. Мав зростати до більшої квоти.

Ще два дрібні фонди (фонд пам'ятника Т. Шевченка і пам'ятника П. Ніщинського) мали тільки хвилеве призначення.

Сума отсих десятих фондів виносила разом 1 липня 1920 р. 82.592,75 кор. Чи вважати їх утраченими раз на все, чи можна би їх іще реактивувати? На

мою думку в інтересі самого Товариства, та задержання повного довір'я до нього з боку суспільности, лежить реактивовання сих фондів. Се й не виходить поза межі можливости навіть у теперішних прикрих часах і не вимагає великих операцій фінансових. Наук. Тов. ім. Шевченка вложило до того ж 1 липня 1920 р. у різних часах в «Акад. Дім» поважну квоту 98.055,85 кор. Ся квота забезпечена реальністю, домом і незабудованим ґрунтом. Найближчі загальні збори Товариства повинні ухвалити резолюцію, що гроші, вложені в «Акад. Дім.», були власне грішми тих фондів та що при найближчій нагоді повинні повернутися до тих фондів. Сим способом фонди реактивується. В ніякім разі не належить робити з ними те, що ухвалив був попередний виділ: скумулювати всі дотеперішні фонди, призначені на стипендії для студентів і передати їх у заряд університетській комісії при Українському Горожанському Комітеті. Ухвали не виповнено тільки тому, що У. Г. Комітет як раз у тім часі розв'язано.

Належить згадати ще, що пок. письменниця Нат. Кобринська записала в завіщанні фонд для українських письменників, що буде носити її ім'я, уміщений в земельній посілості с. Белелуї, Снятинського пов. Фонд прийнятий на засіданні виділу 16 жовтня 1920 р. Доси він іще не увійшов у життя.

Один фонд, доволі значний, втратило Товариство через славний галицький урядовий бюрократизм. Іще перед війною записала пок. Олена з Білинських Качкеновичева 8.000 кор. на стипендійний фонд. Від того часу справа запису лежала неполагоджена в окружнім суді у Самборі і грошей Товариству не передано. Аж 1923 р. пригадав собі суд сю справу і пові-

домив Товариство, що може підняти легат. Розуміється, Товариство зреклося легату, бо його перебрання виносило би багато більше, як він сам. Так само було приневолене зрестися запису пок. Емілії Станкевичевої.

Б і б л і о т е к а

Початок бібліотеки товариства сягає 1893 р. У тім році дарував Олек. Кониський Товариству 392 книжки, переважно правничого змісту. До того долучилися дрібніші дари інших осіб і в осени 1894 р. число книжок виносило 600.

Вже того року почали надходити до Товариства книжки з обміну за «Записки» від деяких наукових інституцій; їх було одначе дуже мало, бо висилано «Записки» тільки деяким, переважно славянським інституціям, в Австрії. 1895 р. надруковано за почином М. Грушевського окреме письмо у французькій і українській мовах з пропозицією обміну і повисилано його до різних славянських інституцій не тільки в Австрії, але й за границею, особливо ж у Росії. У відповідь на те приступило знов кілька інституцій до обміну. Крім того Товариство «Просвіта» відступило свої дублети бібліотеці. Прийшов також дальший транспорт книжок від Ол. Кониського, а по пок. Ом. Партицьким закуплено книжки з його бібліотеки за 200 кор.

1896 р. дарував до бібліотеки коло 500 томів інж. Ол. Бородай різних французьких, англійських і німецьких авторів.

Протягом 1894-1896 р. списували ті книжки і виготовляли картковий катальог студенти Д. Коре-

нець і М. Вороний та адміністратор товариства К. Паньківський.

До половини 1897 р. призбиралося вже у бібліотеці 1800 творів у близько 4000 томах. До того часу одержано комплет видань Чеської Академії Наук та другого відділу Російської Академії Наук, великі і цінні колекції видань київського університету, археографічної комісії в Києві й Петербурзі, Історичного Товариства в Одесі й Казані й інші. Прибули також дрібні дари від поодиноких осіб. Супроти того порушено на засіданні виділу справу отворення бібліотеки для публіки разом із читальнею. Тому що бібліотека Товариства містилася тоді разом із бібліотекою «Просвіти» в домі останньої, недавно закупленім, розпочато переговори з виділом «Просвіти» що до спільного ведення обох бібліотек. Ухвалою з дня 14 липня 1897 р. прийнято на бібліотекаря письменника М. Павлика. Сей перший постійний бібліотекар забрався зараз до дальшого порядкування бібліотеки, а головно почав списувати бібліотечний інвентар, якого до тої пори не було, та доповняв картковий катальог новими вписами. З початком падолиста отворено бібліотеку і читальню для публіки на дві години денно, з виїмком неділь і свят.

Коли 1898 р. купило Товариство каменицю при вул. Чарнецького 26, перенесено до неї канцелярію і бібліотеку в осени того ж року. Виділ призначив тоді 200 кор. річно на оправу, а загальний бюджет бібліотечний підніс на 2.400 кор. річно.

1900 р. знесено читальню при бібліотеці тому, що для неї треба було численнішого персоналу, а заведено наукову робітню, з якої могли скористати тільки ті, що працювали науково. У половині того

року бібліотека вже числила 4.195 чисел у 7.997 томах.

1901 р. приступила бібліотека на запросини Віденської Академії Наук, до міжнародньої спілки бібліотек академій наук і наукових товариств задля взаємного визичування рукописів, архівалій та рідких книжок. Реґулямін для такого визичування ухвалено на з'їзді Академій Наук у Парижі, що відбувався від 16-18 квітня 1901 р.

Коли в осени 1898 р. автор цих стрічок став секретарем Товариства, передано до його рук справу обміну і зносин із науковими інституціями та експедицію наукових видань Товариства. Від тоді почало зростати швидко число інституцій, що приступали до обміну, бо він розтягав його не тільки на Австрію та Росію, але й на інші європейські та позеавропейські держави і висилав туди пропозиції обміну та оказові видання. Коли 1899 р. було всіх інституцій і редакцій, що присилали до бібліотеки свої публікації, коло 116, то 1913 р. самих редакцій, що присилали свої часописи, було 116, а наукових інституцій 236.

Відповідно до того збільшалися і впливи до бібліотеки. 1902 р. число книжок дійшло до 12.361 томів; 1905 р. до 10.000 томів; 1910 р. до 53.024 томів; 1912 р. до 65.612 томів; 1920 р. до 28.017 чисел у 75.443 томах; 1922 р. до 30.422 чисел у 80.386 томах; тепер доходить число книжок до 100.000 томів.

Та не тільки з обміну прийшли всі ті книжки. Вони приходили також із дарів поодиноких осіб. Я назву тут бодай значніші.

Найбільший книгозбір, який бібліотека одержала, се бібліотека пок. Ів. Франка, яку він записав

Товариству у завіщанні. Вона займає окрему кімнату і числить коло 7.000 друків та понад 500 старших і новіших рукописів. Перевагу мають книжки з обсягу літератури, історії літератури та фольклору.

Книгозбір пок. філософа Волод. Лесевича числить понад 3.000 томів, зложений головню з видань класиків філософів, англійських, французьких, італійських і ін.

Його доповнює дуже добре книгозбір д-ра Ів. Мандичевського зі Станіславова, що складається з кількох соток книжок найновішої західно-європейської літератури з обсягу філософії. Жертводавець постійно збільшає його.

Книгозбір пок. Ю. Медвецького, професора львівської політехніки, що числить понад 2.000 томів з обсягу геології і взагалі фізіографії, особливо Галичини й Карпат.

Книгозбір пок. о. П. Крипякевича, зложений з видань із обсягу історії церкви і теології, переважно латинських, грецьких і церковно-славянських стародруків.

Книгозбір пок. адвоката д-ра Евг. Олесницького, зложений з 2.450 томів.

Поза тим дарували ще: д-р Ів. Зілінський 2.407 томів, д-р Ів. Куровець 1.035 томів, В. Дорошенко 877 томів, Р. Заклинський 750 томів і багато інших дрібніших.

Перший бібліотекар М. Павлик сповняв свої функції до 1904 р. Того року він, збідований і хоровитий, подався на пенсію. Одначе виділ не признав йому пенсії, тільки одноразову відправу у висоті

дворічної платні. Він прожив опісля ще поверх 10 літ, усе в біді і клопотах, і помер 26 січня 1915 р. в часі російської окупації Львова.

По М. Павлику стали працювати з початком 1905 р. в бібліотеці молоді студенти львівського університету Ів. Кревецький, теперішній старший бібліотекар та пок. Ів. Созанський. 1906 р. прийшов на місце Ів. Созанського Ів. Джиджора, що служив у бібліотеці до вибуху війни. Він перебув при війську цілу велику війну і початок українсько-польської та помер у квітні 1919 р. в Голгочах на туберкульозу.

Крім Ів. Кревецького й Ів. Джиджори, що перед війною працювали постійно в бібліотеці, працювали там часово різні студенти, особливо емігранти. Найдовше попрацював із таких помічників пок. Ол. Назаріїв, що працюючи в часі війни знову у музею, перестудився, захорував і повернувши по революції в Україну там помер.

1914 р. працювали в бібліотеці два бібліотекарі, два апліканти, один помічник і один слуга. Підчас війни від половини 1914 до кінця 1916 р. не працював ніхто у бібліотеці; від часу до часу випозичав тільки хтось із членів виділу книжки, потрібні для наукових праць. Від 1917 р. до мая 1922 р. працював у ній В. Дорошенко з одним помічником. Від тоді працює вже й головний бібліотекар, що повернувся з кінцем 1921 р. з Великої України.

Доволі багато коштів, а ще більше зайвої праці вложено в нові переносини бібліотеки, які мали місце ще два рази й вимагали окремих адаптацій льокалю, а саме: на внесення М. Грушевського перенесено її 1907 р. з дому при вул. Чарнецького, ч. 26,

до «Академічного Дому» при вул. Супінського, ч. 21 і то виключно з тої причини, щоби оплатою чиншу за приміщення бібліотеки, музею, який тоді також перенесено, і канцелярії Товариства, прийти з фінансовою помічю «Академічному Домові», що не міг звести кінців до купи. Се можна було зробити одначе й іншою дорогою, ось хочби признанням йому значнішої підмоги. Та коли в попереднім своїм приміщенні перебула бібліотека поверх вісім літ, то в новім не перебула й повних сім літ. Коли Товариство набуло 1912 р. каменицю при вул. Чарнецького, ч. 24, яку куповано з наміром примістити в ній бібліотеку й музей, то наперед перенесено до неї музей, а 1914 р. бібліотеку і то перед самою війною так, що з проголошенням загальної мобілізації і з відходом бібліотекарів до війська, полишилися в новім льокалі книжки, поскидані на купи, а частину газет знищили російські солдати. Коли опісля прийшов до бібліотеки В. Дорошенко, то найбільше часу зі свого урядовання мусів присвятити порядкованню перенесеної бібліотеки та бібліотеки по пок. Ів. Франкові.

Як настануть кращі часи, треба буде бібліотеку ще раз переносити, тоді вже мабуть на постійне місце. Хоч теперішнє приміщення не зле, та воно не дуже просторе і на довго не вистане, коли бібліотека буде зростати в тім самім темпі, що досі. Крім того звичайна камениця не дає гваранції від вогню. Бібліотека, яка представляє тепер величезней скарб народній, мусить мати зовсім окреме приміщення з залізною конструкцією. Про нього думав уже той виділ, що набував каменицю 1912 р. та ухвалив був розписати конкурс на проект будівлі з залізною конструкцією в її офіцинах. Війна зни-

щила сей проєкт, як і багато інших, та він мусить колись зреалізуватися.

Цінність бібліотеки лежить не так у числі книжок, яким перевищують її інші львівські бібліотеки, як у доборі. Головна основа її — се книжки з обсягу україністики та українознавства. Заступлені в ній дуже багаті українські стародруки від XVI до кінця XVIII ст. (від Апостола Федорова, Львів, 1574 р. до Енеїди Котляревського, Петербург, 1798). Коли ж є ще в них браки, то кожний україніст знайде їх доповнення в Національнім Музею ім. А. Шептицького. За те з українських новодруків із XIX-XX ст. то безперечно найбагатша їх колекція є у бібліотеці Наук Тов. ім. Шевченка. Заступлені в ній усі українські землі: Східня Україна, Галичина, Буковина, Закарпаття та українські колонії в Америці. Okремо належить зазначити велику колекцію українських періодичних видань, передусім газет. Безпосередно перед війною приходили до бібліотеки майже всі українські газети, що виходили в Європі й Америці, без огляду на їх партійну приналежність. Такої збірки української преси нема більше в ніякій іншій бібліотеці на українських землях.

Наукова література з обсягу українознавства також незвичайно богата і найповніша з усіх інших бібліотек. Друкована вона на різних мовах, але найбільше на російській. Видання петербурзької Академії Наук і інших наукових інституцій російських та приватних видавництв, старші й новіші, зібрані в великім комплеті.

Поза українознавством визначається бібліотека також цінною і спеціальною літературою з обсягу

інших галузей наук. Заступлені в ній сильно: слявистика, фольклор, історія, філософія і природописні науки. Ось тому то й місцем осідку вищих українських шкіл може бути тільки Львів, бо тільки тут є потрібні для їх розвитку бібліотеки (крім бібліотеки Наук. Тов. ім. Шевченка ще бібліотека Народ. Дому), музеї та інші конечні умовини.

Окремий відділ у бібліотеці займають рукописи. Їх не багато ще, бо числять около 1.000 чисел, із того половина належить до бібліотеки І. Франка, але є між ними деякі дуже цінні. Обіймають вони часи від XIV-XX ст. Старші носять переважно церковний характер (мінеї, тріоді, євангелії, ірмольогіони й ін.), новітні світський. Дуже багато між ними заступлене закарпатське письменство XVII-XIX ст. Значне місце займають у рукописнім відділі папери й листи визначніших галицьких та деяких придніпрянських діячів, багато автографів наших письменників та знадоби до їх біографій.

З бібліотекою злучений і невеликий архів. Полишений частинно перед вибухом війни в «Акад. Домі», він зазнав значного ушкодження в часі російської окупації. Крім того знищили солдати велику збірку етнографічних матеріалів, що була власністю етнографічної комісії, — між ними багату збірку історичних пісень, приготованих до друку, — та переписку секретаря Товариства в літературних і наукових справах із письменниками й українськими і чужими ученими. Знищили також численні дублети бібліотечних книжок і комплекти річників українських газет і журналів, не перенесених іще до нового льокалю.

Хоч бібліотека й музей інституції — далекі від життєвої боротьби, що кипить поза їх мурами, то

все ж від кінця 1918 р. вони мали нераз у себе нагоду вітати ніколи перед тим невиданих гостей: жандармів, поліціантів і тайних агентів. Уже 22 падолиста 1918 р. появилися вони в них у ночі, шукаючи «оружа й амуніції та військових речей». Від тоді візити повторялися частіше, хоча при жадній ревізії не показувано нікому письменного наказу до її переведення, як вимагає закон, та не подавано причини й цілі. Остатня така ревізія і так само безрезультатна, як усі попередні, відбулася 23 вересня 1922 р.

23. IX. 1922 р. вечером вибухла бомба, що хтось невідомий підложив у сінях бібліотеки, очевидно з наміром висадити у повітр'я бібліотеку й музей. Та завдяки сильним мурам камениці, вибух спричинив розмірно невелику шкоду, яку швидко направлено.

Як відомо загально, майже всі заграничні українські часописи заборонені у Польщі. Але навіть у царській Росії, в добі найтяжчого абсолютизму, великі бібліотеки, наукові інституції, професори й високі урядовці мали право діставати по одному примірнику всяких заборонених чи конфіскованих видань, та зберігати їх як матеріял для історика. Не дивлячись на те, теперішні власти не допускають до бібліотеки заграничних часописей і то навіть тоді, коли вони вже втратили «злобу дня» та перестали бути актуальні. Ремонстрації проти сього даремні і ні на що не надаються.

Як зазначено повище, бібліотека належить до міжнароднього союзу бібліотек Академій Наук і від часу до часу доводиться їй висилати кудись за границю свої книжки. Так само вислала вона 1923 р. кілька книжок одному вченому у Бадені коло Від-

ня, а він використавши їх, відіслав назад. Яке ж було здивовання бібліотекаря, коли 12. XI. 1923 р. доручено йому звернені книжки і зажадано за них заплати мита у квоті 100.800 марок. Розуміється, мито заплачено, бо інакше не видано би бібліотеці книжок; се повторилося ще кілька разів, а рекурсів проти такої незаконности навіть не брано під увагу.

По польському закону усякі часописи і книжки, друковані за границею, а незаборонені в Польщі і надслані сюди, не підлягають поборові мита. Але що роблять деякі урядовці, покажеться хоч би з такого факту: 23. X. 1923 р. доручено бібліотеці книжку, видану в Упсалі у Швеції, за старинними плянами Риму на окремих картах. Почтово-митовий уряд наложив на сю книжку мито у квоті 59.850 марок, як на «towary przywiezione z Włoch». Рекурсу проти сього, дирекція мит навіть не розглядала тому, що він був написаний українською мовою.

Такі шикани і передирки стрічаються кожного дня як супроти інституцій, так і приватних осіб, та нема кому зробити їм кінця.

Не дивлячися на ті тяжкі обставини, серед яких доводиться працювати, бібліотека розвивається дуже гарно і розвивалася б ще краще, коли б не теперішня фінансова скрута та коли б Товариство мало більші засоби і могло відступати їх у більшій мірі на бібліотеку. Та чим тяжчі обставини, тим сильніше повинна суспільність підпирати змагання Товариства. Кожний український видавець, де б він не жив, повинен уважати своїм моральним обов'язком відкладати по одному примірникові своїх друків без огляду на їх рід, величину, зміст (книжка, часопись, афіш, плякат і ін.) і поодинокі, чи у збірках, над-

силати до бібліотеки. Також старші друки можна надсилати, бо коли вони не послужать до скомплектовання якоїсь цілоти, то послужать як дублети до виміни з іншими бібліотеками за книжки, яких бібліотека ще не має. Належить пам'ятати і про рукописи, старші й новіші, особливо коли вони мають літературний чи науковий характер, і складати їх у бібліотеці, де в своїм часі вони будуть використані. Треба збирати й чужомовні друки, які появляються на українських землях, або й інші, коли в них згадується про українські землі і справи. Що зберемо і зложимо для себе, зложимо і для наших будучих поколінь.

Музей

Початки музею сягають так само, як початки бібліотеки 1893 р. Вони й так само скромні і складаються виключно, як іще довгий час і опісля, з самих дарів, надсланих до Товариства на вістку про його перемену в наукове. Закуповувати предмети не було за що, а колиб навіть було за що, то не було де містити їх, бо й саме Товариство не мало ще приміщення — поза тісним льокалем друкарні. Надслані дари поки що маґазиновано.

Коли друкарню перенесено 1898 р. до камениці при вул. Чарнецького, 26, то перенесено туди й бібліотеку, яка заняла 4 убікаці: у двох містилися книжки, в одній читальня, а в маленькій, переробленій з кухні, відбувалися засідання виділу. Там, у стінній шафці були приміщені й деякі предмети музейні з виїмкою образів, порозвішуваних по стінах.

Коли пізніше відділено канцелярію Товариства від канцелярії друкарні і відступлено для неї і для книгарні дві фронтові кімнати, тоді зладжено перший габльот (1900 р.), в яким уложено деякі музейні предмети. Габльот уміщено в кімнаті книгарні. Того року засновано музейну комісію, яка видала відозву до суспільности¹⁹⁾ у справі надсилання предметів до музею. На загальних зборах, що відбулися 1 квітня 1900 р. запала ухвала, вислати до українських єпископів депутацію з просьбою, щоби вони вплинули на духовенство, щоби воно надсилало церковні старинности до музею Товариства; з того очевидно нічого не вийшло.

Хоч який тоді музей був маленький, то все ж були в ньому вже деякі цінні й інтересні предмети, як: збірка предметів староруської культури й давніших часів зі Звенигорода, яку подарував В. Мекелита; колекція старинностей з околиць Княжої гори, що дарував М. Біляшевський; колекція автографів українських діячів; памяткові речі Т. Шевченка (перо і маска) й О. Федьковича, збірка портретів визначних діячів, числом 14, між тим 12 портретів роботи І. Труша; 4 образи Ю. Панкевича, 1 К. Устіяновича (Мазепа по битві під Полтавою; сей образ пропав підчас російської інвазії).

1901 р. закуплено другий габльот для музею. 1902 р. дарував між іншим проф. В. Антонович збірку автографів, разом 151; так само дарували автографи і старинности І. Житецький та Е. Трегубов із Києва. 1903 р. збільшився музей головно двома збірками: передісторичних старинностей, які на

¹⁹⁾ Хроніка, ч. 8.

просьбу виділу закупив Ф. Вовк у Парижі, і староруських, які закупив у Києві М. Біляшевський. 1904 р. справлено нові два габльоти, а археологічну збірку упорядкував Ф. Вовк у часі свого побуту у Львові.

1905 року уладило було «Товариство прихильників української літератури, науки і штуки» першу виставу українських малярів і різьбарів під протекторатом Наук. Тов. ім. Шевченка. У знавців штуки викликала та вистава велике заінтересовання і цілий ряд прихильних відзивів про неї, особливо у чужій пресі. З неї закуплено для музею два портрети (М. Старицького й Ів. Тобилевича) та один великий образ «Гість із Запорожа» (по значно зниженій ціні за 1.000 кор.), всі кисти Ф. Красицького, сестринця Шенченкового.

1907 р. перенесено бібліотеку й музей до «Академічного Дому», де для нього відступлено простірніше приміщення. Тут зладжено для нього й окремі шафи, до яких перенесено археологічний відділ і скатальогізовано, а в габльотах уміщено етнографічні предмети. Тоді ж прийнято до музею перший раз окремого функціонера. На жаль він не оправдав довір'я, покладеного на нього і мусів покинути музей.

1909 р. став аплікантом музею М. Залізняк і був ним до вибуху війни. В часі однорічної відпустки, яку він мав 1912/1913 р., заступав його Олексій Назаріїв, який ще опісля завідував музеєм два роки в часі війни, від осени 1915 р. до 1 грудня 1917 р.

1909 р. збільшилися оба відділи музею дуже значно. До археологічного відділу прибула велика колекція предметів із неолітичної доби з Овруча з Волині. До етнографічного велика збірка гаптів,

плахт і килимів з України. Крім того перша українська хліборобська вистава у Стрию збагатилася музеєм значно етнографічними предметами з Галичини. Археологічний відділ, що містився у великій залі засідань, займав тепер уже три великі скляні шафи й чотири габльоти. З етнографічного відділу тільки гуцульські вироби, гапти і церковні вишивки з України містилися в залі засідань. Для килимів узятю окремий pokій у партері. Один великий pokій на третім поверсі зайняли предмети зі стрийської вистави, а другий менший церковні образи й вироби.

1910 р. закуплено у Великій Україні цінну збірку килимів (разом 22) і деякі інші предмети. З Галичини, Бойківщини та Гуцульщини закуплено моделі селянських будівель та рільничих знарядів. Супроти того треба було розширити знову приміщення музею. До нього долучено дві кімнати на музейні предмети і одну маленьку убікацію на канцелярію. В одній кімнаті уміщено плахти, килими, вишивки з лівобережної України, збірку начиння скляного, глиняного і деревляного, в другій вишивки, гуцульську ношу і моделі з Галичини. Під кінець року упорядковано настільки предмети, що відкрито музей для публіки. Його можна було оглядати щоденно від 12-2 крім свят. В археологічному відділі нарахувано тоді вже приблизно 4.500 штук, в етнографічному 1.600 штук і коло 1.500 писанок.

1911-12 р.р. закуплено небагато предметів, а між тими, що вплинули з дарів, не було цінніших систематичних збірок. Коли ж куплено 1912 р. каменицю при вул. Чарнецького, 24, і постановлено перенести туди музей, почалося його спаккування, що потягло довший час. Кожде перенесення музею —

не легка річ. Для того треба мати вправних урядників і службу, а навіть візників. Сього очевидно не було, тому при переносенню нароблено значної шкоди; потовчено багато писанок і клішів (збірка останніх виносила 1911 р. 1.576 штук), глиняної посуду; від деяких дрібних предметів повідривано карточки і попереміщувано. На новім місці треба було розкласти предмети, але для того треба було перше справити відповідне умебльовання. Частину справлено, але на решту не було грошей і предмети мусіли лежати нерозложені. Тимчасом прибували до музею нові колекції. 1913 р. прибула велика збірка церковних речей О. Майданюка, збірка глиняного начиння з Поділля, нові етнографічні збірки з Гуцульщини та Бойківщини і ін.

Наразі зайнято в новій камениці під музей п'ять заль на першій поверсі і розложено в них предмети: з природничого відділу в I-ій, з етнографічного в II-III-ій, з передісторичної археології в IV-ій, з історичної археології в V-ій. Тепер показалося, що для багатьох предметів не стало місця, а ще ж треба було мати резервоване місце для дальших набутків! Тому літом 1913 р. вивіджено приватній партії помешкання і музей розширено ще на п'ять кімнат. Тоді перевезено з «Акад. Дому» всі моделі, які ще були до сього часу там полишені.

Першу половину 1914 р. присвячено дальшому порядкованню й розкладанню збірок по габлятах та новосправлених шафах. З особливим запалом працював тут прийнятий на помічника до музею Володимир Гребеняк, що 1915 р. поляг на полі бою. В сім стані захопила музей війна.

М. Залізняк і Ол. Назаріїв, як емігранти, му- сіли при евакуації Львова виїхати з нього. В. Гребеняк пішов зараз на війну, слуга музею так само. Не було нікого, хто міг би зайнятися удержанням ладу і порядку в ньому. Крім того москалі роблячи ревізії в музею, поперевертали і помішали деякі експонати та ушкодили деякі текстильні вироби. В часі кількаразових ревізій пропало кілька штук килимів та ціла збірка гуцульських крісів і пістолів, які сконфісковано як «оруже». Ся втрата zdeкомпле-тувала збірку ловецьких приладів із Гуцульщини. Коли по інвазії переводжено оцінку втрат, спричи-нених москалями, то шкоди музею оцінено тільки на 500 кор., бо тоді не були відомі ще всі втрати і вони виявилися аж пізніше. Та далеко більші шкоди були посередні, москалі по ревізії опечатували не тільки друкарню й переплетню, але й музей і тільки одніський раз за весь свій побут у Львові, дозволили на просьбу д-ра І. Свенціцького отвори-ти музей для провітрення. Та таке одноразове про-вітрення не мало значення. У музеї заплодилися дуже сильні молі і поробили величезні спустошен-ня в текстильнім відділі. Коли при кінці 1915 р. приїхав із Відня до музею О. Назаріїв, то просто не годен був дати собі ради, щоб винищити те плюгав-ство. Опісля зайнявся він порядкуванням збірок та інвентаризацією, при чім ладив також початий 1914 р. катальог. Та коли весною 1916 р. почався наступ Брусілова, виділ, побоюючись полишати му-зей на місці і знову наражати його на втрати, по-становив найцінніші речі спакувати і вислати до Відня. Незадовго спаковано майже половину му-зею. Та алярм показався передчасний. Тоді знову треба було все розпаковувати і укладати на місця,

при чім зимою не було опалу. От тоді то й перестудився О. Назаріїв і ся перестуда стала причиною його передчасної смерті.

З кінцем 1917 р. став на місце О. Назарієва працювати в Музею студ. філософії Стефан Полянський, при чім давали йому вказівки члени відділу д-р Ів. Раковський і д-р Ст. Рудницький. Передовсім поділено збірки на п'ять головних відділів, а саме: 1) археологічний; 2) етнографічний; 3) природописний; 4) галерію образів; 5) відділ церковного мистецтва. Для експонатів археології призначено 4 кімнати, етнографії 3, церковного мистецтва 2, а на галерію образів велику залю, що стала zarazом рецепційною залею Наук. Тов. ім. Шевченка. Для природописного відділу не стало вже місця на I поверсі. Тому віділ вивів приватній партії одно помешкання на II пов. і віддав 4 кімнати музеєві для приміщення природописного відділу й решти етнографії. Літом 1918 р. експонати були розложені і музей упорядкований.

Зрозуміла річ, що военний час не пригідний для збирання музейних речей. Та все ж і за той час музей збагатився деякими цінними надбаннями, з яких належить тут зазначити: геологічна, петрографічна і палеонтологічна збірка д-ра С. Рудницького, яку він зібрав з учениками в часі прогулюк; геологічна і палеонтологічна збірка з Кавказу проф. Ковалевського, що числила коло 1.000 okazів. Пок. член Ів. Верхратський подарував велику ентомологічну збірку, що стала основою зоологічного підвідділу. Вона обіймає коло 10.000 мотилів і хрущів, які розложено в 43 деревляних скляних касетах; ті касети спеціально спроваджено з Німеччи-

ни. По проф. Ю. Медвецьким передано до музею гарну колекцію геологічних і топографічних карт, а проф. Е. Волощак дублети багатого зільника, в якому зібрані рослини не лише Галичини, але й інших земель Австрії. Зільник описаний самим колектором і має кільканадцять тисяч рослин.

1918 р. закуплено у вдови по інж. Червінським цінну збірку гуцульських виробів за 8.000 кор. Вона обіймає 1.078 найрізніших предметів. Між ними є 14 великих килимів, 35 крайок, 40 герданів, 53 гачкових виробів, 11 пар постолів, 27 збанків, 14 мисок, 12 підставок, 9 топірців, 6 чересів, 6 порошниць, 10 люльок, 62 дерев'яні посудини, переважно різьблені, 49 пацьоркових і коралевих намист, 120 штук домашніх виробів із мосяжу і ін. На перше місце вибиваються в сій збірці мосяжні вироби. Се дуже старі й рідкі експонати, які вже й перед війною тяжко було придбати. Крім того велику вартість представляють старі килими і череси, як також різьби в дереві й металю.

Управа музею задумувала вже в короткім часі зробити музей доступним для ширшої публіки, коли Австрія розпалася і розпочалася українсько-польська війна. Дбати про музей тоді не було можна. Одні співробітники пішли до армії, другі мусіли шукати пристановища на чужині. У часі падолистових боїв у Львові потерпів і музей. Стріли порозбивали значну частину вікон, а кулеметні кулі попробували образи (портрет І. Франка, М. Костомарова, могили Шевченкової) та подірали килими й габльоти. Ще тяжчі хвилини настали для музею після відступу українського війська та в часі облоги Львова. Розуміється, що протягом цілого 1919 р. не було

й мови про ніякі набутки. Музей увесь час стояв замкнений.

Тоді зайшли також некорисні зміни що до розміщення музею, які знівечили багато праці, вложеної перед тим у нього. Наслідком різних обставин стратив музей 4 кімнати на II поверсі та канцелярію і магазин I поверха, які обернено знов на приватні помешкання. Через те треба було розложені предмети вдруге позбивати в скрині. Такі переносини і змінювання розкладу предметів усе шкідливі, а тут тим більше, що при переносенню не було ніякої фахової людини і затрачено при тім частину опису геологічних експонатів, через що збірка втратила на вартости.

В таким нечиннім стані пробув музей до половини липня 1920 р., коли прийнято на апліканта музею Юрія Полянського і поручено йому передовсім консервацію і нагляд над збірками. Провід музейної комісії обняв тоді артист Іван Труш і забрався з великим запалом до праці, бажаючи довести в короткім часі до того, щоби музей відкрити для публіки. До того часу мав музей 9 кімнат і два вестибулі на I пов. і 3 кімнати на II пов.; тепер долучено одну гарну кімнату з приватного помешкання на I пов. Для відкриття треба було посправляти ще відповідну обстанову до деяких кімнат. На се одначе не було фондів. Тому постановлено обмежитися на 10 кімнат і відповідно до того уложити новий проект розкладу експонатів. Дві темніші кімнати (IX й X) призначено на ті предмети, які з ріжних причин не можна було віддати до прилюдного ужитку. А в вісьмох інших розбито збірки на такі відділи: 1) Археологія. 2) Етнографія. 3) Відділ модерного мистецтва. 4) Відділ ста-

рого церковного мистецтва. 5) Кераміка. 6) Історичний відділ. 7) Архів карт та ілюстрацій. 8) Природописний відділ. У кімнатах першого поверху розложено експонати перших шістьох відділів; на природу й архів призначено 3 кімнати другого поверху. З технічних причин годі було розложити так експонати, щоби кождий відділ мав свою окрему кімнату. Перегрупування експонатів при напруженій праці І. Труша, д-ра І. Раковського і Юр. Полянського та його помічників І. Полянського й М. Матчака тяглося повні два місяці. Всіми працями кермував І. Труш і довів до того, що при дуже скромній обстанові і ще скромніших фондах зумів викликати сильне враження, яке зробило відкриття на публіку, що наступило 31 жовтня 1920 р. о 12-ій годині в полудне при заповненій залі гістьми. З кінцем 1920 р. виказував катальог 15.047 чисел. Із того поодинокі відділи числили: археологічний — 6.285 предметів; історичний — 447; модерного мистецтва — 29; церковного мистецтва — 237; етнографічний з керамічним — 9.748; природописний — 1.039; архів карт — 450.

Від 1920 р. не закуповується до музею нових предметів із браку фондів, нема за що вдержувати хоч одного урядовця, нема чим музею зимою хоч частинно опалити. Наглядає його тільки для удержання ладу й консервовання збірок надалі Ю. Полянський і відчиняє його для публіки в неділі і свята. Та публіка не забуває про нього і 1921-22 р.р. вплинуло з дарів 1.836 предметів, між ними є й деякі дуже замітні. Треба надіятися, що вона й далі буде пам'ятати про музей, який постав на наших очах майже з нічого та виріс на значну й дуже цінну ін-

ституцію. Що збудуємо тепер, із того скористають бодай наші потомки, коли ми не зможено.

Наукові видання Товариства

1. Найстарше видання — се «*Записки Наукового Товариства ім. Шевченка*», засновані 1892 р. Вони виходили зразу раз, потім два, далі чотири (1895 р.), в кінці шість разів (від 1896 р.) на рік. Від 1914 р. виходять у неозначених реченнях. Досі вийшло 133 томи (з пропущенням 99-100 на показники).

2. *Збірник історично-філософичної секції*, заснований 1898 р. Виходив по томові на рік. У ньому друкувалася «*Історія України-Руси*» М. Грушевського (8 томів). Вийшло 15 томів (1-14 і 16). Останній 1914 р.

3. *Збірник філльолюгічної секції*, заснований 1898 р. Виходив по томові на рік. У ньому друкувалися: «*Т. Шевченко-Грушівський*» — Ол. Кониського (перша докладніша життєпись поета у двох томах); Розвідки М. Драгоманова про українську народню словесність і письменство — у перекладі М. Павлика, чотири томи; Кореспонденція Я. Головацького — під редакцією д-ра К. Студинського, чотири томи; Львівська духовна семінарія в часах Марк. Шашкевича — під редакцією д-ра К. Студинського, два томи; Про говір галицьких Лемків, говір Батюків — Ів. Верхратського, два томи; Писання М. Шашкевича, під ред. М. Возняка; Посмертні писання М. Дикарева з поля фолькльору й мітольоії і інші. Досі вийшло 18 томів.

4. *Збірник математично-природописно-лікарської секції*, заснований 1897 р. Виходив по томові на рік і містив збірні праці. Останній том містить працю М. Мельника: Українська номенклатура вищих рослин. Вийшло досі 22 томи (з пропуском 20 тому). У Збірнику друковано праці: І. Верхратського, Ю. Гірняка, Ів. Горбачевського, О. Дакури, М. Коса, В. Кучера, В. Левицького, Ев. Озаркевича, І. Раковського, С. Рудницького, В. Стасюка, Р. Цегельського, М. Чайковського, О. Черняхівського і інших.

5. *Українсько-руський Архів*, заснований 1905 р. Виходив по томові на рік. У ньому друкувалися: «Описи рукописів Народного Дому» з колекції А. Петрушевича, три томи; «Матеріяли до історії української пісні і вірші», М. Возняка (два томи, третій частинно знищений в часі московської інвазії); фільольогічні праці Ів. Могильницького, під ред. М. Возняка; «Матеріяли до історії українсько-чеських взаємин в першій половині XIX ст.» д-ра І. Брика, й інші. Досі вийшло 15 томів (із пропуском 11).

6. *Студії з поля суспільних наук і статистики*, засновані 1908. В них друкувалися збірні праці. Вийшло 3 томи.

7. *Часопись правнича й економічна*²⁰⁾, заснована 1900 р. Виходила під редакцією д-ра Ст. Дністрянського і містила збірні праці різних авторів. Усього вийшло 10 томів.

²⁰⁾ Від 1894-1900 рр. видавало Товариство під редакцією д-ра К. Левицького «Часопись Правничу», якої вийшло 7 томів. Від 1889-1891 рр. видавав її д-р К. Левицький на власний рахунок (3 томи).

8. *Правнича Бібліотека*, заснована 1901 г. Її вийшло 4 томи, що містять праці д-ра П. Стебельського і д-ра С. Дністрянського.

9. *Руська Історична Бібліотека*, перейнята від попереднього видавця Ол. Барвінського 1894 р.²¹⁾. Виходила по томови на рік і містила у перекладах важніші монографії з обсягу історії України. Вийшло усього 24 томи.

10. *Жерела до історії України-Руси*, засновані 1895 р. Виходили що другий рік і містили: Люстрації королівщин руських земель XVI в. М. Грушевського (4 томи); Акти до історії Галичини в XVII ст. д-ра С. Томашівського (3 томи); Матеріяли до історії української козаччини, д-ра І. Крипякевича; Акти до Хмельниччини, д-ра М. Кордуби; Ватиканські матеріяли до історії України, д-ра С. Томашівського; Дневник Як. Маркевича, В. Модзалевського. Разом вийшло 11 томів (1-8, 12, 16, 22).

11. *Памятки українсько-руської мови і літератури*, засновані 1895 р. Виходили що другий рік. У них надрукована колекція апокріфів в українських версіях, у п'ятьох томах, із просторими студіями д-ра І. Франка; *Памятки полемічного письменства XVI-XVII в.*, д-ра К. Студинського; *Вірші еромонаха Климентія Зиновієва сина*, В. Перетца. Разом вийшло 7 томів.

12. *Матеріяли до української бібліографії*, засновані 1909 р. Вишло 4 томи, з чого три томи займають продовження бібліографії Ів. Ом. Левицького,

²¹⁾ Попередній видавець заснував її 1883 р. і видавав 12 томів до 1894 р.; решту видало Товариство.

а 4 спис творів Ів. Франка, в уложенню В. Дорошенка.

13. *Українсько-руська Бібліотека*, заснована 1901 р. Вийшло 8 томів, що містять «Писання Осипа Юрія Федьковича» під редакцією д-ра Ол. Колесси, та матеріяли до життєписи (1 том) і саму життєпись буковинського поета (1 том) з під пера д-ра Ос. Маковея; в сій серії вийшли також поезії Т. Шевченка під редакцією Ів. Франка у 2 томах.

14. *Етнографічний Збірник*, заснований 1895 р. Зразу виходив том, опісля два на рік. У ньому друкувалися фольклорні матеріяли, а саме: Казки і новелі 2 томи, Ос. Роздольського; Етнографічні матеріяли з Угорської Руси, 6 томів, В. Гнатюка; Галицько-руські приповідки, 6 томів, Ів. Франка; Галицько-руські народні легенди, 2 томи, В. Гнатюка; Матеріяли до української демонології, 3 томи; його ж; Колядки і щедрівки, 2 томи, його ж; Народні байки, 2 томи, його ж; Народні оповідання про опришків, 1 том, його ж; Народні мелодії, що зібрав на фонограф О. Роздольський, списав С. Людкевич, 2 томи; Похоронні голосіння й обряди; Іл. Свенціцького, З. Кузелі і В. Гнатюка й інші. Вийшло разом 38 томів (із пропущенням 20 тому).

15. *Матеріяли до української етнології*, засновані 1898 р. Виходили по томові на рік і містили крім збірних праць, отсі: «Гуцульщина», В. Шухевича, 4 томи; «Дитина в звичаях і віруваннях українського народа» М. Гр. під редакцією З. Кузелі, 2 томи; «Народні думи з мелодіями», д-ра Ф. Колесси, 2 томи; «Гаївки», збірка В. Гнатюка, з мелодіями зібраними на фонограф О. Роздольським, що списав Ф. Колесса; «Кости Черемісів з давних гробів у Топшаєві»,

Костр. губ. д-ра І. Раковського; у збірних томах праці Ф. Вовка, М. Зубрицького, А. Онищука й інших. Вийшло 20 томів.

16. *Праці комісії клясичної фільології*, засновані 1918 р. Вийшов один випуск, що містить одну працю в латинській мові.

17. *Хроніка Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові*, заснована 1900 р. Виходило 4 випуски на рік. Містить звідомлення з діяльності товариства. Досі вийшло 66 випусків.

18. «*Chronik der Ukrainischen Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg*», (те саме видання для інформації чужинців). Вийшло усього 59 випусків.

Праць, що не виходили періодично, тільки появлялися спорадично, не вчисляю тут.

**
**

Образ діяльності Товариства був би неповний, коли б попри наукову роботу не згадано про його участь у громадянському життю, на якого прояви воно все відзивалося, особливо у справах, близьких до його завдань. Бачучи приміром, як наука української мови була в середніх школах упосліджена, воно скликало в порозумінню з Українським Педагогічним Товариством 1902 р. нараду, зложену з учителів української мови середніх і вищих шкіл. На сій нараді ухвалено цілий ряд резолюцій, які опісля предложено у формі меморіялу краєвій раді шкільній і міністерству просвіти. Добачаючи знов недостаток українських середніх шкіл, Товариство внесло 1899 р. петицію до сойму, в якій домагалосся за-

сновання української гімназії у Станіславові, де фреквенція учеників українців була значна. Правда, петиція полишилася тоді без наслідків, але вже в кілька літ пізніше прийшло до засновання гімназії.

Особливу увагу присвячувало все Товариство університетській справі, знаючи, що з хвилиєю засновання Українського університету у Львові, воно стане сильно на ногах, бо буде мати забезпечений раз на все доплив свіжих наукових робітників у всіх царинах людського знання. Тому вже 1899 р. радили над сею справою члени всіх секцій враз із делегатами інших українських товариств та заявилися за тим, що потреба українського університету пекуча та що треба докладати всіх сил, аби його засновання прискіпити. У тій цілі ухвалено вислати від українських товариств відповідні меморіяли до міністерства просвіти.

Коли 1901 р. мали місце у львівським університеті студентські заворушення, а по них наступила сецесія українських студентів з університету, тоді виділ скликав знов нараду усіх секцій в університетській справі. На нараді постановлено уложити петицію до парламенту, яку виділ казав надрукувати і розіслати послам, а крім того уложено просторий меморіал до міністерства просвіти, який вручила міністрови окрема депутація зложена з професорів вищих шкіл: д-ра Ів. Горбачевського, д-ра Ів. Пулюя та д-ра Ст. Смаль-Стоцького.

1902 р. піднесли були деякі члени гадку скликання ширшої наради в справі засновання приватного українського університету у Львові. Особливо побивався за сею думкою пок. М. Павлик та о. Д.

Танячкевич. Виділ скликав нараду, на якій явилось значне число визначніших людей з різних сторін краю. Та більшість присутних спротивилася заснуванню приватного університету з двох причин: раз, що він не мав би значення, бо дипломи видавані ним, не були би признавані державою, а кошти кладені на нього були б далеко більші від можливих користей; друге, що обов'язком держави є якраз закладати всякі школи, тому непотрібно звільнювати її від нього. Нарада скінчилася без ухвали і без ніяких резолюцій.

І пізніше вносило Товариство петиції й меморіяли в сій справі та таксамо без результату. Центральне австрійське правительство було би згодилось на відокремлення українських катедр у львівським університеті і на постійне їх збільшування аж до утворення повного українського університету, та кілька разів зайшла про те мова, поляки закладали своє «veto». Та вкінці правительство мусіло бодай на папері зробити уступку українцям. Се об'явилося у відручнім письмі цісаря Франца-Йосифа, в яким обіцяно заснування університету на 1916 р. Вибухла одначе війна й Австрії, в часі війни, було не до університетів. 1918 р. Австрія розпалася, а з нею й упала справа університету.

Коли поляки зайняли Галичину, одною з перших справ нової влади було усунення з львівського університету всіх професорів і доцентів українців із виймком одного проф. П. Стебельського, який згодився викладати польською мовою. Так само замкнено університет перед усіма студентами українцями заявою, що до нього можуть записуватися (і так само до інших вищих шкіл) тільки ті студенти,

що служили або служать, у польській армії, або в інституції, зв'язаній з нею, або докажуть звільнення від служби через нездібність.

Тоді то Товариство бажаючи прийти в поміч українській молоді, яка потратила багато літ на війні, піднесло проєкт, що впав майже 20 літ перед тим на нараді, зложеної з представників Товариства і делегатів із краю, — засновання приватного українського університету і політехніки. Уложено програму викладів, підібрано доцентів із відповідними кваліфікаціями, забезпечено існування інституції також фінансово і повідомлено власти, що будуть відбуватися виклади. Та делегат польського правительства заборонив — як уже згадано — розпорядком із 27 вересня 1919 р. виклади, покликаючись на те, що буцім то статут товариства не дозволяє на улаштування систематичних курсів. Коли ж Товариство передало ініціативу Товариству ім. П. Могили, що могло улаштовувати всякі виклади, то їх заборонено під іншим претекстом так само, як і пізніше заборонено їх Ставропігійському Інституту. 1923 р. винайдено інший мотив для недопускання українців до вищих студій: «*numerus clausus*» для національних меншостей. А що його з деяких причин не можна було провести в соймі, то тодішній міністер просвіти проголосив тезу, що кожний збір професорів має змогу у власнім обсягу прийняти когось, або не прийняти. У практиці всі університети заявили за «*numerus clausus*», хоч «для виду» допускається якесь число студентів і не поляків.

З огляду на заборони перейшов Український Університет і Політехніка на нелегальне існування. Розуміється, що нелегальний стан не міг впливати

прихильно на розвій тих обидвох інституцій. Та їх упадок не зможуть польські власти записати у свої плюси.

Товариство, стоячи у зносінах із різними науковими інституціями, брало участь у наукових конгресах, то висилаючи на них привітні письма, то делегатів. Я згадаю тут тільки про останні.

1900 р. було товариство репрезентоване через делегатів на трьох наукових конгресах у Парижі в часі всесвітньої вистави, а саме на конгресі археологів і фольклористів (на обох делегат Ф. Вовк) і лікарів (делегат д-р В. Шмігельський).

1901 р. відбувся з'їзд природописців і лікарів у Празі, на який виїздив як делегат Товариства д-р Евген Озаркевич.

1904 р. відбувався з'їзд чеських правників у Празі. На нім репрезентував Товариство д-р С. Дністрянский.

1908 р. відбувався в Відні конгрес Американістів. На ньому репрезентував Товариство д-р З. Кузеля.

1909 р. обходив Відень ювілей Гайдна, який злучено з конгресом музиків. На сей конгрес виїздив як делегат Товариства д-р Філярет Колесса, що мав там також реферат про думи.

Коли ж 1900 р. обходили свої ювілеї університети у Кракові (500-літній) та Чернівцях (25-літній), то на них репрезентував Товариство як делегат д-р Ол. Колесса.

Коли 1903 р. відкривано в Полтаві пам'ятник І. Котляревського, що дало привід до першої української національної маніфестації і мало великий

вплив на національне освідомлення, то до Полтави їздив як делегат Товариства д-р К. Студинський, де й виголосив, так, як інші галицькі делегати, привіт в українській мові. Підросійським українцям не дозволювано публічно промовляти по-українськи. На відкритті пам'ятника М. Гоголя у Москві 1909 р. був делегат Товариства проф. Олександр Грушевський.

Двістап'ятдесятлітню річницю Хмельниччини (1898 р.) обходило Товариство так, що видало подвійний том «Записок» із працями, присвяченими Хмельниччині. Так само двісталитню річницю полтавської битви заманіфестовано тим, що видано у збільшенім об'ємі том «Записок», присвячений тій нещасній події (1909). У столітню річницю народження М. Шашкевича випустило Товариство критичне видання творів поета (1911 р.) під редакцією М. Возняка.

Товариство брало участь у ювілею своїх почесних членів: композитора М. Лисенка (1903 р.), на яким заступав товариство д-р К. Студинський; письменника Івана Нечуя Левицького (1904 р.) та 40-літньої наукової праці Волод. Антоновича (1906 р.), якому окрема делегація, зложена з М. Грушевського, І. Кревецького і М. Лозинського вручила разом із привітом окремий том «Записок», присвячений ювілятові.

Висилало Товариство делегатів також на похорони своїх визначніших членів та письменників: Волод. Антоновича (1908 р.), Б. Грінченка (1910 р.), В. Доманицького (1910 р.), М. Кропивницького (1910 р.), Павла Житецького (1911 р.), Якова Шульгина (1911 р.), М. Коцюбинського (1913 р.), Лесі Україн-

ки (1913 р.), Ів. Нечуя-Левицького (1918 р.). У Львові брало участь у похоронах усіх членів і співробітників, а деколи й видавало окремі повідомлення посмертні.

Товариство брало участь у краєвій виставі 1894 р. у Львові і причинилося до будови павільону українських товариств коштом 600 кор. Воно виставило свої видавництва та різні видання творів Т. Шевченка і його портрети. 1911 р. відбувалася в Одесі вистава, а комітет, що її уладжував, запросив і Товариство. Воно вислало туди комплет своїх видань та через різні урядові митарства видання не були виставлені на виставі, і повернулися назад, не сповнивши своєї задачі... 1913 р. взяло участь у виставі у Києві, на спілку з Київським Українським Науковим Товариством, виставило всі свої видання і причинилося до покриття коштів вистави.

1908 р. віднеслася Губернська Земська Управа у Полтаві, що займалася збиранням складок на пам'ятник Т. Шевченка в Києві, до Товариства з проською, щоби зорганізували в Галичині збірку складок. Товариство віднеслося до намісництва і діставши дозвіл, порозсилало по краю відозви в тій справі і субскрипційні списки.

Протягом року (1909) вислало Товариство два рази по 1.000 рублів до Києва; а що в комітеті у Києві можна було мати свого представника кожній корпорації, що зложила 1.000 рублів, то кожному тисячку висилано від імени іншого товариства. Так від галицьких товариств були представниками проф. М. Грушевський (від Наук. Тов. ім. Шевченка), від львівських товариств архітект Василь Кричевський; третім представником — був А. Вязлов; четвертого

мав вибрати Краєвий Союз Кредитовий, та невідомо мені, чи дійшло до того, як також, що сталося з фондом по вибуху війни.

Хоч Товариство не орудувало ніколи великими фондами, то все ж що року визначувало певні квоти на підмоги для тих студентів, що показували нахил до наукової праці, або вже працювали; призначувало підмоги на виїзд за границю для продовження студій; а вже дослідним робітникам — на наукову працю по архівах, на антропологічні, етнографічні, географічні екскурсії. Не відказувало також ніколи помочі дарованням видань, де народне і просвітне діло того вимагало.

За тридцять літ наукової і видавничої діяльності довершило Наукове Товариство ім. Шевченка велику працю. Ту працю належить міряти не тільки самим числом виданих томів, хоч і їх відповідно до розмірів фондів — не так мало. Також не самою їх науковою вартістю, хоч і вона значна, чого доказом можуть послужити прихильні відзиви по різних спеціальних журналах, як: «Кіевская Старина, Журнал Министр. Нар. Просвещения», *Archiv f. slav. Philologie*, *Zeitschrift f. österreichische Volkskunde* (Відень), *Zeitschrift f. Volkskunde* (Берлін), *Národopisný Sbornik (i Věstnik) československý*, *Listy filologicke, Wisła, Lud i t. d.* Без видань Товариства не може нині обійтися ніякий славист, ніякий етнограф, ніякий україніст. Правда, воно розроблювало передовсім україністику (в ширшому значенні), але се власне поле науки було найбільше запущене і ніхто, або мало хто, займався ним перед тим, коли над загальними науками (прим. природописними) працювали тисячі учених різних країв і народів, роз-

поряджаючи не тільки достатними фондами, але й усякими помічними засобами (музеями, кабінетами, лябораторіями і т. ін.). Тут лишалося нашим ученим головно познайомлювати українців із дослідами інших та вироблювати свою термінологію, хоч навіть у сім напрямі докинено деякі причинки до загальної скарбниці науки.

Та найважнійший вислід праці Товариства — се духовий його вплив, що спричинив розбудження національної свідомости в українськім народі по обох боках Збруча, яка глибоко була занепала. Я вже повище навів один маленький приклад будження такої свідомости, говорячи про участь Товариства в археологічних конгресах. Праця Товариства, разом із працею заснованого у Києві 1908 р. Українського Наукового Товариства, була стимулом, що по російській революції 1917 р. почали виростати у східній Україні одна українська часопись за другою, одно видавництво за другим, та засновувалися українські школи від найнижчих до найвищих через постання 1918 р. Державних українських університетів у Києві і Кам'янці Подільськім та неповного у Полтаві. Ся праця уможливила також засновання того ж 1918 р. Української Академії Наук у Києві, Археологічного Інституту, Академії Мистецтв та Національної Бібліотеки. Всі ці інституції, без огляду на їх часові переміни, примусову бездіяльність і т. ін. стали основними стовпами української нації, що зрівнують її з іншими культурними націями. Тому працею далі з напруженням над будовою величавого храму української науки й культури та дивімося сміло у будуччину, бо по довершенню сеї будови, все інше, до чого змагаємо — прийде як наслідок усіх наших трудів і змагань.

ДОДАТОК

ОБМІН ВИДАННЯМИ

Для характеристики активності В. Гнатюка на посту Ген. Секретара НТШ варто наголосити обмін виданнями НТШ з різними науковими установами у цілому світі. На стор. 163-175 подаємо назви 244 Установ, з якими обмін був послідовно утримуваний. Списки були постійно міщені у Хроніці НТШ. Нижче стан у 1909 р. Установи подавані за містами; міста у порядкувані за латинською абеткою.

**ІНСТИТУЦІЙ Й РЕДАКЦІЙ,
ЩО ОБМІНЮВАЛИСЯ СВОЇМИ ВИДАННЯМИ
З ТОВАРИСТВОМ 1909 Р. *)**

1. Amsterdam — Bibliothèque de l'Université d'Amsterdam. 1) *Revue Semestrielle des Publications Mathématiques*. 2) *Nieuw Archief*. 3) *Wiskundige Opgaven*.
2. Amsterdam — Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam. 1) *Proceedings of the Section of Sciences*. 2) *Verslagen en Mededeelingen der Afdeeling Letterkunde*.
3. Angers — Société d'Etude scientifiques. *Bulletin*.
4. Anvers — Académie Royale d'Archéologie.
5. Athènes — Université d'Etat.
6. Augsburg — Ред. «Mitteilungen und Umfragen zur bayerischen Volkskunde». *Mitteilungen*.
7. Barcelona — Institut D'Estudis Catalans. *Pintures Murals Catalanes*.
8. Basel — Ред. «Schweizerisches Archiv für Volkskunde».
9. Belgrad — Српска Краљ. Академија. 1) *Глас*. 2) *Годишњак*. 3) *Споменик*. 4) *Српски Етнографски Сборник*.
10. Belgrad — Српско Археолошко Друштво. *Старинар*.
11. Belgrad — Управа државне статистике. 1) *Државопис Србије*. 2) *Статистика Краљ. Србије*. 3) *Статистически Годишњак Краљ. Србије*. 4) *Претходни резултати пописа становништва и дом. стоке*. 5) *Статистика цена пољопр. произвоа*. 6) *Прилози за статистику*. 7) *Неперодични виданя*.
12. Berkeley — University of California. *Publications*.
13. Berlin — Verein f. Volkskunde. *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde*.

*) Подаємо тут назви інституцій та назви їх видань; останні відзначені від перших курсивом.

14. Berlin — Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte. 1) *Zeitschrift für Ethnologie. Organ der Berliner Gesellschaft für Anthropologie u. Urgeschichte.* 2) *Verhandlungen der Gesellschaft.*
15. Berlin — Kngl. Preussische Akademie der Wissenschaften. 1) *Sitzungsberichte.* 2) *Abhandlungen.*
16. Berlin — Internationale Vereinigung für vergleichende Rechtswissenschaft und Volkswirtschaftslehre.
17. Bern — Schweizerische naturforschende Gesellschaft. *Verhandlungen.*
18. Boston — American Academy of Arts and Sciences. *Proceedings.*
19. Boston — The Boston Society of Natural History. *Proceedings.*
20. Boulder — The University of Colorado. *Studies.*
21. Breslau — Schlesische Gesellschaft für Volkskunde. *Mitteilungen der Schlesischen Gesellschaft für Volkskunde.*
22. Breslau — Schlesische Gesellschaft für vaterländische Cultur. *Jahresbericht.*
23. Brno — Ред. «Hlidky». *Hlidka.*
24. Brno — Časopis Moravského Musea Zemského (вид. Mor. Musejní Společnost).
25. Brünn — Deutscher Verein für Geschichte Mährens und Schlesiens. *Zeitschrift.*
26. Bruxelles — Société Royale Malacologique de Belgique. *Bulletins.*
27. Bruxelles — Société de Bollandistes. *Analecta Bollandiana.*
28. Bukarest — Academia Române in Bucuresti. 1) *Materiale pentru climatologia Romaniei.* 2) *Analele, Partea administrativa si desbaterile.* 3) *Analele, Memoriile sectiiei Istorice.* 4) *Analele, Mem. Sec. Literare.* 5) *Analele, Mem. Sec. Sciintifice.*
29. Bucuresti (Bukarest) — Institut Meteorologie al Romaniei. *Materiale pentru climatologia Romaniei.* 2) *Analele.* 3) *Repartitiunea ploaleiei pe districte si pe basinuri in Romania.* 4) *Окреми видання.*
30. Budapest — Magyar Néprajzi Társagag. *Etnographia.*
31. Budapest — Magyar Történelmi Tarsulat. 1) *Századok.* 2) *Történelmi Tar.*
32. Budapest — Königl. Ungarische Geologische Anstalt. 1) *Jahresbericht.* 2) *Mitteilungen.*

33. Budapest — Magyar Nemzeti Múzeum. Néprajzi Osztálya.
34. Budapest — Budapest székesfőváros statisztikai hivatala.
35. Buenos Aires — Oficina Meteorologica Argentina. *Anales de la Oficina Meteorologica Argentina.*
36. Buenos Aires — Sociedad Cientifica Argentina.
37. Cambridge, Mass. — The American Folklore Society S. America. *The Journal of American Folklore.*
38. Cambridge, Mass. — 2, University Hall. Red. The Annals of Mathematics.
39. Cambridge — Peabody Museum of Harvard University. 1) *Papers.* 2) *Memoirs.*
40. Cambridge (Англія) — The Cambridge Philosophical Society.
41. Харьков — Историко-филологическое Общество при Университете. 1) *Сборникъ.* 2) *Труды педаг. отдела.*
42. Харьковъ — Университетъ. 1) *Записки.* 2) *Труды об. физико-химическихъ наукъ.*
43. Херсонъ — Губернская Земская Управа. 1) *Сельско-хозяйственная хроника Херс. губ.* 2) *Статистико-экономическій обзоръ Хер. губер.*
44. Christiana — Universitäts-Bibliothek. *Det kong. norske Frederiks Universitets Aarsberetning.*
45. Чернівці — Университет. 1) *Verzeichniss der öffentl. Vorlesungen der k. k. Franz-Josef Universität.* 2) *Uebersicht der akad. Behörden.*
46. Columbus (Ohio) — The Ohio State University.
47. Costa Rica — Informe del Museo Nationale del Costa Rica (і окремі видання).
48. Davenport, Iowa, U.S.A. — Davenport Academy of Natural Sciences. *Proceedings of the Davenport Academy Nat. Sciences.*
49. Denver, Colo (U.S.A.) — The Colorado Scientific Society. *The Proceedings.*
50. Dresden — Verein für Erdkunde. *Jahresbericht.*
51. Edinburgh — Royal Society of Edinburgh.
52. Edinburgh — Fishery Board for Scotland. *Annual Report.*
53. Екатеринославъ — Кубанскій Област. Статистическій Комитетъ. *Кубанскій Сборникъ.*

54. Екатеринодаръ — Губернская ученая архивная Комисія. *Летопись.*
55. Firenze — R. Accademia della Crusca. *Atti.*
56. Frankfurt a. M. — Verein für rheinische und westfälische Volkskunde. *Zeitschrift.*
57. Frankfurt a. M. — Physikalischer Verein. *Jahresbericht.*
58. Freiberg — Maćica Serbska. *Časopis Maćice Serbskeje.*
59. Genève — Société Helvétique des Sciences Naturelles. *Actes.*
60. Göteborg — Göteborgs Högskolas Arsskrift.
61. Göttingen — Königl. Gesellschaft des Wissenschaften. *Nachrichten.*
62. Graz — Historischer Verein für Steiermark. *Steirische Zeitschrift für Geschichte.*
63. Guben — Niederlausitzer Gesellschaft für Anthropologie und Altertumskunde. *Niederlausitzer Mitteilnngen.*
64. Halifax Canada, Nova Scotia — Nova Scotian Institute of Science.
65. Hamburg — Museum für Völkerkunde.
66. Heidelberg — Grossherzoglich Badische Universitäts-Bibliothek. *Neue Heidelberger Jahrbücher.*
67. Helsingfors — Société Finno-Ougrienne (Suomalais Ugrilainen Seura. Helsingissä). 1) *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakavskirja.* 2) *Suomalais-Ugrilaisen Toimituksia.*
68. Helsingfors — Societas Scientiarum Fennica. *Förhandlingar.*
69. Igló (Ungarn) — Ungarischer Karpatenverein. *Jahrbuch.*
70. Jurjew — Naturforscher-Gesellschaft bei der Universität.
71. Юрьевъ (Дерптъ) — Университетъ. 1) *Ученыя записки.* 2) *Протоколы Общества Естествоиспытателей.*
72. Юрьевъ (Дерптъ) — Archiv für die Naturkunde Liv.-Esth.-und Kurlands.
73. Kaloesa (Ungarn). — Das Haynaldsche Observatorium. *Publicationen des Haynald-Observatorium.*
74. Каменецъ-Подольскій — Церковное Историко-Археологическое Общество. 1) *Отчетъ.* 2) *Труды.*
75. Казань — Общ. Археологии, Истории и Этнографіи. 1) *Известія.* 2) *Отчетъ.*

76. Казань — Университетъ. 1) *Известія физико-математ. Общества при Имп. К. ун.* 2) *Ученыя Записки И. Каз. Ун.* 3) *Прилож. къ Учен. Зап.*
77. Kiel. — Königliche Universitäts-Bibliothek zu Kiel. 1) *Chronik.* 2) *Reden.* 3) *Programme.*
78. Киевъ — Университетъ. *Университетскія Известія.*
79. Киевъ — Историческое Общество Нестора Лѣтописца. *Чтенія.*
80. Киевъ — Киевская Духовная Академія. *Труды.*
81. Киевъ — Киевскій Губерн. Статистическій Комитетъ. 1) *Памятная книжка.* 2) *Окремі видання.*
82. Kraków — Akademia Umiejętności. 1) *Rocznik.* 2) *Corpus ant. poetarum Poloniae latinorum.* 3) *Bulletin 1, 2, 3.* 4) *Atlas geologiczny Galicyi.* 5) *Sprawozdanie komisji do badania historii sztuki.* 6) *Pamiętnik.* 7) *Starod. prawa polskiego pomniki.* 8) *Acta historica.* 9) *Rozprawy i sprawozdania (fil.-mat.-prz.-hist.-fil.).* 10) *Sprawozd. hist. fizyograficznej.* 11) *Sprawozdania komisji język.* 12) *Непериодичні видання.* 13) *Materyały antrop. arch. i etnogr.* 14) *Scriptores rerum polonicarum.* 15) *Archiwum kom. historycznej.* 16) *Archiwum kom. prawniczej.* 17) *Monumenta.* 18) *Archiwum do dziejów literatury i oświaty.* 19) *Materyały i pracé kom. językowej.*
83. Kraków — Towarzystwo Prawnicze i Ekonomiczne. *Czasopismo prawnicze i Ekonomiczne.*
84. Kraków — Ред. час. «Świat Słowiański».
85. Kraków — Redakcja «Przeglądu powszechnego».
86. Lawrence — The University of Kansas. *Bulletin.*
87. Leipzig — Königl. Sächs. Gesellschaft der Wissenschaften. *Bericht über die Verhandlungen der philol. hist. Classe.*
88. Leipzig — Fürstlich Jablonowski'sche Gesellschaft.
89. Leipzig — Städtisches Museum für Völkerkunde. 1) *Jahrbuch.* 2) *Veröffentlichungen.*
90. Liège — Société Géologique de Belgique. *Annales.*
91. Liège — Redaktion des «Wallonia». *Wallonia.*
92. Lötzen — Litterarische Gesellschaft Masovia. *Mitteilungen.*
93. Lund — K. Universitets-Bibliotheket. *Acta.*
94. Львів — Українсько-руська Видавнича Спілка. 1) *Літ.-наук. Вістник.* 2) *Інші видання.*

95. Львів — Polskie Tow. przyrodników im. Kopernika. *Kosmos*.
96. Львів — Tow. historyczne. *Kwartalnik historyczny*.
97. Львів — Гр.-кат. Консисторія. *Шематизмъ всецесного клира гр.-кат. Митрополитальной архид. львовской*.
98. Львів — Общество им. Мих. Качковского. *Видання*.
99. Львів — Редакcyя «Museum».
100. Львів — Краевий Виділ. 1) *Protokoły*. 2) *Sprawozdania*. 3) *Akta grodzkie i ziemskie*.
101. Madison — Wisconsin Academy of Sciences, Art and Letters. 1) *Transactions*. 2) *List of exchanges*. 3) *List of officers*.
102. Manchester — The Manchester Literary & Philosophical Society. *Memoirs and Proceedings*.
103. Manila — The Ethnological Survey for the Philippine Islands.
104. Mantova — R. Accademia Virgiliana. *Acti e Memorie*.
105. Mexico — Sociedad Cientifica «Antonio Alzate». *Memoirs y Revista de la Sociedad Cientifica «Antonio Alzate»*.
106. Mexico — Observatorio Meteorologico-Magnetico Central de Mexico. *Boletin Mensual*.
107. München — Gesellschaft für Morphologie und Physiologie in München. *Sitzungsberichte*.
108. München — Verein für Volkskunst und Volkskunde. *Volkskunst und Volkskunde*.
109. München — Kngl. Akademie der Wissenschaften.
110. Montreal (Canada) — The Numismatic and Antiquarian Society of Montreal. *The Canadian Antiquarian and Numismatic Journal*.
111. Москва — Этнографическій Отдѣлъ Общества Любителей Естествознанія, Антропол. и Этнографии. *Этнографическое Обозрѣніе*.
112. Москва — Импер. Археолог. Общество. *Древности*.
113. Москва — Императорское Общество Истории и Древностей російскихъ при Московскомъ Университете. *Чтенія*.
114. Москва — Университетъ. *Ученыя Записки*.
115. Москва — Лазаревскій Институтъ Восточныхъ языковъ. *Труды по востоковеденію*.

116. Москва — Редакція журналу «Хирургія».
117. Москва — Редакція «Записокъ Русс. Техническаго Общества».
118. Москва — Управление импер. россій. историч. Музея им. императора Александра III. 1) *Описание Памятниковъ*. 2) *Отчетъ*.
119. New Haven — Connecticut Academy of Arts and Sciences. *Transactions*.
120. New York — Academy of Sciences. New York City, U.S.A. 1) *Annals*. 2) *Memoirs*.
121. New York — The New York Public Library. *Bulletin*.
122. New York — American Mathematical Society. *Bulletin*.
123. New York — The American Geographical Society. *Bulletin*.
124. Ново-Александрія — Редакція «Ежегодника по геології и минералогії Россіи».
125. Нови Сад — Матица Српска (всі видання).
126. Нѣжинъ — Историко-Филологическій Институтъ кн. Безбородько. *Известія*.
127. Нѣжинъ — Историко-Филологическое Общество. *Сборникъ*.
128. Одесса — Историко-Филологическое Общество при Новороссійскомъ Университетѣ. *Летопись*.
129. Одесса — Общество Исторіи и Древностей. 1) *Отчетъ Имл. Одесскаго общества Исторіи и Древностей*. 2) *Записки*.
130. Одесса — Университетъ. *Записки*.
131. Ottawa — Geological Survey of Canada. *Annual Report*.
132. Palermo — Circolo Matematico di Palermo. *Rendiconti*.
133. Pará — Da Directoria de Museu Paraense de Historia Natural e Ethnographia. *Boletim*.
134. Paris — Instiut de France. Académie des Sciences. *Comptes rendus hebdomadaires des séances de l'Academie des Sciences*.
135. Paris — Ecole d'anthropologie de Paris. *Revue de l'Ecole d'anthropologie*.
136. Paris — Société d'Anthropologie. *Bulletins*.
137. Paris — Société Philomatique de Paris. *Bulletin*.
138. Перемишль — Гр.-кат. консисторія. *Шемагизм всего клира гр.-кат. пер. діцезіи*.

139. Петербургъ — Императорская Академія Наукъ. 1) *Известія II-ого Отд.* 2) *Известія, с. VI.* 3) *Записки.* 4) *Отчетъ о присужденіи наградъ графа Уварова.* 5) *Ученыя Записки.* 6) *Памятная книжка.*
140. Петербургъ — Императорская Публичная Библіотека. *Отчетъ.*
141. Петербургъ — Императорская Археографическая Комиссія. 1) *Летопись занятій Арх. Ком.* 2) *Памятники славянорусской письменности.*
142. Петербургъ — Импер. Геогр. Общество. 1) *Живая Старина.* 2) *Записки.*
143. Петербургъ — Императорское Общ. Люб. Древней Письмен. *Памятники древней письменности.*
144. Петербургъ — Университетъ. 1) *Годичный актъ СПет. Университета.* 2) *Записки истор. фил. факультета.* 3) *Обозреніе преподаванія наукъ въ СПб. Ун.* 4) *Журналы засѣданій Совета Имп. С.-Петербургскаго Университета.*
145. Петербургъ — Археолог. Институтъ. 1) *Сборникъ Археологическаго Института.* 2) *Вестникъ археологии и исторіи.*
146. Петербургъ — Музей Антропологии и этнографіи им. императора Петра Великаго. *Сборникъ Музея.*
147. Петербургъ — Императорскій институтъ экспериментальной медицины. *Архивъ Біологическѣхъ Наукъ.*
148. Петербургъ — Благотв. Общество изданія общепользныхъ и дешевыхъ книгъ. *Всі виданія.*
149. Петербургъ — Императорское Русское Археологическое Общество. 1) *Записки восточнаго отдѣленія.* 2) *Окремі виданія.*
150. Петербургъ — Императ. С. Петербургское Общество Естествоиспытателей. *Труды.*
151. С.-Петербургъ — Импер. Ботаническій садъ.
152. С.-Петербургъ — Институтъ инженеровъ путей сообщенія Импер. Александра I. *Сборникъ.*
153. С.-Петербургъ — Біологическая Лабораторія. *Известія.*
154. С.-Петербургъ — Отдѣлъ статистики и картографіи Министреста путей сообщенія. *Статистическій Сборникъ.*
155. С.-Петербургъ — Редакція «Вѣстника общественной гигиѣны, судебной и практической медицины».
156. С.-Петербургъ — Редакція «Славянскихъ Извѣстій».

157. С.-Петербургъ — Редакція «Вѣстника Европы».
158. С.-Петербургъ — Этнографическій отдѣлъ рус. Музея имп. Александра III. *Матеріалы по этнографіи Росіи.*
159. С.-Петербургъ — Редакція «Kwartalnika Litewskiego».
160. С.-Петербургъ — Редакція «Христианскаго Чтенія».
161. С.-Петербургъ — Святѣйшій Правительствующій Синодъ. 1) *Описаніе документовъ и делъ.* 2) *Полное собраніе постановлений и распоряженій.* 3) *Неперіодичні видання.*
162. С.-Петербургъ — Архивъ Правительствующаго Сената. *Сенатскій Архивъ.*
163. С.-Петербургъ — Редакція Журнала Министерства Юстиціи.
164. С.-Петербургъ — Редакція журнала «Еврейская Старина».
165. Philadelphia — American Philosophical Society. *Proceedings.*
166. Philadelphia — The Academie of Naturales Sciences of Philadelphia. *Proceedings.*
167. Полтава — Губернская Земская Управа.
168. Porto — Red. «Annaes de Sciencias Naturaes». *Annaes de Sciencias Naturaes.*
169. Posen — Historische Gesellschaft für die Provinz Posen. *Zeitschrift.*
170. Praha — Академія Наук. 1) *Almanach.* 2) *Archiv pro lexicografii a dialectologii.* 3) *Věstnik.* 4) *Historický Archiv.* 5-7) *Rozpravy. Třída I-III.* 8) *Sbirka pramenů ku poznání lit. života v Čechách, na Moravě a v Slezsku.* 9) *Biblioteka klasiků řeckých a římských.*
171. Praha — Narodopisné Museum Česko-Slovenské. *Národopisny Věstnik Česko-slovanský.*
172. Praha — Jednota Českých Filologů v Praze. *Listy filologické.*
173. Praha — Král. Česka Společnost Nauk. 1) *Sitzungsberichte der kön. böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften. Klasse für Philosophie, Geschichte und Philologie.* 2) *Spisy počtěných jubilejní členou kral. č. spol. nauk.* 3) *Jahresbericht.* 4) *Výroční zprava.* 5) *Неперіодичні видання.*
174. Praha — Jednota českých matematiků v Praze. *Sbornik. Časopis pro pěstování matematiky a fysiky.*

175. Praha — Ред. час. «Slovenský Přehled». *Slovanský Přehled*.
176. Praha — Ред. «Sbornika Věd právních a státních». *Sborník*.
177. Praha — Zemský archiv Museum Král. Českého. *Codex diplom. Bohemiae*. 2) *Monumenta Vaticana Bohemiae*.
178. Praha — Spolek českých advokátů v království Českém. *Právníké Rozhledy*.
179. Praha — Právníká Jednota v Praze. *Právník*.
180. Praha — Red. č. «Vlast». *Vlast*.
181. Praha — Ред. часописи «Pokrokové Revue».
182. Praha — Bibliotheka Musea Král. Českého. *Časopis*.
183. Roma — Biblioteca Apostolica Romana. *Studi e testi*.
184. Riga — Gesellschaft für Geschichte u. Altertumskunde. 1) *Sitzungsberichte*. 2) *Mitteilungen*.
185. São Paulu — Caixa do Correio 500. Museu Paulista. *Revista do Museu Paulista*.
186. Сарајево — Ред. Гласника замельского музеја у Босни и Герцеговини. *Гласник*.
187. Сергієвъ Посадъ — Редакція «Богословскаго Вѣстника».
188. Sydney — The Australian Museum. *Records*.
189. Sydney — (New South Wales) — Departament of mines Agriculture. 1) *The Agricultrale gazette of New South Wales*. 2) *Records of the Geological Survey of New South Wales*.
190. София — Българско Книжовно Дружество. 1) *Периодическо списание на Българското Книжовно Дружество*. 2) *Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина*.
191. София — Університет.
192. София — Слав. семинар при университета. *Известія*.
193. София — Археографската комисия при министерството на народната просвета. *Български Старини*.
194. София — Народната Библиотека. *Библиографически Бюлетинъ*.
195. Spalato — Direzione dell i. r. Museo Archeologico. *Bulletino di Archeologia e storia Dalmata*.
196. Станиславів — Гр.-кат. консисторія. *Шематизм всего клира гр.-кат. епар. Станиславівської*.

197. St. Louis, Mo. — The Missouri Botanical Garden. *Annual Report*.
198. St. Louis, Mo. — The Academy of Science. *Transactions*.
199. Stockholm — «*Ekonomisk Tidskrift*».
200. Stockholm — Königl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademiens. 1) *Manadsblad*. 2) *Handlingar*.
201. Stockholm — Musée des Antiquités Nationales de Stockholm. *Catalogue Sommaire publ. au nom. de l'Académie Ruyale des Belles Lettres, Histoire et d'Archéologie*.
202. Stockholm — Nordiska Museet. 1) *Samfundet för Nordiska Museets främjande*. 2) *Meddelanden från Nord. Museet*. 3) *Окремі видання*.
203. Тифлисъ — Ред. «Сборника». *Сборникъ матеріаловъ для описанія местностей и племень Кавказа*.
204. Тифлисъ — Импер. Кавказское Медицинское Общество. *Труды и протоколы*.
205. Tokyo — Kais. Japanische Universität. *Mitteilungen aus der medizinischen Fakultät*.
206. Томскъ — Университетъ. *Известія*.
207. Toronto — The Canadian Institute. 1) *Proceedings*. 2) *Transactions*.
208. Toscana — Societa Toscana di Scienze Naturali. *Atti*.
209. Turócz Sz. Marton — Red. časopisú «Slovenské Pohl'ady». *Slovenské Pohl'ady*.
210. Upsala — Svenska Landsmalen ock Svensk-Folkklif. 1) *Nyare Bidrag Till Kännedom*. 2) *Tidskrift*.
211. Upsala — Kongl. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet. 1) *Skrifter*. 2) *Urkunder rörande Stockholms Historia*. 3) *Bulletin*. 4) *Eranos*. 5) *Scripores rerum suecicarum medii aevi*. 6) *Upsala Universitets Arskrift*. 7) *Upsala Läkarförenings Förhandlingar*.
212. Upsala — La rédaction du Monde Oriental.
213. Urbana — University of Illinois Library.
214. Utrecht — Société de folklore des provinces orientales des Pays-Bas.
215. Варшава — Университетъ. *Варшавскія Университетскія Известія*.
216. Варшава — Редакція «Русскаго Филологическаго Вѣстника». *Р. Ф. Вестникъ*.

217. Warszawa — Towarzystwo Naukowe Warszawskie. 1) *Sprawozdania*. 2) *Prace*.
218. Warszawa — Redakcyja «Przeglądu Filozoficznego».
219. Washington — Library of Congress. 1) *Report*. 2) *Publications*.
220. Washington — Smithsonian Institution. Bureau of American Ethnology. *Bulletin*.
221. Washington — National Museum, Washington District of Columbia U.S.A.
222. Washington, D. C. — Department of the Interior Bureau of Education. «*Annual Report of the Commissioner of Education*».
223. Washington — Annual Report of The Bureau of American Ethnology.
224. Wien — Akademie der Wissenschaften. 1) *Anzeiger (Phil. hist. und Math. nat. Classe)*. 2) *Sitzungsberichte (Phil. h. Cl.)*. 3) *Archiv für österreichische Geschichte*. 4) *Sitzungsberichte (Math. naturw. Klasse)*. Abt. II a, II b. 5) *Fontes rerum Austriacarum*.
225. Wien — Ред. час. «Archiv für slavische Philologie». *Archiv für slavische Philologie*.
226. Wien — Museum für österreichische Volkskunde. *Zeitschrift für österreichische Volkskunde*.
227. Wien — Vereinigung der österreichischen Richter. *Mitteilungen*.
228. Wien — K. k. Statistische Zentral-Kommision. *Österreichisches statistisches Handbuch*.
229. Wien — Präsidium des Abgeordnetenhauses. *Stenographische Protokolle und Beilagen*.
230. Wien — K. k. Zentralanstalt für Meteorologie und Geodynamik. *Jahrbücher*.
231. Wien — K. k. Zentral-Kommision für Kunst- und hist. Denkmale. *Mitteilungen der Archivsektion*.
232. Вильно — Lietuviu Tauta.
233. Wilno — Towarzystwo przyjaciół nauk. 1) *Rocznik*. 2) *Wydawnictwa*.
234. Вильна — Виленская Комиссія для разбора и изданія древнихъ актовъ.
235. Włocławek — Seminaryum Duchowne. *Ateneum kapłańskie*.
236. Воронежъ — Ред. «Филологическихъ Записокъ». *Филологическія Записки*.

237. Württemberg — Mathematisch-Naturwissenschaftlicher Verein. *Mathematisch-Naturwissenschaftliche Mitteilungen.*
238. Würzburg — Verein für bayerische Volkskunde. *Mitteilungen und Umfragen zur bayerischen Volkskunde.*
239. Zagreb — Jugoslovenska Akademia Znanosti i Umjetnosti. 1) *Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium.* 2) *Ljetopis.* 3) *Rad.* 4) *Starine.* 5) *Zbornik za nar. život.*
240. Zagreb — Hrvatsko arheološko društvo (Narodni muzej). *Vjestnik.*
241. Zagreb — Hrvatsko-naravoslovne društvo. *Glasnik.*
242. Zagreb — Red. «Mjesečnika Pravničkoga Društva u Zagrebu». *Mjesečnik.*
243. Zagreb — Kr. hrvat.-slav.-dalm. zemal. arkiv u Zagrebu. *Vjestnik.*
244. Жовква — Видавництва чина св. Василя В.

